

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TURİZM İŞLETMECİLİĞİ ANABİLİM DALI

SÜRDÜRÜLEBİLİR TURİZM KAPSAMINDA FAALİYET
GÖSTEREN SİVİL TOLUM KURULUŞLARI ÜZERİNE BİR
İNCELEME

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Muhammed BEKÇİ

Balıkesir, 2018

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TURİZM İŞLETMECİLİĞİ ANABİLİM DALI

SÜRDÜRÜLEBİLİR TURİZM KAPSAMINDA FAALİYET
GÖSTEREN SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI ÜZERİNE BİR
İNCELEME

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Muhammed BEKÇİ

Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi Seda ŞAHİN

Balıkesir, 2018

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüzün Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı'nda 201612501014 numaralı Muhammed BEKÇİ'nin hazırladığı "Sürdürülebilir Turizm Kapsamında Faaliyet Gösteren Sivil Toplum Kuruluşları Üzerine Bir İnceleme" konulu YÜKSEK LİSANS tezi ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca 31.10.2018 tarihinde yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda tezin onayına OY BİRLİĞİ/~~OY ÇOKLUĞU~~ ile karar verilmiştir.

Üye (Danışman)

Dr. Öğr. Üyesi Seda ŞAHİN

Üye

Doç. Dr. Şimal YAKUT AYMANKUY

Üye

Dr. Öğr. Üyesi Seçkin ESER

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylarım.

07/11/2018

Enstitü Onayı

7 Ekim 2018
Doç. Dr. H. İbrahim ŞAHİN

“Bu araştırma, Balıkesir Üniversitesi Rektörlüğü Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi tarafından 2017/028 kodlu proje numarası ile desteklenmiştir. Teşekkür ederiz.”

ÖN SÖZ

Yapılan bu araştırmanın amacı, sürdürülebilir turizm kapsamında faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarının sürdürülebilir turizm üzerindeki rollerini çeşitli yönleriyle inceleyerek, bu hususta ne derece etkili ve yeterli veya yetersiz olduklarını belirlemektir. Bu doğrultuda araştırmanın planlanmasından sonuçlanmasına kadar sabırlı ve içten yardımlarıyla çalışmaya yön veren, beni daha iyisini yapmam konusunda güler yüzlülüğü ile teşvik eden danışman hocam sayın Dr. Öğr. Üyesi Seda ŞAHİN'e teşekkürü borç bilirim.

Gerek lisans öğretimimde gerekse yüksek lisans öğretimime emekleriyle ufkumu genişleten bütün hocalarıma saygılarımı iletirim.

Doğa sevgimi küçüklüğümünden bu yana bana aşıl原因an rol model babam İmdat BEKÇİ'ye, bana olan güvenini her daim arkamda hissettiğim annem Emine BEKÇİ'ye, ablalarım Gülseven BEKÇİ, Selma BEKÇİ ve Yasemin BEKÇİ'ye minnetlerimi sunarım.

Bu süreç boyunca gerek çalışmamdaki yardımları ile gerekse her türlü sıkıntılı ruh halimde yanımda olan ev arkadaşlarım Uğur ÇOLAK ve Enes DOĞAN'a ayrıca değerli dostum Olcay GÜDEK'e sonsuz teşekkür ederim.

Son olarak, gelecek nesillere şuan ki halinden daha güzel bir dünya bırakma çabamın bir eseri olan bu çalışmada değerli katkıları bulunan sivil toplum kuruluşlarına ayrı ayrı teşekkür eder, bu kuruluşlarda emek sarf eden bütün çalışanlara iyi çalışmalar dilerim.

Muhammed BEKÇİ

Balıkesir, 2018

“Ağaç, çiçek ve yeşillik medeniyet demektir.”

M. Kemal ATATÜRK

ÖZET

SÜRDÜRÜLEBİLİR TURİZM KAPSAMINDA FAALİYET GÖSTEREN SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI ÜZERİNE BİR İNCELEME

BEKÇİ, Muhammed

Yüksek Lisans, Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Seda ŞAHİN

2018, 108 Sayfa

Ülkelerin ekonomik sistemleri üzerindeki hakimiyeti her geçen gün daha da artan turizm sektörü, sağladığı çeşitli avantajların yanı sıra pek çok sorunu da beraberinde getirmektedir. Turizm faaliyetlerinin belirli zaman ve mekanlarda yoğunlaşması nedeniyle ortaya çıkan sorunlar, daha çok çevresel kaynakların tüketimi şeklinde kendini göstermektedir. Bu noktada önemi daha çok ortaya çıkan sürdürülebilir turizm kavramı, turizmin bağımlı olduğu bu kaynakların günümüzde olduğu kadar gelecek nesillere de aktarılmasını öngören bir anlayıştır. Bu anlayış; turizm kaynaklarının korunması, geliştirilmesi ve devamlılığının sağlanması hususunda kişiler, örgütler ve devlet tarafından muazzam çabalar gösterilmesi gerektiğinin altını çizmektedir. Özellikle sivil toplum kuruluşları, toplumları turizmin olumsuz etkilerine karşı uyarmak, insanları turizmin olası olumsuz etkileri hakkında bilgilendirmek ve alınan kararları lobi faaliyetleri ve protesto yöntemleriyle engellemek gibi görevler üstlenen önemli bir turizm paydaşı olması sebebiyle dikkat çekmektedir.

Yapılan bu araştırmada, sürdürülebilir turizm kapsamında faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarının sürdürülebilir turizm üzerindeki görevlerinin çeşitli yönleriyle incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç ayrıca, turizmde sürdürülebilirliğin sağlanmasında sivil toplum kuruluşlarının ne derece etkili ve bu hususta yeterli veya yetersiz olduğunun belirlenmesini de kapsamaktadır. Araştırmanın evrenini İstanbul'da sürdürülebilir turizm kapsamında faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşları oluşturmaktadır. Araştırmaya veri sağlamak amacıyla hazırlanan yapılandırılmış

görüşme formu aracılığıyla, 2018 yılı Mayıs ayında İstanbul’da sürdürülebilir turizm kapsamında faaliyet gösteren 5 sivil toplum kuruluşu ile görüşme sağlanmıştır. Araştırmanın örnekleme, amaçlı örnekleme yöntemlerinden biri olan benzeşik (homojen) örnekleme yöntemi kullanılarak belirlenmiştir. Araştırmanın örnekleminin 5 sivil toplum kuruluşu ile sınırlı kalmasının nedenleri arasında; bazı sivil toplum kuruluşlarının yoğunluk nedeniyle müsait olmamaları, konu hakkında bilgi verebilecek uzmanın kurum içerisinde bulunmaması ve bazı sivil toplum kuruluşlarının çalışma alanlarında “sürdürülebilirlik” konusunun olmaması gibi pek çok sebep bulunmaktadır. Elde edilen veriler analiz edilirken nitel araştırma analiz yöntemlerinden biri olan betimsel analiz tekniğinden yararlanılmıştır. Yapılan araştırma sonucunda sürdürülebilir turizm kapsamında faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarının, turizmin doğal çevreye verdiği zararların farkında olduğu belirlenmiştir. Atık yönetimi, kıyı ve deniz alanlarındaki kirlenme, ulaşım ve trafik sorunları, aşırı yapılaşma ve çarpık kentleşme, artan enerji ihtiyacı, altyapı yetersizliği ve turizmin kendisinden oluşan bu sorunlar, sivil toplum kuruluşlarına göre turizmin sürdürülebilir bir anlayış içerisinde gelişmesini engellemektedir. Araştırmanın bir diğer önemli sonucu, turizmin sürdürülebilir gelişimini teşvik etme sürecinde sivil toplum kuruluşlarının karşılaştıkları sınırlamalar nedeniyle aktif sorumluluk alamamaları ve yetersiz kalmalarıdır.

Anahtar Kelimeler: Turizm, Sürdürülebilir Turizm, Sivil Toplum Kuruluşu (STK)

ABSTRACT

A STUDY ON NON-GOVERNMENTAL ORGANIZATION OPERATING WITHIN THE SCOPE OF SUSTAINABLE TOURISM

BEKÇİ, Muhammed

Master Thesis, Department of Tourism Management

Advisor: Seda ŞAHİN

2018, 108 Pages

Tourism sector, which has become increasingly dominant over the economic systems of the countries, brings along many disadvantages as well as various advantages. The problems that arise due to the concentration of tourism activities in certain times and places are mostly seen as consumption of environmental resources. The concept of sustainable tourism, which is more important at this point, is an understanding that these resources which are dependent on tourism are transferred to future generations as well as today. This understanding; underlines the need for substantial efforts by individuals, organizations and the state in the protection, development and continuity of tourism resources. In particular, non-governmental organizations draw attention due to the fact that they are an important tourism stakeholder who warns the communities against the negative effects of tourism, informs people about the possible negative effects of tourism and prevents the decisions by lobbying and protest methods.

In this study, it is aimed to examine the various aspects of the activities of non-governmental organizations operating in the scope of sustainable tourism on sustainable tourism. This objective also includes determining the effectiveness of non-governmental organizations in ensuring sustainability in tourism and inadequate or insufficient in this regard. The population of the study consisted of non-governmental organizations operating in the sustainable tourism in Turkey. The structured interview form, which was prepared in order to provide data for the research, was applied to 5 non-governmental organizations operating in the field of sustainable tourism in Istanbul in May 2018. The sample of the study was determined by homogenous

sampling method which is one of the purposive sampling methods. The reasons for limiting the sample of the research to 5 non-governmental organizations are as follows: some non-governmental organizations are not available, the expert who can give information about the subject is not in the institution, lack of sustainability issues in the fields of activity of some non-governmental organizations. While analyzing the obtained data, descriptive analysis technique which is one of the qualitative research analysis methods was used. As a result of the research, it is determined that the non-governmental organizations operating in the scope of sustainable tourism are aware of the damages caused by tourism to the natural environment. Waste management, pollution in coastal and marine areas, transportation and traffic problems, over-structuring and distorted urbanization, increased energy requirements, lack of infrastructure and tourism itself prevent these problems from developing in a sustainable manner according to non-governmental organizations. Another important result of the research is that the non-governmental organizations cannot take active responsibility due to the limitations faced in the process of encouraging the sustainable development of tourism and they are insufficient.

Key Words: Tourism, Sustainable Tourism, Non-Governmental Organization (NGO)

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖN SÖZ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	viii
ÇİZELGELER LİSTESİ	x
ŞEKİLLER LİSTESİ	xii
KISALTMALAR	xiii
1. GİRİŞ	1
1. 1. Problem	2
1. 2. Amaç	4
1. 3. Önem	5
1. 4. Varsayımlar	6
1. 5. Sınırlılıklar.....	6
1. 6. Tanımlar	7
2. İLGİLİ ALANYAZIN	9
2. 1. Sürdürülebilirlik	9
2. 2. Sürdürülebilir Turizm.....	12
2. 2. 1. Sürdürülebilir Turizmin İlke ve Amaçları	13
2. 2. 2. Sürdürülebilir Turizmin Katkıları	17
2. 2. 3. Sürdürülebilir Turizmde Paydaşlar	19
2. 2. 4. Sürdürülebilir Turizm ve Planlama.....	24
2. 2. 5. Sürdürülebilir Turizmde Sertifikasyon Sistemleri	27
2. 2. 5. 1. Küresel Sürdürülebilir Turizm Kriterleri	28
2. 2. 5. 2. Mavi Bayrak.....	29
2. 2. 5. 3. Green Key (Yeşil Anahtar) Programı	30
2. 2. 5. 4. Green Globe (Yeşil Küre) Sertifika Standartları.....	31
2. 2. 5. 5. ISO 14001 Çevre Yönetim Sistemi Sertifikasyonu	32
2. 2. 5. 6. Yeşil Restoran Belgelendirme Standartları.....	33
2. 2. 5. 7. Çevreye Duyarlı Konaklama Tesisleri Projesi (Yeşil Yıldız).....	33
2. 3. Sivil Toplum Kavramı	34

2. 4. Sivil Toplum Kuruluşu Kavramı	36
2. 4. 1. Sivil Toplum Kuruluşlarının İşlevleri.....	38
2. 4. 2. Sivil Toplum Kuruluşları Türleri.....	40
2. 2. 3. Dünya’da ve Türkiye’de Sivil Toplum Kuruluşları.....	42
2. 2. 4. Sivil Toplum Kuruluşlarının Faaliyet Alanları.....	45
2. 5. Sürdürülebilir Turizm ve Sivil Toplum Kuruluşları İlişkisi.....	47
2. 5. 1. Sivil Toplum Kuruluşlarının Sürdürülebilir Turizm Faaliyetlerinden Örnek Projeler.....	49
2. 6. İlgili Araştırmalar	51
3. YÖNTEM.....	54
3. 1. Evren ve Örneklem.....	55
3. 2. Veri Toplama Araç ve Teknikleri.....	56
3. 3. Veri Toplama Süreci	57
3. 4. Verilerin Analizi.....	57
4. BULGULAR VE YORUMLAR	59
4. 1. Birinci Araştırma Sorusuna İlişkin Bulgular ve Yorumlar.....	59
4. 2. İkinci Araştırma Sorusuna İlişkin Bulgular ve Yorumlar	63
4. 3. Üçüncü Araştırma Sorusuna İlişkin Bulgular ve Yorumlar	65
4. 4. Dördüncü Araştırma Sorusuna İlişkin Bulgular ve Yorumlar.....	67
4. 5. Beşinci Araştırma Sorusuna İlişkin Bulgular ve Yorumlar.....	70
4. 6. Altıncı Araştırma Sorusuna İlişkin Bulgular ve Yorumlar.....	71
4. 7. Yedinci Araştırma Sorusuna İlişkin Bulgular ve Yorumlar	73
4. 8. Sekizinci Araştırma Sorusuna İlişkin Bulgular ve Yorumlar.....	75
4. 9. Dokuzuncu Araştırma Sorusuna İlişkin Bulgular ve Yorumlar	77
4. 10. Onuncu Araştırma Sorusuna İlişkin Bulgular ve Yorumlar	77
5. SONUÇ VE ÖNERİLER.....	80
KAYNAKÇA	86
EKLER.....	108
EK 1. Görüşme Soruları	108

ÇİZELGELER LİSTESİ

Sayfa

Çizelge 1. Sürdürülebilir Turizm ve Sivil Toplum Kuruluşu İlişkisini İrdeleyen Araştırmalara İlişkin Çizelge	52
Çizelge 2. Araştırmaya Katılan Sivil Toplum Kuruluşlarına İlişkin Bilgiler	59
Çizelge 3. Görüşme Yapılan Sivil Toplum Kuruluşlarına Göre Turizm Sektörünü Etkileyen Çevresel Sorunlar	60
Çizelge 4. Görüşme Yapılan Sivil Toplum Kuruluşlarına Göre Turizm Sektörünü Etkileyen Yönelimsel Sorunlar	61
Çizelge 5. Görüşme Yapılan Sivil Toplum Kuruluşlarının Turizm Sektörünü Etkileyen Çevresel Sorunların Çözümünde İzlediği Örgüte Yönelik Yollar	63
Çizelge 6. Turizm Sektörünü Etkileyen Çevresel Sorunların Çözümünde Görüşme Yapılan Sivil Toplum Kuruluşlarının Karşılaştığı Katılım ile İlgili Sorunlar	65
Çizelge 7. Turizm Sektörünü Etkileyen Çevresel Sorunların Çözümünde Görüşme Yapılan Sivil Toplum Kuruluşlarının Karşılaştığı İşleyiş ile İlgili Sorunlar	66
Çizelge 8. Görüşme Yapılan Sivil Toplum Kuruluşlarına Göre Türkiye’de Sürdürülebilir Turizm Kapsamında Faaliyet Gösteren Diğer Sivil Toplum Kuruluşlarının Turizm Sektörünü Etkileyen Çevresel Sorunların Çözümünde İzleyebileceği Örgüte Yönelik Yollar	68
Çizelge 9. Görüşme Yapılan Sivil Toplum Kuruluşlarına Göre Türkiye’de Sürdürülebilir Turizm Kapsamında Faaliyet Gösteren Diğer Sivil Toplum Kuruluşlarının Turizm Sektörünü Etkileyen Çevresel Sorunların Çözümünde İzleyebileceği Turizm Sektörüne Yönelik Yollar	69
Çizelge 10. Görüşme Yapılan Sivil Toplum Kuruluşlarının Sürdürülebilir Turizmdeki Sürdürülebilirlik ile İlgili Görevleri	70
Çizelge 11. Görüşme Yapılan Sivil Toplum Kuruluşlarına Göre Türkiye’de Sürdürülebilir Turizm Kapsamında Faaliyet Gösteren Diğer Sivil Toplum Kuruluşlarının Sürdürülebilir Turizmdeki Katılım ile İlgili Görevleri	72
Çizelge 12. Görüşme Yapılan Sivil Toplum Kuruluşlarına Göre Türkiye’de Sürdürülebilir Turizm Kapsamında Faaliyet Gösteren Diğer Sivil Toplum Kuruluşlarının Sürdürülebilir Turizmdeki Sürdürülebilirlik ile İlgili Görevleri.....	73
Çizelge 13. Görüşme Yapılan Sivil Toplum Kuruluşlarının Turizmin Sürdürülebilir Gelişimini Teşvik Etmek Amacıyla Gerçekleştirdiği Girişim, Proje ve Faaliyet Durumları	74
Çizelge 14. Görüşme Yapılan Sivil Toplum Kuruluşlarının Girişim, Proje ve Faaliyetlerin Oluşturulması, Geliştirilmesi ve Uygulanması Aşamalarında Karşılaştıkları Katılım ile İlgili Sınırlamalar	75
Çizelge 15. Görüşme Yapılan Sivil Toplum Kuruluşlarının Girişim, Proje ve Faaliyetlerin Oluşturulması, Geliştirilmesi ve Uygulanması Aşamalarında Karşılaştıkları İşleyiş ile İlgili Sınırlamalar	76
Çizelge 16. Görüşme Yapılan Sivil Toplum Kuruluşlarının Sürdürülebilir Turizm Kapsamında Faaliyet Gösteren Diğer Sivil Toplum Kuruluşlarıyla Ortaklaşa Çalışma Durumları	77

Çizelge 17. Görüşme Yapılan Sivil Toplum Kuruluşlarının Türkiye’de Sürdürülebilir Turizm Kapsamında Faaliyet Gösteren Diğer Sivil Toplum Kuruluşları İçin Turizminin Gelecekteki Sürdürülebilirliğine Dair Önerdiği Örgüte Yönelik Stratejiler 78

ŞEKİLLER LİSTESİ

Sayfa

Şekil 1. Elde Edilen Verilerin Analiz Süreci	58
--	----

KISALTMALAR

ARLEM	: The EU's Assembly of Regional and Local Representatives (Avrupa Birliği'nin Bölgesel ve Yerel Temsilciler Meclisi)
CTR	: International Certification & Auditing Co. Ltd. (Uluslararası Belgelendirme ve Denetim Ltd. Şti.)
çev.	: Çeviren
f	: Frekans
GRA	: Green Restaurant Association (Yeşil Restoranlar Birliği)
GSTC	: The Global Sustainable Tourism Council (Küresel Sürdürülebilir Turizm Konseyi)
IIA	: The Institute of Internal Auditors (Uluslararası İç Denetçiler Enstitüsü)
ILO	: International Labour Organization (Uluslararası Çalışma Örgütü)
ISO	: International Organization for Standardization (Uluslararası Standartlar Teşkilatı)
NGO	: Non-Governmental Organization (Sivil Toplum Kuruluşu)
STK	: Sivil Toplum Kuruluşu
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
TaTuTa	: Ekolojik Çiftliklerde Tarım Turizmi ve Gönüllü Bilgi Tecrübe Takası
TDK	: Türk Dil Kurumu
TİDE	: Türkiye İç Denetim Enstitüsü
TUYUP	: Turizm Sektöründe İşverenlerin ve Çalışanların Uyum Yeteneklerinin Artırılması Projesi
TÜRÇEV	: Türkiye Çevre Eğitim Vakfı
TÜRSAB	: Türkiye Seyahat Acentaları Birliği
TÜSEV	: Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı
TÜSİAD	: Türk Sanayicileri ve İş İnsanları Derneği
UN	: United Nations (Birleşmiş Milletler)
UNEP	: United Nations Environment Programme (Birleşmiş Milletler Çevre Programı)
UNWTO	: World Tourism Organization (Dünya Turizm Örgütü)
WWF	: World Wildlife Fund (Dünya Doğayı Koruma Vakfı)

YADA : Yaşama Dair Vakıf

1. GİRİŞ

Geçmiş dönemlerde turizm yatırımcıları için turizm kavramı sadece ekonomik bir olgu olmuştur. Yatırımcılar, turizmi ilk başlarda “önce kâr, sonra insan” olarak görmüştür. Sanayi Devrimi ile birlikte nüfusun hızla artmasına ve kaynakların bilinçsiz tüketimine neden olan bu kâr odaklı büyüme sonucunda artan turizm hareketleri, neden olabileceği olumsuz sonuçların sinyallerini vermeye başlamıştır (Kaypak, 2012). 1960’lı yılların sonunda ekolojik dengelerin giderek bozulmasına neden olan “önce kâr, sonra insan” düşüncesi devri yerini sahip olunan doğal ve kültürel kaynakların korunarak turizme açılmasını ön planda tutan “önce doğa” devrine bırakmıştır (Evcil ve Akova, 2016). Turizmin süreklilik teşkil eden bir sektör özelliğine sahip olması, turizm destinasyonunun kendine özgü doğal, ekonomik ve kültürel kaynaklarının korunmasıyla gerçekleşebilir. İşte bu noktada; çevre, ekonomi ve turizmi bir bütün olarak geliştirmeyi ve bunun yanında sürdürülebilirliklerini sağlamayı hedefleyen “Sürdürülebilir Turizm” kavramı ortaya çıkmaktadır (Beyhan ve Ünügür, 2005). Sürdürülebilir turizm, turizm girişimcileri, planlamacılar ve araştırmacılar tarafından “*Gelecek nesillerin kendi ihtiyaçlarını karşılama kabiliyetinden ödün vermeksizin, günümüzün ihtiyaçlarını karşılanması.*” olarak ifade edilmektedir (Hinch, 1996: 95).

Son yıllarda artan duyarlılıkla birlikte çevrenin korunması ve mevcut kaynakların gelecek nesillere aktarılması amacı ile bir araya gelen sivil toplum kuruluşlarının çabalarının da yoğunlaştığı görülmektedir (Yılmaz ve Üçer, 2004). Ekonomik yapıdan siyasi düzene, kültürel hayattan sosyal yaşamın bütün yönlerine kadar uzanan bu oluşum, olayların veya durumların herkes tarafından daha iyi algılanabilmesini sağlayarak iktidarın belirlenmesinde ve devamlılıklarının sağlanmasında en önemli güç kaynaklarından biridir (Talas, 2014). Çünkü sivil toplum kuruluşları, gerek siyasi iktidarların aldığı kararlara, gerekse ekonomik yapının sosyal faydalarıyla çelişen uygulamalarına karşı bir tutum sergileyerek toplum ile devlet arasında tampon görevi görmektedir (Özer, 2008: 92). Bu açıdan değerlendirildiğinde sivil toplum kuruluşları, hükümetleri, işletmeleri ve kişileri çevreyle ilgili yasal düzenlemelerin yapılması ve uluslararası kalite standartlarının geliştirilmesi hususunda harekete geçirmektedir (Karataş, 2014).

Sürdürülebilir turizm anlayışının kavram ve ilkelerinin eyleme dönüştürülmesinde turizmin başlıca paydaşlarına bir takım sorumluluklar düşmektedir. İşletmeler üretim süreçlerini eksiksiz takip etmeli ve bu üretim süreçlerinin neden olduğu etkileri göz önünde bulundurarak üretimlerini bu etkilere uygun hale getirmelidirler. Turistler, gerçekleştirdikleri turizm faaliyetlerinin neden olduğu etkilerin farkına varmalı ve faaliyetlerini bu etkilerin ışığında gerçekleştirmelidirler. (Williams ve Ponsford, 2009: 397). Sivil toplum kuruluşları ise oluşturduğu sorumlu seyahat anlayışı ile şekillenmiş programlar ve projeler aracılığıyla turizm işletmecilerine, turistlere ve destinasyonlara doğal çevrenin ve kültürel mirasların korunduğu sürdürülebilir bir turizm anlayışı kazanmalarında etken rol oynamalıdır (Demirtaş, 2012: 1101). Bu noktadan hareketle araştırmanın amacı, sürdürülebilir turizm kapsamında faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarının sürdürülebilir turizm üzerindeki rollerini çeşitli yönleriyle inceleyerek, ne derece etkili ve bu hususta yeterli veya yetersiz olduklarını belirlemektir. Araştırmada, nitel araştırma yöntemleri kullanılmıştır. Araştırmaya veri sağlamak amacıyla 10 sorudan oluşan yapılandırılmış görüşme formu hazırlanmıştır. Bu görüşme formu, amaçlı örnekleme yöntemlerinden biri olan benzeşik (homojen) örnekleme yöntemi kullanılarak 2018 yılı Mayıs ayında İstanbul'da faaliyet gösteren 5 sivil toplum kuruluşu ile gerçekleştirilmiştir. Elde edilen veriler, betimsel analiz tekniği kullanılarak analiz edilmiştir. Yapılan araştırma sonucunda sürdürülebilir turizm kapsamında faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarının, turizmin doğal çevreye verdiği zararların farkında olduğu belirlenmiştir. Atık yönetimi, kıyı ve deniz alanlarındaki kirlenme, ulaşım ve trafik sorunları, aşırı yapılaşma ve çarpık kentleşme, artan enerji ihtiyacı, altyapı yetersizliği ve turizmin kendisinden oluşan bu sorunlar, sivil toplum kuruluşlarına göre turizmin sürdürülebilir bir anlayış içerisinde gelişmesini engellemektedir. Araştırmanın bir diğer önemli sonucu, turizmin sürdürülebilir gelişimini teşvik etme sürecinde sivil toplum kuruluşlarının karşılaştıkları sınırlamalar nedeniyle aktif sorumluluk alamamaları ve yetersiz kalmalarıdır.

1. 1. Problem

Turizmin çevre kaynaklarının tüketimine neden olması, bu sektörün gelecekteki durumu hakkında önemli bir tartışma konusudur (Page, 2016: 358).

Tartışmanın konusu, turizm ve çevrenin karşılıklı ilişki içerisinde şekillenen bir faaliyet olmasından süregelmektedir. Çünkü turizm işletmeleri ve bu işletmelerden hizmet alan turistler, süreç içerisinde doğal ve yapay çevreye zarar verecek önemli bir baskı oluşturabilmektedir. Bu baskıdan etkilenerek tahrip olan çevrenin dönüşümlü olarak turizmi etkilemesi kaçınılmazdır (Issı, 1989). Mathieson ve Wall (1982: 97)'a göre; deniz, kum ve güneş gibi doğal çekiciliklerden, tarihi yer ve yapıların yapay çekiciliklerine kadar tüm çevre unsurları turizmin temelini oluşturmaktadır. Bu nedendir ki çekici bir çevrenin olmadığı yerlerde turizm kavramından çok fazla bahsedilmesi beklenmemektedir.

Turizm, çevreye verdiği zararların aksine çevrenin koruyucu dinamiğini de oluşturabilmektedir. Bu durum, turizm ve çevre arasındaki çelişkiyi ortaya koymakla birlikte iyi organize edilerek planlanmış bir turizmin çevreyi koruyucu fonksiyonuna etkinlik kazandıracağını da göstermektedir. Diğer bir deyişle, hastalığın içerisinde fiili bir ilacın da olduğunu göstermektedir (Olalı ve Timur, 1988: 365). Turizme çevreyi korucuyu fonksiyon kazandıracak bu ilacın ise; turizmi meydana getiren etken ve kaynakların kalite ve değerini kaybetmeden sürekliliğinin sağlanması (Gündüz, 1999: 28) anlamına gelen “*sürdürülebilir turizm*” olgusu olduğu bilinmektedir. Çünkü sürdürülebilirlik, çevre sorunlarına kısa süreli çözümler değil, yıllar boyunca etkisini gösteren uzun süreli çözümler öngörmektedir. Turizmin sürdürülebilir bir anlayış çerçevesi içerisinde geliştirilmesi, çevresel konular başta olmak üzere ekonomik ve sosyal konularda ortaya çıkan sorunların giderilmesinde de yol gösterici olacaktır (Karaman, 2009: 2; Tuğun ve Karaman, 2014: 322). Sürdürülebilir turizmin hedeflerine ulaşması, planlamaların yapıp karar verilmesi ve politikaların geliştirip değerlendirilmesi sürecine bütün paydaşların katılımından geçmektedir (Churugsa, McIntosh ve Simmos, 2007: 456). Bu paydaşlardan biri olan sivil toplum kuruluşları, kâr amacı gütmeyen gönüllülük esasına dayalı yapısıyla topluma yarar sağlamak ve sosyal değer oluşturmak (Çoşkun, 2006: 104) amacıyla kurulmuş olmaları nedeniyle sürdürülebilir turizmin paydaşları arasında göze çarpmaktadır. Sivil toplum kuruluşları, turizmin neden olduğu çevre sorunlarına hükümetlerin, toplumların ve bireylerin dikkatini çekerek sorunların giderilmesi hususunda gerekli önemlerin alınması için faaliyetler gerçekleştirmektedir. Buradaki temel problem ise, sivil toplum kuruluşlarının turizmin sürdürülebilirliğinin sağlanması konusunda üzerlerine düşen

görev ve sorumluluğun farkında olup olmadığıdır. Diğer bir problem ise; çevre sorunlarını gidermeye yönelik sivil toplum kuruluşları tarafından pek çok faaliyet gerçekleştirilmesine rağmen bu faaliyetlerin sürdürülebilir turizm açısından yeterli olup olmadığıdır.

1. 2. Amaç

Bireylerin ortak amaçları doğrultusunda kurulan sivil toplum kuruluşları, toplumsal sorunları çözmeye ilk akla gelen kuruluşlardır. Bunun nedeni, sivil toplum kuruluşlarının faaliyet alanlarının insanların ortak bir şekilde hareket ettiği, bütün insanlığı ilgilendiren konular olmasıdır. İnsani yardım, sosyal refah, insan hakları ve çevre gibi konularda devletin ulaşamadığı sorunları belirleme, anlamlandırma ve çözüme ulaştırma rollerini üstlenmektedirler. Bu açıdan sivil toplum kuruluşları, toplum nezdinde güven ortamı sağlayarak itibar gören kuruluşlar olabilmektedirler (Yalçın, 2008; Markal, 2014).

Süreç içerisinde gelişerek büyüyen turizm sektörü, kendisine kaynak oluşturan doğal çevreyi hızla tüketerek tahrip etmeye başlamıştır. Turizmin neden olduğu olumsuz etmenlerin turizmin kendi geleceğini de tehlikeye attığının anlaşılması ile sürdürülebilir turizm anlayışı ortaya çıkmıştır (Kocaboyun, 2009: 39). 1972 yılında yapılan Stockholm Konferansı, 1987 yılında yayımlanan Bruntland Raporu ve 1992 yılında gerçekleştirilen Rio Zirvesi, sürdürülebilirlik kavramını evrensel boyutta gündeme getirerek “çevrenin korunması” fikrinin devletlerce kabul görmesini sağlamıştır (Durak, 2014: 50). Dünya genelinde çevre bilincinin önem kazanması bu konu ile ilgili sivil toplum kuruluşlarının da kurulmasını sağlamıştır. Toplumu bilinçlendiren, yönlendiren ve isteklerini ilgili mercilere ileten sivil toplum kuruluşları, sahip olduğu bu özelliklerle turizmde sürdürülebilir bir anlayışın yerleşmesinde önemli rol oynayabilirler. Bu doğrultuda araştırmanın amacı, sürdürülebilir turizm kapsamında faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarının sürdürülebilir turizm üzerindeki rollerini çeşitli yönleriyle inceleyerek, bu hususta ne derece etkili ve yeterli veya yetersiz olduklarını belirlemektir. Araştırmanın amacına yönelik olarak aşağıdaki sorular, araştırma soruları olarak belirlenmiştir:

1. Görüşme yapılan sivil toplum kuruluşlarının Türkiye’deki turizm sektörünü etkileyen çevresel sorunlar hakkındaki görüşü nedir?

2. Görüşme yapılan sivil toplum kuruluşları, bu sorunların çözümünde nasıl bir yol izlemektedir?
3. Bu sorunların çözümünde görüşme yapılan sivil toplum kuruluşlarının karşılaştığı sorunlar var mıdır, varsa nelerdir?
4. Görüşme yapılan sivil toplum kuruluşları, Türkiye’de sürdürülebilir turizm kapsamında faaliyet gösteren diğer sivil toplum kuruluşlarının bu sorunların çözümünde nasıl bir yol izlemeleri gerektiğini düşünmektedir?
5. Görüşme yapılan sivil toplum kuruluşlarının sürdürülebilir turizmdeki görevleri nedir?
6. Görüşme yapılan sivil toplum kuruluşları, Türkiye’de sürdürülebilir turizm kapsamında faaliyet gösteren diğer sivil toplum kuruluşlarının sürdürülebilir turizmdeki görevleri için ne düşünmektedir?
7. Görüşme yapılan sivil toplum kuruluşlarının turizmin sürdürülebilir gelişimini teşvik etmek amacıyla gerçekleştirdiği girişimleri, projeleri ve faaliyetleri var mıdır, varsa nelerdir?
8. Bu girişimlerin, projelerin ve faaliyetlerin oluşturulması, geliştirilmesi ve uygulanması aşamalarında görüşme yapılan sivil toplum kuruluşlarının karşılaştığı sınırlamalar var mıdır, varsa nelerdir?
9. Bu girişimlerin, projelerin ve faaliyetlerin oluşturulması, geliştirilmesi ve uygulanması aşamalarında görüşme yapılan sivil toplum kuruluşları sürdürülebilir turizm kapsamında faaliyet gösteren diğer sivil toplum kuruluşlarıyla ortaklaşa çalışmakta mıdır?
10. Görüşme yapılan sivil toplum kuruluşları, Türkiye’de sürdürülebilir turizm kapsamında faaliyet gösteren diğer sivil toplum kuruluşları için turizminin gelecekteki sürdürülebilirliğine dair ne gibi stratejiler önermektedir?

1. 3. Önem

Sürdürülebilir turizm, paydaşlar çerçevesinde ilgili tüm aktörlerin katılımını gerekli kılmaktadır. İlgili alan yazın incelendiğinde sürdürülebilir turizmde rol alan aktörlerle ilgili pek çok çalışma yapıldığı görülmektedir (Godfrey, 1998; Bramwell ve Alletorp, 2001; Churugsa, McIntosh ve Simmons, 2007; Seyhan, 2010; Göktepe, 2011; Erdoğan, 2012; Selvi ve Şahin, 2012; Biçici, 2013; Mercan ve Özkök, 2013; Oku, 2013; Brokaj, 2014; Ercan, 2014; Acuner, 2015; Alagöz, Güneş ve Uslu, 2015;

Giritlioğlu ve Bulut, 2015; Uğur, 2015; Akyol ve Uygun, 2017; Doğan ve Yağmur, 2017; Şimşek ve Akdağ, 2017; Özer, 2017). Yapılan alan yazın taraması sonucunda, sũrdũrũlebilir turizm ve sivil toplum kuruluşları ilişkisini inceleyen çalışmaların genellikle yerel sivil toplum kuruluşları etrafında yoğunlaştığı gŐrũlmektedir (Finnetty, 2000; Aydın ve Selvi, 2012; Kũuk ve GũneŐ, 2013; Harman, 2014; Artun ve Akbulut, 2015; Bayram, Bayram ve Sũrũcũ, 2016). Sũrdũrũlebilir turizm ile sũrdũrũlebilir turizm kapsamında faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarını bir arada ele alan çalışmaya rastlanmamıŐtır. Bu doğrultuda çalışmanın ilgili alan yazınındaki önemli bir boŐluđu kapatacağı dũŐũnũlmektedir. Diğer yandan, sũrdũrũlebilir turizm kapsamında faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarının sũrdũrũlebilir turizm ũzerindeki rollerinin çeşitli yönleriyle ele alınması, bu hususta sivil toplum kuruluşlarının ne derece etkili ve yeterli veya yetersiz olduklarının ortaya koyulması açısından araştırmanın önemli olduğu dũŐũnũlmektedir.

1. 4. Varsayımlar

Araştırmanın varsayımları aşağıdaki ifadelerden oluşmaktadır:

- Sivil toplum kuruluşları, gŐrũŐme formunda yer alan soruları doğru ve aynı Şekilde algılamaktadır.
- Sivil toplum kuruluşu temsilcileri gŐrũŐme formunda yer alan soruları dũrũst ve içtenlikle yanıtlamıŐtır.
- Sivil toplum kuruluşu temsilcilerinin gŐrũŐme formunda yer alan sorulara verdiği cevaplar onların durum, tutum ve algılarını yansıtmaktadır.

1. 5. Sınırlılıklar

Yapılan birçok araştırmada olduğu gibi bu araştırmada bir takım sınırlılıklara sahiptir. Bu sınırlılıklar aşağıdaki gibidir:

- Araştırmanın ilgili alan yazını ulaŐılabilen kaynaklarla sınırlıdır.
- Araştırmanın kısıtlı bir bũte ve zaman diliminde yapılması araştırmanın Tũrkiye genelinde yapılmasını sınırlandırmıŐtır. Bu nedenle İstanbul ilinde sũrdũrũlebilir turizm kapsamında faaliyet gösteren 5 sivil toplum kuruluşu ile gŐrũŐme gerçekleştirilmiştir.

- Araştırmanın sürdürülebilir turizm kapsamında faaliyet gösteren 5 sivil toplum kuruluşu ile sınırlı kalmasının nedenleri arasında; bazı sivil toplum kuruluşlarının yoğunluk nedeniyle müsait olmamaları, konu hakkında bilgi verebilecek uzmanın kurum içerisinde bulunmaması ve bazı sivil toplum kuruluşlarının çalışma alanlarında “sürdürülebilirlik” konusunun olmaması gibi pek çok sebep bulunmaktadır.
- Araştırmada elde edilen bulgu ve sonuçlar, yapılandırılmış görüşme formunda yer alan sorularla sınırlıdır.

1. 6. Tanımlar

Sürdürülebilirlik: Gelecek kuşakların gereksinimlerini karşılayabilmelerini tehlikeye sokmaksızın bugünkü kuşakların kendi gereksinimlerini karşılayabilen kaynakları kullanmaktır (UN, 1987).

Sürdürülebilir Turizm: Bir destinasyonun gelecekte oluşabilecek gelişmelere hazırlıklı olabilmesi ve bu gelişmelerin olumsuz sonuçlarını engelleyebilmesi yönünde turizmin gelişimi için bir dizi yönetim metotlarıdır (Hunter, 1997).

Planlama: Belirlenen bir veya birden fazla hedefe ulaşmak için ihtiyaç duyulan yöntem ve yolların önceden saptanarak belirlenmesidir (Eren, 1979: 43).

Turizm Planlaması: Turizm sektörünün uzun vadeli gelişme hedefleri, bu hedeflere ulaşmak için gerekli fiziksel, parasal ve insani kaynakları, sektörün ve alt sektörlerin genel organizasyonunu, organizasyonun diğer sektörlerle ve bu sektörlerin gelişme hedefleriyle tutarlı olarak çevre ile ilişkilerini belirleyen süreçtir (Gürsoy, 2006: 46).

Sürdürülebilir Turizm Planlaması: Kalkınmanın yönü belirlenmeden önce gerçekleştirilen ekolojik çevreyi korumanın ön planda olduğu çeşitli araştırma faaliyetleri ve analizlerini içeren süreçtir (Najdeska ve Rakicevik, 2012).

Sivil Toplum: Sosyal yaşam içerisinde gönüllülük temeli üzerinde kendi kendini üreten, kendi kendine yeten, yasal bir düzen veya ortak kurallar dizisine bağlı olarak devletten özerk olan alandır (Diamond, 1994: 5).

Sivil Toplum Kuruluşu: Vatandaşların ortak bakış, ortak çıkar, ortak duyarlılık, ortak talep vb. temelinde gönüllü olarak bir araya gelerek, devletin hukuki, idari, üretici ve kültürel organlarının dışındaki alanda meydana getirdikleri dernek, vakıf, sivil girişim, platform, ilişki ağı gibi adlarla tanımlanan yapılar ve etkinliklerdir (Kaya, 2008: 23).

Dernek: Kazanç paylaşma dışında, kanunlarla yasaklanmamış belirli ve ortak bir amacı gerçekleştirmek üzere, en az yedi gerçek veya tüzel kişinin, bilgi ve çalışmalarını sürekli olarak birleştirmek suretiyle oluşturdukları tüzel kişiliğe sahip kişi topluluklarıdır (Dernekler Dairesi Başkanlığı, 2004).

Vakıf: Ferdi çalışma ve gayretle elde edilen imkanların ve mal varlığının gönül rızasıyla paylaşılmasını öngören hukuki ve sosyal bir sistemdir. Bu sistemde, her türlü hırs ve tamahtan uzak bir şekilde, şahsi mal varlığı, kamunun kullanımına aktarılmakta, böylece şahsi imkanlar kamu hizmetine dönüştürülmektedir (Bayartan, 2008: 157).

Sendika: İşçilerin veya işverenlerin çalışma ilişkilerinde, ortak ekonomik, sosyal hak ve menfaatlerini koruyup geliştirmek için meydana getirdikleri tüzel kişiliğe sahip kuruluşlardır (Dayı, 2008: 32).

Meslek Kuruluşu: Anayasanın 135. maddesiyle düzenlenmiş olup belli bir mesleğe mensup olanların müşterek ihtiyaçlarını karşılamak üzere kanunla kurulan, organları kendi üyeleri tarafından, kanunda gösterilen usullere göre yargı gözetimi altında gizli oyla seçilen kamu tüzel kişilikleridir (T.C. Devlet Personel Başkanlığı, 2017).

2. İLGİLİ ALANYAZIN

Bu bölümde sürdürülebilirlik, sürdürülebilir turizm, sivil toplum ve sivil toplum kuruluşları konularıyla ilgili alan yazın taraması yapılmıştır. Bu hususta yapılan çalışmalar incelenerek çalışmanın alan yazın kısmı oluşturulmuştur. Kavramsal çerçeve üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde sürdürülebilirlik ve sürdürülebilir turizm konuları işlenmiştir. İkinci bölümde sivil toplum ve sivil toplum kuruluşu kavramları alt başlıklar halinde incelenmiştir. Üçüncü bölümde ise sivil toplum kuruluşları ve sürdürülebilir turizm ilişkisinden bahsedilmiş ve sivil toplum kuruluşlarının sürdürülebilir turizm alanında gerçekleştirmiş oldukları örnek projelere dair bilgiler verilmiştir.

2. 1. Sürdürülebilirlik

19. yüzyıl başlarında insan nüfusu toplam dünya nüfusunun %10'una denk gelirken bu oran bugün %50'lerin üzerine çıkmıştır, yapılan tahminler ise 2025 yılında bu oranın %75'lere dayanacağını söylemektedir (Baysan, 2003). İnsanlar, dünyada var oldukları uzun yıllar boyunca kendi hayatlarını daha iyi hale getirebilmek adına doğaya hakim olmanın çeşitli yollarını aramıştır. Doğayı, yaşamını devam ettirmek için gerekli olan hammaddeleri üretebilecek ve bu üretimden çıkan atıkları saklayabilecek bir atık sahası olarak görmüştür (Balcı ve Koçak, 2014). İnsanın doğaya hükmetme çabası; kültürel, toplumsal ve ekonomik çevreyi hızla etkilemektedir. Bütün bu sorunlara sebep olan insan, yine bu sorunlardan en fazla etkilenen taraf olmaktadır (Kervankıran, 2011). Her geçen gün artan farkındalık ile birlikte dünyanın kaynaklarından olabildiğince yararlanmayı öngören tüketime dayalı “*Savurgan Dünya Görüşü*” yerini, insanlığın ihtiyacı olan kaynakların korunmasını öngören “*Sürdürülebilir Dünya Görüşü*”ne bırakmaktadır (Özbeç, 2002).

Sürdürülebilirlik kavramıyla ilgili en eski kayıtlar 1972 yılında Stockholm'de gerçekleştirilen Birleşmiş Milletler Çevre Konferansı'nı işaret etmektedir (Mitlin, 1992). 113 ülkenin katılımıyla gerçekleşen bu konferansta dünyanın doğal dengesinin korunması amacıyla insan ve doğal çevreye önem veren bir anlayışın egemen olması gerektiği ortaya konmuştur (İnam, 2009). Sürdürülebilirlik kavramının geniş kitlelerce kabul görmeye başlaması, “Ortak Geleceğimiz” olarak da bilinen Brundtland Raporu'nda bahsedilmesiyle 1980'lerin sonunda gerçekleşmiştir.

Birleşmiş Milletler tarafından kalkınma kavramı ve yöntemlerinde değişime gitmek üzere küresel boyutta bir gündem önerisinde bulunmak adına toplanan komisyonun çalışmaları sonucu düzenlenen bu raporda, yaşam ve yönetim biçimleri üzerinde hiç beklenilmeksizin yeniden düşünülmesi gerektiğine işaret edilmiştir (Strange ve Balley, 2008). 1992 yılına gelindiğinde bir diğer önemli toplantı Brezilya'nın Rio de Janeiro şehrinde Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı'nda gerçekleşmiştir. Yapılan toplantıda sürdürülebilirliğin ekseninde insan etkisinin geniş bir etkiye sahip olduğu ayrıca doğal ve sağlıklı yaşama hakkından her bireyin eşit olarak yararlanabilmesi gerektiği vurgulanmıştır (Dönmez, 2016). Sürdürülebilirlik, sadece çevresel niteliği ağır basan bir kavram olarak ortaya çıkmasına rağmen 2000'li yıllarda çevresel niteliğinin yanında ekonomik, sosyal, kültürel ve teknolojik niteliklerle de entegre edilen bir kavram haline gelmiştir (Nemli, 2001).

Bireyler, organizasyonlar ve sosyal gruplar arasında farklı şekillerde tanımlanan sürdürülebilirlik (Mowforth ve Munt, 2003) kavramı süreklilik kelimesinden gelmektedir. Sürdürülebilirlik “bir durumun, bir şeyin kesintisiz olarak sürüp gitme durumu, devamlılığı” olarak tanımlanabilir (TDK [Türk Dil Kurumu], 2017). Birleşmiş Milletler'in 1987 yılında yayınladığı Brundtland Raporu'ndaki ifadesiyle sürdürülebilirlik, “gelecek kuşakların gereksinimlerini karşılayabilmelerini tehlikeye sokmaksızın bugünkü kuşakların kendi gereksinimlerini karşılayabilen kaynakları kullanma” şeklinde tanımlanmaktadır (UN, 1987). Benzer bir tanım da Swarbrooke (1999) tarafından yapılmıştır. Swarbrooke'a göre sürdürülebilirlik ile gelecek nesillerin gereksinimlerini karşılama yeteneğine engel olmadan şimdiki nesillerin gereksinimlerinin karşılanması ifade edilmektedir (Swarbrooke, 1999). Sürdürülebilirlik, bir ekosistemin ya da süreklilik arz eden bir sistemin sürekli, tahribata uğramadan, aşırı kullanımla tüketilmeden sürdürülebilmesi yeteneği olarak bilinir (Sezgin ve Kalaman, 2008). Sürdürülebilirlik fikri birçok yöne sahip olsa da, merkezi fikir kaynaklarımızı dengeli kullanmamızın gerekliliğini ve doğal hayatı kolaylaştıran şeylerin (yabani hayat, doğal güzellik ve açık alanı içeren) korunmasını içermektedir. Böylece gelecek nesiller en azından bizler kadar sağlıklı ya da mutlu yaşayabileceklerdir (Kargı, 2010). Molvalı (2004)'nın belirttiği bir Kızılderili reisi tarafından söylenen “Dünya bize atalarımızdan miras kalmadı, onu çocuklarımızdan ödünç aldık.” sözü sürdürülebilirliğin bu tanımlarını en güzel şekilde özetlemektedir.

Sürdürülebilirliğin şekillenmesinde iki küresel amaç etkili olmuştur. Bu amaçlardan ilki, dünyanın doğal dengesini daha fazla bozmadan, koruyup iyileştirmektir. İkincisi ise, devletler arasında ve içerisinde eşitsizliğin azaltılmasını sağlayarak uluslararası eşitliğin oluşturulmasıdır (Er, 2016). Sürdürülebilirliğin bu özelliği onu zaman içerisinde çevre ve kalkınma lobileri ile ideolojik farklılıklar arasında iletişimi sağlayan aracı bir olgu haline getirmiştir (İbiş, 2013). Ortaya çıkan bu iletişim sayesinde ise toplumsal yapıda da bir iyileşme sağlanacaktır. Bu açıdan ele alındığında sürdürülebilirliğin ekonomik sürdürülebilirlik, sosyal sürdürülebilirlik ve çevresel sürdürülebilirlik olmak üzere üç boyutundan bahsetmek mümkündür (Tosun, 2009).

Sürdürülebilirliğin ekonomik boyutu, ulaşılması kısıt olan kaynakların kullanımıyla ilgilidir. Bir sistemin ekonomik olarak sürdürülebilir olması; ürün ve hizmetleri devamlılık esaslarına uygun olarak üretilebilmesi, tarım ve sanayii üretimine engel olan sektörel dengesizliklerden kaçınılması, iç ve dış borçların yönetilebilir seviyede sürdürülebilirliğin sağlanmasıyla mümkün olmaktadır (Tıraş, 2012).

Sürdürülebilirliğin sosyal boyutu, temelinde insan unsurunu bulundurmaktadır. Sosyal ve kültürel değerlerin devamlılığının sağlanması açısından önemlidir. Farklı toplumlar arasında eşitliğin sağlanması, çoğulculuk ve kültürel çeşitliliğin korunması sürdürülebilirliğin sosyal boyutunun mühim gereklerindedir (Moffatt, 1996).

Sürdürülebilirliğin çevresel boyutu ise biyolojik ve fiziksel sistemlerin denge içerisinde olmasını öngörmektedir. Çünkü her geçen gün değişen koşullara ekosistemlerin adapte olmasının sağlanması gerekmektedir. Bir daha eski haline dönemeyecek kadar hasara yol açan çevre kirliliği, biyolojik çeşitliliğin kaybolmasına neden olmaktadır. Bu nedenle gelecek nesiller, bizlerin sahip olduğu kadar biyolojik çeşitliliğe sahip olamayacaklardır. Biyolojik çeşitliliğin korunması bu hususta büyük önem taşımaktadır (Gürlük, 2010).

Sürdürülebilir bir düzenin tam anlamıyla kurulabilmesi, devlet politikalarının bu boyutlar etrafında şekillenmesini gerekli kılmaktadır. Bu durumun kalkınma politikasına yansımaları ise “Sürdürülebilir Kalkınma” kavramıyla karşılaştırılmasına neden olmaktadır (Durak, 2014). Sürdürülebilir kalkınmanın konusu, kalkınma ve

sürdürülebilirlik olarak iki farklı kavramın birleşiminden meydana gelmektedir (Tosun, 2001). Kalkınma, milli gelirden gözle görülür önemli artışlar oluşturmada yanında toplumun yaşam koşullarını iyileştirmek için sosyo-ekonomik yapıyı değiştirme çabasını ifade etmektedir (Sarıkaya ve Kara, 2007). Sürdürülebilirlik ise gelecek nesilleri tehlikeye atmadan günümüzü iyileştirmek amacıyla çevreyi koruma ve kollamayı amaçlayan bir kavramdır (Masara, 2015). Bu nedenle sürdürülebilir kalkınma için çevrenin korunmasıyla uzun süreli bir ekonomik kalkınmanın sağlanması mümkün olmaktadır (Kocapınar, 2009). Bir çözüm arayışı olarak ortaya çıkan sürdürülebilirlik ve sürdürülebilir kalkınma kavramlarının başarıya ulaşması, ekonomik, sosyal ve çevresel sorunların birlikte ele alındığı bir görüşü ortaya koymaktan geçmektedir (Tutulmaz, 2012).

2. 2. Sürdürülebilir Turizm

Sanayileşmenin neden olduğu fiziksel ve zihinsel yorgunluk, insanoğlunun yaşam standartlarının her geçen gün gelişmesi ile ortaya çıkan boş zaman, Kuzey Avrupa ülkelerinden Akdeniz ülkelerine doğru turist akışı şeklinde kendini göstermiştir (Ceylan, 2001). Hem ekonomik hem de sosyal açıdan ülkelerin kalkınmalarına en büyük katkı turizm sektörü tarafından karşılanmaktadır. 1950 yılında turizm hareketliliğinde yer edinen kişi sayısı 25 milyon iken (Önen, 2008) bu sayı 2016 yılında 1,235 milyon kişiye ulaşmıştır (UNWTO [World Tourism Organization], 2017). Diğer yandan, turizm sektörü diğer işletme faaliyetleriyle mukayese edildiğinde çevre üzerinde olumsuz etkilere neden olmadığı düşünülerek uzun bir süre boyunca “temiz endüstri” veya “bacasız endüstri” olarak tanımlanmıştır (Sungur, 2012: 338). Ancak daha sonra bu endüstrinin mevcut tehlikeleri ve gelecekte ortaya çıkabilecek zararları konusunda başlayan tartışma, çevresel açıdan duyarlı bir turizm yaklaşımının araştırılmasına ihtiyaç duyulması ile sonuçlanmıştır (Erdoğan, 2012).

Sürdürülebilirlik ile turizm arasındaki etkileşim her zaman var olmuş; fakat sürdürülebilir turizm kavramı resmi kurumlarca kabul görüp, tanımlanmaya kadar anlaşılmamıştır (Torres-Delgado ve Palomeque, 2014). Sürdürülebilirlik kavramının turizm tartışmalarına hakim olması 1992 yılında Rio de Janeiro’da gerçekleştirilen Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı Dünya Zirvesi ile başlamıştır (Demir ve Çevirgen, 2006). Bu zirvede; istikrarlı ve dengeli kalkınmayı sağlamak,

insanlara kaliteli yaşam koşulları oluşturmak, devletlerin sürdürülebilirlikten uzak üretim ve tüketim usullerini azaltarak ortadan kaldırılması konuları irdelenmiştir (UN, 1992).

Butler (1999)'a göre sürdürülebilir turizm kavramının her kesimin kabul edebileceği bir tanımını yapmak oldukça zordur. Bu kavram bazen bir ideoloji, bazen de bir bakış açısı olarak kabul görmüştür (Doğan ve Yağmur, 2017). Literatürdeki tanımlar da bu düşünceyi doğrular niteliktedir. Çakılcıoğlu (1996)'na göre sürdürülebilir turizm, insanın çevre üzerindeki etkisini en aza indirmek değil, çevrenin insan üzerindeki etkisini en üst seviyeye çıkarmaktadır. Bu da çevrenin yeniden yapılandırılması, var olan mevcut yapıların kullanımının geliştirilmesi ile sağlanabilecektir (Gündüz, 2016). Hunter (1997) sürdürülebilir turizm terimini, “Bir destinasyonun gelecekte oluşabilecek gelişmelere hazırlıklı olabilmesi ve bu gelişmelerin olumsuz sonuçlarını engelleyebilmesi yönünde turizmin gelişimi için bir dizi yönetim metotlarını içermektedir.” şeklinde ifade etmektedir. Kahraman ve Türkay (2009), destinasyonun yaşamını devam ettirme koşullarını göz önünde bulundurarak sürdürülebilir turizmi “destinasyonun yeni destinasyonlarla rekabet edebilir olması, destinasyonu ilk kez ziyaret eden ile tekrar ziyaret eden kadar cezbetmesi, kültürel değerleri koruması ve çevre ile entegre olması” şeklinde tanımlamıştır. Tanımlardan yola çıkılarak sürdürülebilir turizmin ekolojik temel üzerine oturtulan, çevre dostu, alternatif bir turizm çeşidi anlamına geldiği sonucuna ulaşılabilir; ancak sürdürülebilir turizm kavramında fiziksel ortamın sürdürülebilirliğine paralel olarak sosyal, kültürel ve ekonomik sistemlerin sürdürülebilirliğinden de söz edilmesi gerekmektedir (Akşit, 2007).

2. 2. 1. Sürdürülebilir Turizmin İlke ve Amaçları

Turizm, ülkelerin gelişmişlik düzeyini ilgilendiren ve ekonomisini referans alan bir endüstridir. Devletler, turizmin ekonomiye kattığı büyük girdilerin farkında varmış ve turizm yatırımlarına hız vermeye başlamıştır (Baykal ve Çimen, 2015). Ancak unutulmuş bir nokta vardır ki turizm endüstrisinde yaşanan bu gelişmeler, ekolojik, jeolojik ve estetik sorunlara neden olmaktadır. Gerekli tedbirler alınmadığı takdirde ise doğal süreçler ile sürdürülebilirlik olanakları ortadan kalkmaktadır. Turizmin neden olduğu bu olumsuz etkileri makul düzeylere indirmek ve sorunlara net bir çözüm bulabilmek amacıyla; bir takım ilkeler, amaç ve hedeflerin belirlenmesi

kaçınılmaz olmuştur (Gündüz, 2004). Geçen 10 yıllık süreçte sürdürülebilir turizm modüllerini tespit etmek, modülleri değerlendirmek ve uygulamanın yöntemlerini planlamak için kişiler, örgütler ve devlet tarafından yoğun çabalar gösterilmiştir. Gösterilen bu çabaların dünyanın çeşitli bölgelerinde pratiğe dönüştürülmesi sürdürülebilir turizm ilkeleri denilen değerler ile sağlanmıştır. Sürdürülebilir turizm ilkeleri, belirlenen hedeflere nasıl ve hangi programla gidileceği konusunda yol gösterici olmakta ve süreci hızlandırarak turizmin olumsuz sonuçlarının ortaya çıkmasını engellemektedir (Sezgin ve Kalaman, 2008). World Tourism Organization (Dünya Turizm Örgütü), sürdürülebilir turizmin üç temel ilke etrafında bir araya geldiğini öngörmüştür. Bunlar; ekolojik ve biyolojik çeşitliliğin korunması, ev sahibi toplumların kendilerine has sosyokültürel özelliklerinin bozulmaması ve yerel halkın turizm endüstrisinde istihdam edilerek toplumsal yaşam standartlarının yükseltilmesidir (Garda ve Temizel, 2016). Garrod ve Fyall (1998), sürdürülebilir turizm için 10 ilke belirlemiştir. Turizm sektörü için rehberlik edecek bu ilkeler aşağıdaki gibidir:

1. Kaynakların Sürdürülebilir Kullanılması: Doğal, sosyal ve kültürel kaynakların korunması ve sürdürülebilir kullanımı kritik önem taşımaktadır. Bu sayede uzun vadede iş olanakları ortaya çıkar.
2. Aşırı Tüketimin ve İsrafın Önlenmesi: Aşırı tüketim ve israfın önlenmesi, uzun vadeli çevresel zararların giderilmesini sağlar. Yüksek maliyetleri ortadan kaldırarak turizmin kalitesine katkıda bulunur.
3. Çeşitliliğin Sürdürülebilirliği: Doğal, sosyal ve kültürel çeşitliliğin korunması ve geliştirilmesi, uzun vadeli sürdürülebilir turizm için gereklidir. Böylelikle turizm endüstrisi için dayanıklı bir temel oluşturur.
4. Turizmin Planlamaya Entegrasyonu: Turizm, çevresel etki değerlendirilmesi sorumluluğu içinde ulusal ve yerel stratejik planlama çerçevesine entegre olarak uzun vadede sürdürülebilirliğini artırır.
5. Yerel Ekonomileri Desteklemek: Çeşitli yerel ekonomik faaliyetleri destekleyen ve çevresel değerleri dikkate alan turizm, bu ekonomileri koruyarak çevresel hasarları önler.
6. Yerel Toplumların Katılımı: Yerel toplumların turizm sektörüne katılımı sadece onlara ve çevreye yararlı değil aynı zamanda turizm deneyiminden alınan tatminin değerini de değiştirir.

7. İlgili Paydaşlara ve Halka Danışma: Turizm sektörü ile yerel halk, kurumlar ve paydaşlar arasındaki danışma ortaya çıkabilecek muhtemel sorunların giderilmesi açısından önemlidir.
8. Personelin Eğitimi: Her düzeyde ihtiyaç duyulan, yerel halkı da içerisine alan ve sürdürülebilir turizm anlayışı gözetilerek oluşturulmuş bir personel eğitimi turizm endüstrisinin kalitesini artırır.
9. Sorumlu Bir Turizm Pazarlaması Anlayışı: Turizme tam ve eksiksiz bilgi sağlayan pazarlama; destinasyonların doğal, sosyal ve kültürel çevresinin saygınlığını artırarak, müşteri memnuniyetini en yüksek seviyeye çıkarır.
10. Araştırma Sorumluluğu: Etkin veri toplama ve analiz yöntemleri kullanılarak, destinasyonlara, turizm endüstrisine ve tüketicilere faydalar sağlamak açısından gereklidir.

Yukarıda belirtilen ilkelere de anlaşılacağı üzere sürdürülebilir turizmin temelinde yerel, kültürel ve çevresel değerlerin korunması yatmaktadır. Bu sayede gelecek nesillerin de faydalanabileceği turistik destinasyonlar ve turizm ürünlerinin bırakılması mümkün olacaktır.

Sürdürülebilir turizmin amacı, öncelikli olarak insanoğlunun doğal çevre üzerindeki olumsuz etkilerini en alt seviyeye indirmeyi sağlamaktır. Bu olumsuz etkilerin ortadan kaldırılması ise doğal çevrenin insanlar üzerindeki etkisini en üst seviyeye yükseltecektir (Uğur, 2015). Turizm, ekolojik ve biyolojik sistemlerin korunmasına dikkat ettiği ve toplumlararası sosyo-kültürel bütünleşmeyi sağladığı sürece sürdürülebilir özelliğe sahip olmaktadır. Bu sürdürülebilir özellik hem yerel halkın yaşam kalitesini, hem de ziyaretçilerin turizm deneyimlerini dolaylı olarak etkileyecektir (Duran, 2011). Birleşmiş Milletler Çevre Programı ve Birleşmiş Milletler Turizm Örgütü tarafından hazırlanan Making Tourism More Sustainable A Guide for Policy Makers başlıklı raporda sürdürülebilir turizmin amaçları 12 başlık altında toplanmıştır. Bunlar amaçlar aşağıdaki gibidir (UNEP [United Nations Environment Programme] ve UNWTO, 2005: 18);

1. Ekonomik Süreklilik: Turizm destinasyonlarının ve bu destinasyonlardaki turizm işletmelerinin canlılığını ve rekabet gücünü sağlamak için uzun vadede ekonomik faydalar sunar.

2. Yerel Kalkınma: Ev sahibi destinasyonun ziyaretçi harcamalarından en fazla oranda faydalanmasını sağlayarak, ekonomik kalkınmayı destekler ve yerel kaynakların korunmasına yardımcı olur.
3. İstihdam Kalitesi: Herhangi bir ayırım gözetmeksizin turizm aracılığıyla gelişen iş olanaklarının sayısını, kalitesini ve ücret düzeyi de dahil olmak üzere hizmet ve kullanılabilirlik koşullarını güçlendirir.
4. Sosyal Eşitlik: Turizm endüstrisinin ekonomik ve sosyal tüm faydalarının toplumun bütününe genel ve adil bir şekilde dağılımını sağlar.
5. Ziyaretçi Memnuniyeti: Herhangi bir ayırım gözetmeksizin bütün ziyaretçiler için son derece güvenli ve tatmin edici bir deneyim sunar.
6. Yerel Kontrol: Turizm endüstrisinin yönetimi ve gelecekteki gelişimi için bütün paydaşları, yerel toplumu güçlendirmek adına bir araya getirerek turizm girişimi ve planlanması için istişare edilmesini sağlar.
7. Toplumsal Refah: Toplumun yaşam kalitesini iyileştirmek amacıyla sosyal ve çevresel sömürden kaçınarak sosyal yapıların ve kaynakların korunmasını sağlar.
8. Kültürel Zenginlik: Ev sahibi destinasyonun tarihi mirasına, otantik kültürüne, gelenek ve göreneklerine saygı duyarak gelişimi sağlar.
9. Fiziki Büyüklük: Çevrenin fiziksel ve görsel tahribini önler. Kentsel/kırsal çekiciliğini arttırmak için çevreyi korur ve gelişimini sağlar.
10. Biyolojik Çeşitlilik: Doğal alanlara, canlı çeşitliliğine ve yaban hayatına verilen tahribin en alt seviyeye indirilmesini ve korunmasını destekler.
11. Kaynakları Verimli Kullanma: Turizm işletmelerinin geliştirilmesi ve işletilmesinde kıt ve yenilenemeyen kaynakların kullanımını en aza indirir.
12. Çevre Temizliği: Turizm işletmeleri ve ziyaretçiler tarafından oluşturulan atıklar sebebiyle oluşabilecek hava, su ve toprak kirliliğini en aza indirir.

TÜSİAD (Türk Sanayicileri ve İş İnsanları Derneği)'ın Eylül 2012'de yayınladığı "Sürdürülebilir Turizm" başlıklı raporunda sürdürülebilir turizm ile hedeflenen bir takım amaçlara değinilmiştir. Bu rapora göre turizm işletmeleri ve turistler olmak üzere turizm sektörünü oluşturan bütün paydaşların çevre bilincinin geliştirilmesi gerekmektedir. Öncelikle yerel yönetimler ve bölgeler; enerji, su ve atık yönetimi altyapısını tamamlamalıdır. Yerel yönetimler ve bölgeler, sıvı ve katı atık yönetimi hususunda yönetmelikler ve düzenlemeler hazırlayarak ilgili denetimleri

gerçekleştirmelidir. Ardından özellikle mevsimselliğin olumsuz etkilerini en aza indirmek amacıyla alternatif turizm planlamaları yapılmalı ve turizm işletmelerinin sürdürülebilir ilkelere uygun olarak yenilenmesi amacıyla kredi ve destek olanakları sağlanmalıdır.

Birleşmiş Milletler, 2017 yılını “Kalkınma için Sürdürülebilir Turizm Uluslararası Yılı” ilan etmiş ve 5 önemli alanda turizmin etkilerini güçlendirmeyi misyon olarak belirlemiştir. Bu alanlar; karşılıklı anlayış, barış ve güvenlik ekseninde kapsayıcı bir sürdürülebilir ekonomik kalkınmanın sağlanmasını öngörmektedir. Bu sayede istihdam olanakları artacak ve yoksulluğun önüne geçilecektir. Toplumlar; kültürel değerlerinin, çok kültürlülüğünün ve kültürel mirasının korunmasında hassasiyet göstermelidir. Ayrıca kaynakların etkili kullanımı ve çevrenin korunması, iklim değişikliği ile mücadeleyi kolaylaştıracaktır (un.org.tr, 2017).

Sürdürülebilir turizmin ilke ve amaçlarının tamamının geçerliliği konusunda görüş ayrılıkları bulunmaktadır. Bazı görüşlere göre bu ilke ve amaçların tümü geçerliiyken, bazı görüşler de bu amaçların bir kısmının geçerli olduğunu söylemektedir. Görüş ayrılıklarının ortaya çıkmasının en önemli sebebi, kısa ve uzun dönemli sosyal, kültürel ve ekonomik yararların göz önünde bulundurulmasıdır (Sarkım, 2007). Ortaya çıkan bu görüş ayrılıklarını ortadan kaldırarak turizm sektörünün sürdürülebilirlik amaçlarını gerçekleştirmek; tüm paydaşların mutlak katılımının sağlanması, salt ekonomik beklentilerden vazgeçilmesi ve başarılı bir planlamanın sağlanmasından geçmektedir (Şahin, 2013).

2. 2. 2. Sürdürülebilir Turizmin Katkıları

Diğer sektörlerle karşılaştırıldığında daha hızlı bir ivmeyle gelişen turizm, gelişim yönünden doğal, kültürel ve ekonomik kaynaklara bağımlı bir yapıdadır (Çalışkan, 2011). Turizmin bağımlı olduğu kaynakların günümüzde olduğu kadar gelecekteki nesle de aktarılması anlayışını barındıran sürdürülebilir turizmin tanımlarına bakıldığında, beraberinde bir takım katkılar getirmesi beklenmektedir. Wehrli ve diğerleri (2011) sürdürülebilir turizmden beklenen bu katkıları; ekolojik, sosyal ve ekonomik olarak sınıflandırmıştır.

Turizm, enerji tüketiminin yoğun olduğu bir faaliyettir. Özellikle konaklama işletmeleri; klima, ısıtma, temizleme ve pişirme için büyük ölçüde su ve enerji tüketmektedir (Neto, 2003: 217). Sürdürülebilir turizm, işletmelerde su ve enerji kaynaklarını verimli bir şekilde kullanılmasını teşvik ederek israfın önlenmesini sağlamaktadır. Taşımacılık, turizm faaliyetinin gerçekleşmesi için bir zorunluluktur. Büyük miktarlarda sera gazı emisyonuna neden olan hava taşımacılığı, turizm sektöründe birincil seyahat şekli olarak kullanılmaktadır (Park ve Boo, 2010: 97). Sürdürülebilir turizm, turizm seyahatlerinin yol açtığı CO₂ gazı salınımlarının en aza indirilmesinde aracı rolü oynayarak uzak destinasyonlara seyahat eden turistlerin daha fazla geceleme yapmasını teşvik etmektedir. Bir destinasyonun ekolojik özelliklerini referans belirleyerek turizm faaliyeti gerçekleştiren turist kitlesi için doğal güzelliklerin özgünlüğü esas kaynaktır (Ayaş, 2007). İlgi alanı doğal çevre ve kültürel değerler olan turistler, gün geçtikçe daha farklı bir pazar alanı oluşturmaktadır. Dolayısıyla doğal ve kültürel kaynaklar çerçevesinde sürdürülebilir özelliğe sahip olarak geliştirilen turistik ürün veya arzın bu pazarda başarılı olması kaçınılmazdır (Cömert, 2002).

Sürdürülebilir turizm, turizm destinasyonlarında kültürel mirasın ve geleneksel değerlerin korunarak turistler için özgün deneyimlerin sağlanması hususunda katkı sağlamaktadır (Liu, 2003: 467). Buradan hareketle sürdürülebilir turizmde yerel halkı gerekli kılan bir anlayışın hakim olduğu anlaşılabilmektedir. Yerel halk, sürdürülebilir turizm aracılığı ile turizm endüstrisinin gelişme sürecinde planlama, karar verme vs. aşamalarında söz sahibi olabilmektedir (Koçoğlu, 2008). Sürdürülebilir turizmin başarıya ulaşması; yerel halkın ve turistlerin çevre duyarlılığı hususunda eğitilmesi, turistik faaliyetlerde yerel halkın katılımının sağlanması, yatırımlarda çevresel, sosyal ve kültürel değerlendirilmelerin yapılması ile gerçekleşebilir (Oku, 2013).

Sürdürülebilir turizm gerçekleşmesi için temel gereksinimlerden biri, bölge halkının bölgenin refah düzeyinden eşit ve yeterli pay almasıdır. Küreselleşmenin bir sonucu olarak ortaya çıkan kapitalizm, dünyanın sahip olduğu bütün kaynakları kendisine ait olarak görmesi sebebiyle belirli bir kesimi zenginleştirirken, belirli bir kesimi ise fakirleştirmektedir (Kargı, 2010: 12). Sürdürülebilir turizm, bölge içindeki yoksulluğun azaltılmasına ve uzun vadeli bölgesel ekonomik refahın korunmasına katkıda bulunmaktadır. Sürdürülebilir turizm, sürdürülebilir kalkınmayı destekleyen

yeni pazarların ve ekonomik faaliyetlerin ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Bu sayede girişimciler, daha verimli ürün ve hizmet sunmanın yeni yollarını keşfetmektedir (Lordkipanidze, Brezet ve Backman, 2005: 790). Bu girişimler sonucu ortaya çıkan konaklama, yemek ve rehberlik hizmetleri; yerel halka istihdam olanakları sunarak gelirlerini artırmaktadır (Uzun, 2012).

Sürdürülebilir turizmin ham maddesinin ekonomik, sosyal ve ekolojik kaynaklar olduğunun bilinmesi, turizm endüstrisi, destinasyon, çevre ve turistler arasındaki karşılıklı ilişkiler sonucu meydana çıkan sorunların minimuma düşürülmesini ve dolaylı olarak alınacak faydaların maksimuma çıkarılmasını sağlayacaktır (Cronin, 1990).

2. 2. 3. Sürdürülebilir Turizmde Paydaşlar

Dönmez ve Çevik (2010: 190)'e göre paydaş olarak adlandırılan kişi veya gruplar; hissedarları, çalışanları, tedarikçileri, müşterileri, yerel halkı, banka ve diğer kredi veren kuruluşları, hükümeti, farklı çıkar gruplarını ve gerçekte faaliyetleri ile işletmeyi etkileyen ve işletmenin faaliyetlerinden etkilenen geniş bir kitleyi içermektedir. Turizm paydaşları denildiğinde ise Byrd (2003: 5) bu kavramı “turizm faaliyetlerini etkileyen ve bundan kendisi etkilenen işletmeler, yerel halk, çeşitli birlikler ve kamunun çeşitli kesimleri” şeklinde ifade etmiştir. Turizm faaliyetlerinin gerçekleştiği bölgelerde sürdürülebilir bir turizm bilincinin kazandırılması ilk olarak turizm paydaşları ve çalışanlarında sürdürülebilirlik farkındalığı oluşturmakla mümkün görünmektedir. Bu bilincin öncelikle gelişmekte olan turizm destinasyonlarında oluşturulması, turizm kaynaklarının korunarak gelecek nesillere aktarılması açısından gereklidir (Alagöz, Güneş ve Uslu, 2015). Swarbrooke, sürdürülebilir turizm anlayışında bir destinasyondaki turizm hareketlerinden etkilenen en önemli paydaşları; turistler, turizm işletmeleri, yerel halk, sivil toplum kuruluşları ve hükümetler olarak ifade etmiştir (Swarbrooke, 1999: 85). Bu paydaşların sürdürülebilir turizmdeki rolleri aşağıda açıklanmıştır.

Turistin Rolü

Turizm sektörü çok boyutlu, büyük yatırımlara sahip bir kalkınma aracıdır. Rekabetin oldukça fazla olduğu bu sektörde sürekliliği sağlamak ve yeni fikirlere açık olmak için farklı kitlelere hitap edilmesi gereklidir (Ercan, 2014). Bir destinasyonu

ziyaret eden turistlerin yaş, cinsiyet, meslek, geldiği yer, gelir durumu, eğitim seviyesi, etnik yapı ve din gibi farklı pek çok sosyo-demografik özelliği bulunmaktadır. Bununla birlikte, turistlerin yerel ya da uluslararası ziyaretçi olmaları, macera ya da sürdürülebilir turizme yönelik hizmet talepleri, bir alanı ziyaret sıklıkları ve doğal-kültürel alanlardan yararlanma isteği gibi farklı özellikleri bulunabilmektedir (Uzun, 2012). Sürdürülebilir turizm, planlamalarla geliştirilecek bir turizmdir. Eğer bu tür bir turizm anlayışını yürütecek turist mevcut değilse hazırlanan planlamaların da hiçbir anlamı olmayacaktır. Tatilini sürdürülebilir bir turizm anlayışıyla yapmak isteyen turist, ilk olarak belirli bir kültür ve bilgi seviyesine ulaşmış olmalıdır. Böylelikle konakladığı destinasyonda kendine tahsis edilmiş imkanları (klima, sıcak su, aydınlatma, açık büfe yiyecekler vs.) sonsuz gibi görmeyecek ve tüketimini bu anlayış çerçevesinde şekillendirecektir (Karğı, 2010).

Seyahat edilecek turizm destinasyonu hakkında bilgiye ulaşmak her geçen gün daha da kolay hale gelmektedir. İnternet, tur operatörleri, seyahat acentaları, broşürler, raporlar ve destinasyonu daha önce ziyaret etmiş turistlerin deneyimlerinden oluşan bu bilgi kaynakları; turistin gideceği destinasyonun ekolojik, toplumsal ve ekonomik özellikleri ile daha fazla ilgilenmesine neden olmuştur (Ayaş, 2007). Ziyaret edeceği destinasyonun ekolojik çevresi ve değerleri hakkındaki her türlü bilgiye kolaylıkla ulaşan turist kitlesi, duyarlı üretim ve hizmet faaliyetlerine yönelik önlemleri de bu bilgi kaynaklarıyla kolaylıkla takip edebilmektedir. Bu doğrultuda olumlu sonuçların ortaya çıktığı destinasyonlarda turistlerin ekolojik sorunlara karşı tutumu ve bu tutumun gerçekleşmesi için gereken finansmana gönüllü katılımı artmaktadır (Gössling, 1999). Örneğin Akyol ve Uygun (2017)'un yaptığı araştırmaya göre turistlerin ekolojik yaşam çiftliklerinde tatillerini geçirmek için daha fazla bütçe ayırdığı tespit edilmiştir. Ayrıca Blekesaune, Brandth ve Haugen (2010)'in yaptığı bir başka çalışmanın sonuçlarına göre ise tatilini ekolojik işletmelerde geçiren turistlerin bir sonraki yıl için hazırladıkları tatil planlarında ekolojik işletmelere öncelik verdikleri belirlenmiştir.

Turizm İşletmelerinin Rolü

Sürdürülebilirlik kavramı, işletmelerin topluma karşı artarak çoğalan sorumlulukları nedeniyle zaman içerisinde iş dünyasında da önem kazanan bir kavram haline gelmiştir. Ekonominin üretken kaynaklarını temsil eden işletmeler, kendi

destekleri olmadığı takdirde toplumun sürdürülebilir bir kalkınmayı başaramayacağını kabul etmektedir. Bu sebeple, işletmelerin yalnızca ekonomik değer sağlaması ve yaşam koşullarını iyileştiren mal ve hizmet üretmesini değil; bunun yanında yaptıkları faaliyetler nedeniyle meydana gelen bir takım çevresel ve sosyal sorunları hafifletmek için durmaksızın çalışmaları gerekmektedir (Hahn ve Scheermesser, 2006: 151).

Otel işletmelerinin sürdürülebilir turizm uygulamaları; atık miktarının azaltılması, enerji verimliliği, su kaynaklarının korunması ve havanın niteliğinin korunması olarak ifade edilebilir (Kahraman ve Türkay, 2012: 149). Otel işletmelerinin çevreye yönelik girişimlerde bulunmasında çeşitli nedenler vardır. Bu nedenlerden birisi enerji, su ve gıda malzemelerinin tüketimini azaltmaya yönelik çevre önlemlerinin işletme maliyetlerini düşürmesi, bunun da müşteri sadakatini ve işletmenin kamusal imajını artırabileceği düşüncesidir (Chan ve Wong, 2006: 483). Otel işletmelerinde ortaya çıkan atık; otelin tipi, konaklayan misafirin özellikleri, misafir ve çalışanların faaliyetleri ve doluluk oranına göre değişiklik gösterse de bir otelde konaklayan her misafir günlük olarak yaklaşık 1 kg. atık oluşturmaktadır. Ancak asıl ilgi çekici olan ise bu atıkların %80'inin iyi uygulanacak geri dönüşüm programları ile geri dönüştürülebilir olmasıdır (Baytok, Pelit, Gökçe ve Gökçe, 2015: 4). Türkiye'de turizm işletmelerinin yüzde 80'inde atık suyun arıtılmasını sağlayacak herhangi bir sistem bulunmamaktadır. Büyük turizm destinasyonlarından biri olan İtalya'da ise 120 farklı kıyı kentinden gelen kirli suların %80'i hiç arıtılıp temizlenmeden Akdeniz'e boşaltılmaktadır (ARLEM [The EU's Assembly of Regional and Local Representatives], 2013: 3). Ercan (2014)'ın yaptığı araştırmaya göre, sürdürülebilir öğeler içerisinde kent otellerinin en çok mimari tasarıma bağlı bina yönelimi, cephe tasarımı, araziye yerleşim ve konstrüksiyon malzemeleri gibi öğelerde eksikliklere sahip olduğu görülmüştür. Göktepe (2011)'in İstanbul'da bulunan 4 ve 5 yıldızlı otellerde enerji verimliliğine yönelik yaptığı araştırmaya göre ise İstanbul'daki otellerin büyük çoğunluğu enerji verimliliği uygulamalarının neden olacağı maliyetlerden çekinerek basit uygulamalar dışında enerji verimliliği faaliyetleri uygulamamaktadır. Bu bilgilerden özetle turizmin sürdürülebilir bir yapıya sahip olmasında belki de en büyük role sahip olan turizm işletmeleri, işletmenin kurulması aşamasından önce bina yönelimi, cephe tasarımı, konstrüksiyon malzemeleri, araziye yerleşim ve peyzaja ayrılan bölüm gibi mimari özelliklere bağlı öğeleri iyi planlamalı ve atık arıtma sistemlerine yatırım yapmalıdır.

Kitle turizminin merkezi oyuncusu olarak ifade edilebilecek tur operatörleri, turizmin tüm paydaşlarının çevresel, kültürel ve ekonomik sürdürülebilirliği sağlanmaları için tasarlanan politika ve eylemleri gerçekleştirilmesinde liderlik rollerini avantajlı bir şekilde kullanabilmektedirler (Budeanu, 2005: 96). Bu doğrultuda turistik hizmetlerin olumsuz etkilerini azaltmayı, çevre bilinci ve kalitesini yükseltmeyi amaç edinerek kurulmuş uluslararası kuruluşlardan biri olan Tour Operators Initiative for Sustainable Tourism (Sürdürülebilir Turizm Gelişimleri İçin Tur Operatörleri Girişimi), turizm sektöründe sürdürülebilirliği sağlamak için farklı ölçeklerdeki tur operatörlerini bir araya getirerek politika ve tecrübelerin paylaşıldığı bir ağ oluşturmayı hedeflemektedir (Atik, 2003: 186).

Yerel Halkın Rolü

Yerel halkın turizmin sektöründen sağladığı fayda ile turizm sektörüne olan memnuniyeti doğru orantılıdır (Ekici ve Çizel, 2014). Bir destinasyonda turizmin gelişmeye başlaması, yerel halkın fayda beklentisi sebebiyle turizme ve sayıları artmaya başlayan turistlere karşı ilk önce çok olumlu tutumlar sergilemesi ile sonuçlanmaktadır. Ardından bu olumlu tutum, turizmin doğal ve kültürel yaşam alanlarını tahrip etmesiyle yerini yavaş yavaş olumsuzluğa bırakmaktadır (Biçici, 2013). Bir destinasyonda ev sahibi yerel halkın bakış açısının öğrenilmesi, turizmin başarıyla gelişmesi için mühim derecede önem taşımaktadır. Yerel halkın turizm sektörüne bakış açısı, ancak olumlu yönde gerçekleşir ise turizmin gelişimi başarıya ulaşacaktır (Giritlioğlu ve Bulut, 2015: 25). Bu nedenle yerel halkın içerisinde bulunmadığı geliştirme çabaları hiçbir anlam taşımayacağı gibi yerel halkın istemediği hiçbir çaba da başarıya ulaşamayacaktır. Yerel halkın katılımıyla gerçekleştirilen oluşumlarda yerel halk, destinasyondaki bütün turistik kaynakların korunmasında doğal bir sürdürülebilirlik ögesi olabilmektedir (Karakas ve Şengün, 2016: 184).

Dünya genelinde gerçekleşen turizm hareketlerinde doğanın tahrip edilmemiş olması sürdürülebilir turizm hareketlerine olan talebi hızla artırmaktadır. Bu talepler ise yaşamını kırsal kesimde geleneksel yöntemlerle sürdürmeye çalışan yerel halka yönelik yapılan düzenlemelerle karşılanmaya çalışılmaktadır (Tuğun ve Karaman, 2014). Sürdürülebilir turizm konusunda alınan kararlara yerel halkın dahil edilmesine bir örnek Yunanistan sınırlarındaki Sakız Adası gösterilebilir. Yaşanan büyük bir yangın sonrası ada yönetimi yanan sakız ağaçlarıyla ilgili karar almadan önce bu

ağaçları yetiştiren yerel halka danışmıştır. Yerel halk, yanan ağaçların köklerinin 35-40 metre derinliğe gittiğini, bu ağaçların tekrar yeşereceğini ve 3-5 yıl içinde yeniden ürün alınacağını, bu sebeple ağaçların kesilmemesi gerektiğini belirtmiştir. Bunun üzerine ağaçların kesilmemesine karar verilmiş ve bu adanın turizme katılımı sağlanmıştır (Er, 2016: 39).

Yerel halk temeline oturtulmuş sürdürülebilir turizm planlamaları hazırlanırken yerel ve otantik ürünler, el sanatları gibi halkın bilgi ve tecrübesinden faydalanılmış turizm ürünlerine öncelik verilmesi yerel halkı; turizm faaliyetlerini sahiplenen ve sürdürülebilir turizmin gelişmesine katkıda bulunan bir paydaş durumuna getirecektir (Bardakoğlu, 2014).

Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü

Sivil toplum kuruluşları, toplum yararına çalışan ve bu yönde kamuoyu oluşturan, kar amacı gütmeyen, sorunların çözümüne katkı sağlayarak çoğulculuk ve katılımcılık kültürünü geliştiren, demokratik işleyişe sahip, bürokratik donanımdan yoksun ve gönüllü olarak bir araya gelen bireylerden oluşan örgütlenmelerdir (Şahin ve Öztürk, 2008: 15). Gelişmekte olan ülkelerde sayıları her geçen gün artan sivil toplum kuruluşları, sosyal yaşamın vazgeçilmez bir elemanı ve büyüyen ekonomilerin gelişmesi için gerekli kurumlar olarak karşımıza çıkmaktadır (Demiral, 2007). Toplum yararına sürdürdükleri faaliyetlerin toplum tarafından farkına varılmasını sağlamak ve kuruluşa olan güven duygusunu olumlu yönde değiştirmek, sivil toplum kuruluşlarının başlıca amacını oluşturmaktadır (Şentürk, 2005).

Turizm sektöründe farklı alanlarda boy gösteren sivil toplum kuruluşları, bu sektörde çeşitli görevleri yerine getirebilmektedir. Bu görevler, insanları yeni yerler görme ve yeni kültürler tanıma konusunda teşvik etmek olduğu gibi turistleri ve toplumu çevrenin korunması ve sürdürülebilir turizmin yaygınlaşması konusunda bilgilendirmek de olabilmektedir (Gök ve Sarı, 2010: 556). Sivil toplum kuruluşlarının sürdürülebilir turizm ile ilişkisine dair detaylı bilgi üçüncü bölümde verilmiştir.

Hükümetlerin Rolü

Her yıl milyonlarca insanın turizm hareketlerine katıldığı günümüzde, turizm hareketlerinden daha fazla pay alarak ülkelerinde ekonomik değer yaratmak isteyen hükümetler; mevcut ya da geliştireceği turizm politikaları aracılığıyla turizm talebinde

meydana gelen değişmeleri de gözeterek seyahat eğilimlerini sürdürülebilir turizm anlayışına uygun hale getirmek zorundadır (Sezer, 2010). Sürdürülebilir kalkınma uygulamalarında, karmaşık ve politik olarak bir takım sıkıntılara neden olabilecek yöntemlere başvurmak hükümetleri zora sokan hatta istenmeyen durumlardır. Dolayısıyla, çevreyi korumaya yönelik faaliyetlerin ilk olarak hukuksal temeli oluşturulmalı, ardından ekonomik ve sosyal alanda kanunlarla desteklenmelidir (Yücel, 2003).

Gerçekleşen küresel ölçekli çevre ve kalkınma konularını kapsayan dünya zirvelerinin hemen sonrasında pek çok ülke çeşitli gerekçelere dayanarak uygulamaları gereken ulusal programları uygulamaktan vazgeçmiştir. Bunun altında yatan en önemli gerekçe ise; çevresel tahribata, ekolojik süreçlere zarar vermeye meyilli mevcut ya da geliştirilecek sanayi kuruluşlarının ve doğal kaynakların dengesiz kullanımının kısıtlanmasının ülke ekonomisinde yaratacağı kayıplardır (Gündüz, 2014). Öncelikle sürdürülebilir bir çevre sonra sürdürülebilir bir turizm için hükümetler turizm planlarını yaparken, bugünün olduğu kadar gelecek nesillerin de turizmden faydalanabilmeleri adına ekolojik, sosyal ve ekonomik sorunlar yaratmayacak kararlar vermelidir. Ekonomik verimlilik, ekolojik duyarlılık ve toplumsal sorumluluk faktörlerinin bir arada ele alındığı öngörülü bir yaklaşım, sürdürülebilir turizm planlaması için mutlak ölçütlerdir. Planların bu yaklaşımlarla yapılması, bugün ve gelecekte turizmden en iyi şekilde faydalanılmasına olanak sağlayacaktır (Baran ve Sat, 2015: 602).

2. 2. 4. Sürdürülebilir Turizm ve Planlama

Turizm endüstrisinin daha çok ekonomik kaygılar gözetilerek plansız şekilde geliştirilmesi, bu endüstriyi özellikle gelişmekte olan ülkelerde çevre ve toplum üzerinde olumsuz etkiler meydana getiren bir endüstri haline getirmiştir (Karayılan, 2014). Sürdürülebilir turizm, ekonominin gelişmesi, ekolojik kaynakların korunması ve yerel halkın sosyal fayda sağlaması bakımından bir denge unsuru olarak kabul edilmektedir. Bu hususta, sürdürülebilir turizm politikaları ve planları ile birlikte günümüzde yararlanılan kaynakların gelecekte de devam etmesi amaçlanmaktadır. Daha çok gelişmekte olan ülkeler, kalkınmanın sürdürülebilirliğinin sağlanması için uygun ilkeler benimseyerek kaynaklarını korumakta, benimsedikleri bu ilkeleri ulusal politika ve planlara eklemektedirler (Alkan, 2015).

En genel tanımıyla planlama, belirlenen bir veya birden fazla hedefe ulaşmak için ihtiyaç duyulan yöntem ve yolların önceden saptanarak belirlenmesidir (Eren, 1979: 43). Başarılı bir planlama yapmak için zaman içerisinde çevre şartlarının ne şekilde ve ne düzeyde değişeceğini tahmin etmek ve buna uygun önlemler almak gerekmektedir (Karacan, Karacan ve Güngör, 2015). Bir işin planlama yapılmadan gerçekleştirilmeye çalışılması, o işin başarılı olma olasılığını düşürecektir. Turizm endüstrisinin gelişiminin de hedeflenen seviyede olabilmesi, bu gelişimin bir planlama dahilinde gerçekleştirilmesiyle mümkün olacaktır (Mercan, 2010a).

Turizm planlaması, turizm sektörünün uzun vadeli gelişme hedefleri, bu hedeflere ulaşmak için gerekli fiziksel, parasal ve insani kaynakları, sektörün ve alt sektörlerin genel organizasyonunu, organizasyonun diğer sektörlerle ve bu sektörlerin gelişme hedefleriyle tutarlı olarak çevre ile ilişkilerini belirleyen süreç olarak tanımlanabilmektedir (Gürsoy, 2006: 46). Sürdürülebilir turizm planlaması ise, kalkınmanın yönü belirlenmeden önce gerçekleştirilen ekolojik çevreyi korumanın ön planda olduğu çeşitli araştırma faaliyetleri ve analizlerini içermektedir (Najdeska ve Rakicevik, 2012). Sürdürülebilir turizm planlaması, turizm yoluyla çevre ve ekonomiye katkıda bulunarak gelişmede eşitlik sağlamaktadır. Sektörler ve bireyler arasında eşit gelişme sağlarken; kültürel, doğal ve fiziksel çevreye saygılı olmayı, yerel halkın yaşam standartlarını geliştirmeyi, turistleri bilgilendirerek en üst düzeyde hizmet sunmayı gözetir. Ayrıca daha önce belirlenmiş olan turizm planı, çevre ve diğer hedeflere bağlı olarak çevresel kaliteyi elde etmeyi ifade eder (Bayram ve Erkol Bayram, 2016: 23).

Sürdürülebilir turizm sürecini hazırlama ve uygulama aşamasında turizm planlamasının bir takım özelliklerinden bahsetmek olasıdır (Usta, 2008: 207; Mercan, 2010b: 48). Bu özellikle şöyle sıralanabilir:

- Turizm planlaması, amacı olan bir süreçtir. Bu amaç, mevcut bir sorunun çözülmesiyle ya da gelecekte olabilecek gelişmelerle ilgili olarak şekillenir.
- Turizm planlamasının hedeflerine birden fazla yöntem ile ulaşılabilir. Planlama bu yöntemlerden birinin seçilmesi ile başlamaktadır.
- Turizm planlarını gerçekleştirmek için ne kadar seçenek olursa olsun planlama, bu seçeneklerden sadece birinin seçilmesinde karar vermeyi gerektirir.

- Gelecek belirsizdir. Bu nedenle turizm planlaması, gelecekteki değişimlerin veya belirsizliklerin tahmin edilmesini gerektirdiğinden varsayımlara dayanmak zorundadır.
- Turizm planlamasının önündeki engeller, geçmiş deneyimlerin doğru analiz edilmesi ile aşılabılır.
- Turizm planlaması; sosyal, politik, ekonomik, psikolojik, antropolojik ve teknolojik birçok faktörü dikkate almayı ve bunları bütünleştirmeyi gerektiren çok boyutlu bir faaliyettir.
- Turizm planlaması; yöneticiler, uygulayıcılar ve toplumdaki kişiler gibi farklı grupları kapsayan çok aktörlü bir özellik gösterir.
- Turizm planlaması, beraberinde politikayı da getirmektedir. Çünkü profesyoneller, üst düzey yöneticiler, çeşitli halk kesimleri ve politikacılar arasında etkileşimi sağlamaktadır.
- Herhangi bir konuda amacına ulaşmış bir turizm planı, farklı yerde ya da farklı zaman içerisinde aynı başarıyı yakalayamayabilir. Bunun nedeni planlamanın zaman ve mekan boyutunun olmasıdır.
- Turizm planlaması süreklilik arz etmektedir. Bu nedenle turizm planlaması, hızlı değişen koşullara ayak uydurabilecek esneklikte olmalıdır.
- Turizm planlaması uzun bir süreçtir. Bir bölgedeki yatırımların gerçekleştirilmesini, altyapının kurulmasını, hizmet sektörünün çalışanlarının ve yerel halkın bilinçlendirilmesini ve gerekli pazarlama çalışmalarının yürütülmesini de kapsayacak uzun vadeli bir yapılanmayı gerektirmektedir.
- Turizm planlaması, yerel halkın fikir ve görüşlerinin de dahil edildiği bir planlamanın o bölgede yaşayanlar için yapılması gerçeğine dayanmaktadır.

Turizm planlaması; sadece söylem düzeyinde kalmaması, uygulamaya geçilmesi ve denetiminin yapılması zorunluluğu gerektiren bir süreçtir (Mercan ve Özkök, 2013). Öncelikli amacı süreklilik olan ve bir devridaim süreci olarak ele alınan turizm planlamasının herhangi bir aşamasında meydana gelen bir aksaklık, diğer aşamaları da kaçınılmaz olarak etkileyecektir. Bu etkiler hem yerel halkın kendisi hem de destinasyonun ziyaretçileri açısından sakıncalıdır. Çünkü plansız gelişen turizm destinasyonlarının planlı gelişen turizm destinasyonları ile rekabet etme şansı olmamaktadır (Özdemir, 2006).

Turizmde sürdürülebilir planlar oluşturulurken turizmin sadece rakamsal talep boyutunun değil, doğal ve kültürel çevreye karşı hassas, yerel halk ve turistlerin davranış ve beklentilerini de içeren bir sistem ortaya koyulması gerekmektedir. Ancak, bu şekilde yapılan planlar ile destinasyonların turistler açısından çekiciliği artırılırken, destinasyonun kendine has doğal, tarihi ve kültürel miras alanlarının zedelenmesinin önüne geçilebilir. Aksi takdirde ticari kaygıların ön plana çıktığı bir turizm planlamasında, doğal, tarihi ve kültürel mirasın korunamamasına ek olarak, sosyal bozulma, toplum yapısında değişiklik, ziyaretçiler ve o bölgede yaşayanlar arasında sorunların ortaya çıkmasının muhtemel olacağı unutulmamalıdır (Altanlar ve Kesim, 2011: 2).

2. 2. 5. Sürdürülebilir Turizmde Sertifikasyon Sistemleri

Turizm, karşılaştırıldığı diğer endüstrilere oranla kendine has yönetmeliklerin daha nadir olduğu bir endüstridir. Sertifikasyon sistemleri; gönüllülük anlayışıyla şekil bulması nedeniyle sosyal, ekonomik, ve çevresel sürdürülebilirliğin başarıya ulaşmasında çok önemli bir yere sahiptir. Bu nedenle sertifikasyon sistemleri, UNEP tarafından turizm işletmelerinin süreç içerisinde işletme niteliklerini sorumluluk bilinciyle geliştirmeleri için en iyi yol olarak gösterilmektedir (Kından, 2006).

Turizm işletmeleri, oldukça büyük olan turizm pazarında rekabet avantajı elde ederek pazar paylarını genişletmek, müşterinin işletmeye sadakatini sağlamak ve piyasada varlıklarını devam ettirmek gibi sebeplerle çeşitli stratejiler uygulama gereksinimi duymaktadır. Bu stratejilerden biri olan sertifikasyon sistemleri; ekolojik çevrenin tahrip edilmesinin önüne geçilerek çevre bilincinin artırılmasını, turizmde çevreye duyarlı inşaat sistemlerinin ve yöneticilik anlayışının teşvik edilmesini amaçlamaktadır (Turan, Balcı ve Erkurt, 2017). Turizm ve çevre, birbiriyle zıt iki farklı kavram olarak değil de işbirliği içerisinde birbiriyle ilişkisi olan kavramlar olarak ele alırsa başarıya ulaşacaktır. Daha da önemlisi hem turizm hem de çevre ancak bu şekilde yaşamlarını sürdürebilir (Can, 2013). Sürdürülebilir turizme olan ilginin zaman içerisinde daha da artmasına paralel olarak turizm sertifikasyonu programı uygulamalarında gelişmeler yaşanmaya başlamıştır (Ceylan, 2001). Özellikle UNEP ve UNWTO tarafından hazırlanan raporlar; dünya genelinde hükümetlerin, sivil toplum kuruluşlarının ve diğer paydaşların oluşturduğu ulusal, bölgesel ve uluslararası

sertifikasyon programlarının, turizmin negatif çevresel ve sosyal etkilerinin azaltmasında önemli rol oynadığını göstermektedir (Font, Sanabria ve Skinner, 2003: 203).

Türkiye’de turizme yönelik olarak uygulanmakta olan üç farklı sertifikasyon sistemi bulunmaktadır. Bunlardan biri 1993 yılında ülkemizde kullanılmaya başlanmış olan, TÜRÇEV (Türkiye Çevre Eğitim Vakfı) tarafından yürütülen uluslararası bir eko-etiket programı olan “Mavi Bayrak” uygulamasıdır. Diğerleri ise T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından yürütülmekte olan “Çevreye Duyarlı Konaklama Tesisi Belgesi (Yeşil Yıldız Sertifikası)” uygulaması ve yine TÜRÇEV tarafından yürütülen uluslararası bir sertifikasyon sistemi olan “Green Key (Yeşil Anahtar) Programı”dır (Fışkın, Çakır ve Özkan, 2016: 231).

Bu bölümde sertifikasyon sistemlerinden sürdürülebilir turizmle yakın ilişkisi bulunan Küresel Sürdürülebilir Turizm Kriterleri, Mavi Bayrak, Green Key (Yeşil Anahtar) Programı, Green Globe (Yeşil Küre) Sertifikasyon Programı, ISO (International Organization for Standardization) 14001 Çevre Yönetim Sistemi Sertifikasyonu, Yeşil Restoran Belgelendirme Standartları ve Çevreye Duyarlı Konaklama Tesisleri Projesi’nden bahsedilmektedir.

2. 2. 5. 1. Küresel Sürdürülebilir Turizm Kriterleri

Küresel Sürdürülebilir Turizm Kriterleri, turizme küresel anlamda sürdürülebilir bir özellik kazandırmak amacıyla oluşturulmuş en önemli kaldırım taşlarıdır. Turizmin sürdürülebilir bir faaliyet olabilmesi için gerekli çabaları içeren ve bu çabaların etkinliğini ölçme amacını gözetten bu taşlar, uluslararası bir kurum olan The Global Sustainable Tourism Council (GSTC) tarafından ortaya çıkarılmıştır (Bricker ve Schultz, 2011: 216). The Global Sustainable Tourism Council Türkçe ismi ile Küresel Sürdürülebilir Turizm Konseyi, aralarında Rainforest Alliance, Birleşmiş Milletler Çevre Programı, Birleşmiş Milletler Vakfı ve Dünya Turizm Örgütü’nün de bulunduğu 32 ortaklı bir koalisyon olarak 2007 yılında kurulmuştur. Küresel ölçekte sürdürülebilir turizm kriterlerinin belirlenmesi aşamasında sürdürülebilirlik uzmanlarına ve turizm endüstrisinin pay sahiplerine danışılmış, 60’tan fazla sertifikasyon sisteminin 4500’e yakın kriter kümesi incelenmiştir. 2008 yılına gelindiğinde; etkin ve daha sürdürülebilir turizm planlaması, yerel halkın sosyal ve

ekonomik açıdan maksimum faydalar edinmesi, kültürel mirasın korunması ve çevreye verilen zararın minimuma indirgenmesini içeren dört ana tema etrafında şekillenen Küresel Sürdürülebilir Turizm Kriterleri yayınlanmıştır (GSTC, 2018).

Sürdürülebilir Turizm Kriterleri, her 3 ila 5 yılda bir revize edilerek halka açık olarak sunulmaktadır. Bu kriterler, turizm sektörü organizasyonları için sürdürülebilirliği sağlamak amacıyla temel bir sertifikasyon sistemi oluşturmak, sürdürülebilir turizm ürünlerini daha büyük pazar paylarına sunmak ve ziyaretçilerin sürdürülebilir niteliğe sahip turistik destinasyonları belirlemelerine yardımcı olmak konularında çeşitli kullanım şekilleri sunmaktadır (GSTC, 2016: 1). Bu kriterler bir bölgedeki turizmin gelişimini veya turizm ürünlerinin belirli özelliklerindeki durumunu ifade etmektedir. Bu kriterlerin yerine getirilmesi durumunda turizmin sürdürülebilir olarak geliştirildiği söylenebilir (Somuncu ve Yiğit, 2009: 393).

2. 2. 5. 2. Mavi Bayrak

Turizmin deniz, kum ve güneş anlayışıyla şekillenmiş bir faaliyet olması Avrupa Birliği'ni, yüzme amacı ile kullanılacak göl ve deniz suları için gerekli su kalitelerini belirleyen mikrobiyolojik parametreleri bulunan, yol gösterici ve uyulması zorunlu bir takım hükümler belirlemeye yöneltmiştir. Öncelikle 11 Avrupa ülkesinde 1987 yılında Foundation For Environmental Education (Uluslararası Çevre Eğitim Vakfı) tarafından yürütülen Mavi Bayrak sertifikasyon sistemi, 2001 yılında Avrupa'nın dışında yer alan ülkelerden gelen talepler doğrultusunda kapsamı genişletilerek 22 ülkede daha başarıyla uygulanmıştır (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2017c). 2017 yılı itibariyle 45 farklı ülkede uygulanmakta olan Mavi Bayrak sertifikasyonuna sahip toplamda 4354 adet plaj, marina ve tekne bulunmaktadır (Blue Flag, 2017). Mavi Bayrak, uluslararası niteliğiyle turizm açısından ayrı bir önem taşımaktadır. Çünkü turistin tatil yapmak için bilmediği, yeni tanıyacağı bir yere giderken uluslararası garanti içeren ve özelliklerini bildiği bir plaja gitmek için plan yapması kolay olmaktadır. Mavi Bayrak bu nedenle güçlü bir araç ve yönlendiricidir (Ayan, 2014: 510).

Türkiye'de Mavi Bayrak sertifikasyon sistemi, 1996 yılından itibaren T.C. Sağlık Bakanlığı ve T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın öncülüğünde, TÜRÇEV'in eşgüdümünde yürütülmektedir. TÜRÇEV, Mavi Bayrak sertifikasyon sisteminin bir

ülkede ancak bir vakıf ya da dernek aracılığıyla uygulanması zorunluluğu nedeniyle 1993 yılında kurulmuştur (Tutar, 2015: 340). Türkiye’de 2017 yılı itibariyle Mavi Bayraklı 454 plaj, 22 marina, 13 yat bulunmaktadır. En fazla Mavi Bayraklı plaj bulunan iller; 200 adet plaj ile Antalya, 101 adet plaj ile Muğla ve 51 plaj ile İzmir’dir. Ayrıca Türkiye, İspanya ve Yunanistan’dan sonra dünyada en fazla Mavi Bayrak sertifikasına sahip üçüncü ülke konumundadır (Mavi Bayrak Türkiye, 2017).

2. 2. 5. 3. Green Key (Yeşil Anahtar) Programı

İlk olarak 1994 yılında Danimarka’da uygulanmaya başlayan Yeşil Anahtar Programı, iklim değişikliğinin engellenmesine yönelik girişimleri destekleyerek sürdürülebilir turizmin başarıya ulaşmasına katkıda bulunan bir eko-etikettir. 2017 yılı itibariyle 57 ülkede uygulanmaktadır. Yeşil Anahtar Programına sahip 2500’ün üzerinde tesis bulunmaktadır (Green Key, 2017).

Türkiye’de 2011 yılından itibaren TÜRÇEV tarafından yürütülmekte olan Yeşil Anahtar Programı’nın 7 temel hedefi ve 13 kriteri bulunmaktadır (TÜRÇEV, 2017). Bu hedefler aşağıdaki şekilde sıralanmaktadır:

Hedefleri

1. İşletmenin çevreye olumsuz etkilerini azaltarak; enerji ve su tasarrufu, çevre dostu temizlik malzemelerinin kullanımı ve atık yönetimi gibi önlemlerle çevrenin korunması,
2. Elektrik, su, yakıt, temizlik malzemesi ve atıklar gibi konularda tüketimin azaltılması sonucunda maliyetin azalması ile ekolojik yönetim,
3. Ödüllü işletmelerin ve Yeşil Anahtar etiketinin prestiji ile pazarlamada avantaj sağlaması,
4. Sürdürülebilir turizme katkıda bulunulması ile turizmin güçlendirilmesi,
5. İşletme sahibinin, personelin ve müşterilerin çevre bilincinin artırılması ve sürdürülebilir kalkınma için eğitim,
6. Enerji ve su tasarrufu konularında farkındalık yaratıp tüketim değerlerini azaltmak için bilgilendirme,
7. Ödüle sahip olan tesisin uluslararası alanda da tesis bilgilerinin sergilenmesi ile tanınabilirlik.

Yeşil Anahtar Programı'nda; çevre yönetimi, personel eğitimi, misafirlerin bilinçlendirilmesi, su tasarrufu, yıkama ve temizleme, atık yönetimi, enerji tasarrufu, yiyecek ve içecek, iç çevre, yeşil alan ve bahçeler, yeşil aktiviteler, idare ve yönetim, kurumsal sosyal sorumluluk olmak üzere 13 farklı kriter belirlenmiştir. Yeşil Anahtar Ödülü verilecek tesisler bu kriterler çerçevesinde değerlendirmeye tabii tutulmaktadır. Kriterlere uygunluğu tespit edilip ödüllendirilen tesisler, yıl içerisinde en az bir kez daha TÜRÇEV tarafından denetlenmektedir. Kriterlere uymayan tesislerin ödülü yıl sonu beklenmeden geri alınmaktadır. Uluslararası alanda 56 ülkede uygulanan programda Türkiye, Yeşil Anahtar Ödülü'ne sahip 86 adet tesisle 8. sırada yer almaktadır.

2. 2. 5. 4. Green Globe (Yeşil Küre) Sertifika Standartları

Green Globe (Yeşil Küre), birçok sektörde hizmet veren işletmelerin sürdürülebilirlik ile ilgili hizmetleri sonucunda 1993'ten itibaren verilen bir sertifika sistemidir. Birçok ülkede ortaklıklar aracılığıyla hizmet veren ve kuruluş yeri Los Angeles/California olan Green Globe, verildiği işletmelere faaliyette buldukları pazarda önemli bir rekabet avantajı sağlamaktadır (Kulakoğlu ve Dilek, 2011). Green Globe'un öncelikli hedefi, tüm seyahat ve turizm işletmeleri için çevresel uygulamada iyileştirme yaparak düşük maliyetli ve pratik araç sağlamaktır. Daha belirgin nitelikteki diğer hedefleri ise şunlardır (Harris, Griffin ve Williams, 2002: 63-64):

- Tedarikçiler ve müşteriler de dahil olmak üzere seyahat ve turizm endüstrisinde çevre bilincini arttırmak,
- Büyük-küçük her turizm işletmesinin katılımını teşvik etmek,
- Çevre ve iş uygulamaları arasındaki faydalı bağlantıların anlaşılmasını sağlamak,
- Green Globe logosunun bulunduğu seyahat ve turizm işletmelerinde çevresel uygulamaların iyileştirilmesinin garantisini vermek,
- Verilen Başarı Ödülleri (Achievement Awards) sayesinde en iyi uygulama örneklerini ve olağanüstü ilerlemeleri göstermek.

Green Globe standardı, 380'den fazla farklı gösterge tarafından desteklenen 44 ana kriter içermektedir. Uygulanabilir nitelikteki göstergeler, belgelendirme türüne, coğrafi bölgeye ve yerel faktörlere göre değişiklik göstermektedir. Green Globe

standartı, takvim yılı boyunca iki kez gözden geçirilerek güncellenmektedir. Green Globe standardı, aşağıdaki uluslararası standartlara ve anlaşmalara dayanmaktadır (Green Globe, 2017):

- Küresel Sürdürülebilir Turizm Kriterleri
- Sürdürülebilir Turizm Kriterleri için Küresel Ortaklık
- Amerika Sürdürülebilir Turizm Kriterleri
- Gündem 21 ve 1992’de 182 ülke ve Birleşmiş Milletler tarafından onaylanan Sürdürülebilir Kalkınma Kriterleri
- ISO 9001/14001/19011 (Uluslararası Standardizasyon Örgütü)

2. 2. 5. 5. ISO 14001 Çevre Yönetim Sistemi Sertifikasyonu

1996 yılında onaylanarak uygulamaya koyulan ISO 14001 Çevre Yönetim Sistemi Sertifikasyonu, işletmelerin çevresel etkilerini yönetmek için etkili bir sistemin bileşenlerini ve özelliklerini oluşturmaktadır. Uluslararası nitelikteki bu standartları uygulayan işletmeler, bir takım önemli operasyonel, yönetsel ve rekabet avantajları elde etmektedir (Rondinelli ve Vastag, 2000). ISO 14001 sertifika standardı, 1996’dan bu yana %50 büyüme oranı kaydetmiş en önemli sertifika standardıdır. 2001 yılı itibariyle dünya genelinde 36 bin adet ISO 14001 belgeli işletme bulunmaktadır (Potoski ve Prakash, 2005).

ISO 14001 sertifikasyonu, ürünün üretilmesi aşamasından başlayıp müşteriye ulaştırılmasına kadar olan süreçte çevresel faktörlerin belirlenerek gerekli önemlerin alınmasına kılavuzluk eden bir standarttır. İşletmelerin çevreye verdikleri veya verebilecekleri zararların süreç içerisinde azaltılmasını hatta mümkün olduğunca ortadan kaldırılmasını hedeflemektedir (CTR [International Certification & Auditing Co. Ltd.], 2017). İşletmelere uzun vadede başarı sağlayan ve sürdürülebilir kalkınmaya katkıda bulunan ISO 14001 sertifikasyonunun diğer hedefleri ise şunlardır (ISO, 2017):

- Olumsuz çevresel etkileri önleyip azaltarak çevreyi korumak,
- Çevresel koşulların işletme üzerindeki potansiyel olumsuz etkilerini azaltmak,
- Yükümlülüklerin yerine getirildiği uyum sürecinde işletmeye yardımcı olmak,
- Çevresel performansı arttırmak,

- İşletmenin ürün ve hizmetlerinin tasarlanması, üretilmesi, dağıtılması ve tüketilmesi sürecinde karışıklığı önleyecek bir perspektif kullanarak döngüyü kontrol etmek,
- İşletmenin pazardaki mevcut konumunu güçlendiren çevreye duyarlı alternatiflerin uygulanmasından finansal ve operasyonel faydalar elde etmek,
- İlgili işletmelerle sürekli iletişim halinde olmak.

2. 2. 5. 6. Yeşil Restoran Belgelendirme Standartları

Günümüz çevresel koşulları değerlendirildiğinde, görülen odur ki insanların sağlıklı ve temiz gıda ile ilgili kaygıları her geçen gün artmaktadır. Bu kaygıları tüketiciyi yönlendiren bir güç olarak gören restoran işletmeleri ise sürdürülebilir ve çevreye duyarlı gıda ürünlerini kullanarak tüketicinin dikkatini çekmeyi hedeflemektedir (Şimşek ve Akdağ, 2017).

1990'da kurulan kar amacı gütmeyen uluslararası bir organizasyon olan Green Restaurant Association (Yeşil Restoranlar Birliği), restoranları şeffaf ve bilim tabanlı sertifikasyon sistemlerini kullanarak yeşilleştirmeye teşvik etmektedir. Bu teşvik hareketlerinden biri olan Yeşil Restoran Belgelendirme Standartları, yiyecek-içecek sektörünün sürdürülebilirliğine öncülük etmektedir (GRA [Green Restaurant Association], 2017a). Her bir restoranın ekolojik sürdürülebilirliğini artırmak ve bu süreçteki başarılarını ölçmek için atabileceği adımları gösteren Yeşil Restoran Belgelendirme Standartları; su tasarrufu, atık azaltma ve geri dönüşüm, sürdürülebilir nitelikte dayanıklı ürünler ve inşaat malzemeleri, sürdürülebilir gıda, enerji, çevreye duyarlı tek kullanımlık malzemeler, kimyasal kirliliğin azaltılması olmak üzere 7 kategoriden oluşmaktadır (GRA, 2017b).

2. 2. 5. 7. Çevreye Duyarlı Konaklama Tesisleri Projesi (Yeşil Yıldız)

Sürdürülebilir turizm kapsamında T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından başlatılan Çevreye Duyarlı Konaklama Tesisleri Projesi, çevreye duyarlı konaklama tesislerine verilen bir çevre etiketi uygulamasıdır (TUYUP [Turizm Sektöründe İşverenlerin ve Çalışanların Uyum Yeteneklerinin Artırılması Projesi], 2018). Bu projeye dahil olacak işletmelerin, çevrenin korunmasında üstlenecekleri roller ile

hizmet kalitelerinden ödün vermeden gerek işletmelerine gerekse ülke ekonomisine katkıda bulunan örnek işletmeler olabilecekleri düşünülmektedir (Seyhan, 2010: 67).

Yeşil Yıldız, Resmi Gazete’de yayımlanan “Turizm İşletmesi Belgeli Konaklama Tesislerine Çevreye Duyarlı Konaklama Tesisi Belgesi Verilmesine Dair 2008/3 no’lu Tebliğ” ekinde, 22.09.2008 tarih ve 27005 sayılı kararla yürürlüğe girmiştir. Tebliğ, enerji, su, çevreye zararlı maddelerin tüketiminin ve atık miktarının azaltılmasını, enerji verimliliğinin artırılmasını, yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımının teşvik edilmesini, konaklama işletmelerinin yatırım aşamasından itibaren çevreye duyarlı olarak planlanmalarını ve gerçekleştirilmelerini, tesisin çevreye uyumunu, çevreyi güzelleştirici düzenleme ve etkinlikleri, ekolojik mimariyi, çevreye duyarlılık konusunda bilinçlendirmeyi, eğitim sağlanmasını ve ilgili kurum ve kuruluşlarla işbirliği yapılmasını kapsamaktadır (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2017a). 1993 yılından itibaren talep edilen özellikleri barındıran konaklama işletmelerine verilen bu etiket, 30 Haziran 2017 tarihli T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı verilerine göre 404 adet işletmede bulunmaktadır (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2017b).

2. 3. Sivil Toplum Kavramı

Felsefi kökeni Antik Yunan’da Aristoteles’in çalışmalarına kadar uzanan sivil toplum, özellikle Batı ülkelerinin gelişme yolculuğunun ve siyasal düzeninin başlangıcına dayanan bir kavramdır (Karakurt, 2011). Fransızca ve Latince kökenli olan “civil” kelimesinin anlamı; vatandaşlar topluluğuna, onların yönetimine veya birbirleriyle ilişkilerine yönelik olan, bir şehirde yaşayanlara göre olan, kırsal ya da köy yaşamına ilişkin olmayan, askeri ya da dini olmayan, medeni, uygar, kibar ve görgülü anlamında kullanılmaktadır. Ancak bu kelimenin “toplum” kelimesi ile birleşerek “sivil toplum” şeklinde kavrama dönüşmesi bazı toplumsal ve siyasal hareketlere bağlı olarak gerçekleşmiştir (Aslan, 2010: 358-359). Özellikle sanayi devriminin bir sonucu olarak ortaya çıkan üretim yöntemlerindeki gelişmeler bu sürecin temel dinamiğini oluşturmuştur (Haşlak ve Güleler, 2006: 4). Ardından devletin toplum ilişkilerini düzenleyici bir “zor aygıt” olarak ortaya çıkması, beraberinde bu aygıtın istediği gibi hareket etmesini engelleyecek bir denge unsurunu da getirmiş böylelikle sivil toplum, tarih sahnesindeki yerini almıştır (Akdemir, 2006).

Literatürde sivil toplum ile ilgili pek çok çalışma bulunmaktadır. Çalışmalar incelendiğinde sivil toplumun tanımına dair ortak bir fikir birliğine varıldığını söylemek oldukça güçtür. Çünkü araştırmacılar; içinde yaşadıkları toplumsal yapının tarihsel geçmişine, siyasal, ekonomik ve kültürel özelliklerine göre kavramı farklı şekillerde ele almıştır. Kimisine göre kavram, kutsal sayılacak kadar önemli iken, kimisine göre de resmi ideolojilerin toplum tarafından benimsenmesi amacıyla kullanılan bir araçtır (Tosun, 2013: 40). Bu farklılıkların aksine dünyadaki demokratik değişimi anlamak için sivil toplum kavramının belli bir tanımının yapılmasının gerekli olduğunu belirten Larry Diamond, yaptığı çalışmada sivil toplumu; “*Sosyal yaşam içerisinde gönüllülük temeli üzerinde kendi kendini üreten, kendi kendine yeten, yasal bir düzen veya ortak kurallar dizesine bağlı olarak devletten özerk olan alandır.*” şeklinde ifade etmiştir (Diamond, 1994: 5). Sivil toplum, ideolojik toplum yapısından farklı olarak kişilerin herhangi bir baskı altında olmaksızın kendi istek ve hedefleri doğrultusunda anlaşarak oluşturduğu ortak yaşam düşüncesidir (Çaha, 2005: 15).

Hegel, sivil toplumu devlet yapısından ayırarak yeni bir tanım ortaya koyan ilk düşünürdür. Ona göre sivil toplum, kişisel çıkarlar ile evrensel çıkarların uzlaştırılması amacının bir ögesi olarak ele alınmalı ve aile ile devlet arasında bulunan bir sosyal alan olarak ifade edilmelidir (Özer, 2008: 89). Devlet özdeşliğinden ayrı olmaktan kasıt; özgür olmak, bir takım haklarla korunmak demektir. Çünkü komünist rejim döneminde kamusal alan üzerine hakimiyeti olan devletin keyfi uğraşları, yurttaşlar tarafından devlete ve siyasi kuruluşlara karşı bir kızgınlık ve güvensizliğe neden olmuştur (Yeşiltaş, 2005).

Sivil toplumu; hem serbest pazara dayalı ekonomik toplumdan hem de siyasi aktörlerden oluşan siyasal toplumdan ayrı düşünmek, sivil topluma, toplumsal mesele ve isteklere çoğulcu ve istikrarlı bir çözüm oluşturmak için siyasal sistemleri etkileme fonksiyonu vermektedir (Elibol, 2008: 5). Bu bağlamda White (1994: 375) sivil toplumu; ekonomik alanda pazarın sosyolojik karşılığı ve siyasal alanda ise demokrasinin karşılığı şeklinde belirtmektedir.

Demokratik bir yapıya sahip olmanın en önemli belirleyicisi sivil toplumdur. Kamusal alanda bulunan sivil teşkilatlar ve gruplar ne kadar çok olursa olsun, farklılıklarını bir arada sürdürebiliyor ve birbirleri üzerinde baskı yapmaksızın

varlıklarını sürdürebiliyorlarsa sivil toplum o düzeyde demokratiktir (Yıldırım, 2003). Irkçılığa karşı mücadele, eşcinseller hareketi, feminizm, anti-nükleer faaliyetler ve çevrecilik gibi çeşitli baskı gruplarını sorgulayan bir takım hareketler, sivil toplumun demokrasi ilkesinden de güç alarak son 40 yıldır Batı toplumlarında etkisini göstermesini sağlamıştır. (Savran, 2013). Ancak unutulmamalıdır ki her sivil toplum, demokratikleşme taleplerine cevap arayan süreci olumlu etkilemez. Bünyesinde antidemokratik istek ve arzuları besleyen sivil toplum kuruluşları da diğerleriyle birlikte var olabilir. Dolayısıyla sivil toplumun varlığı tek başına bu alanın demokratikliğini ya da demokrasiyi koruyucu işlevlerle donatılmış olduğunu göstermeyecektir (Tosun, 2001: 330).

Sonuç olarak sivil toplum; gönüllü, devletten bağımsız olarak meydana gelebilen, siyasi alan ile özel alan arasında iletişim kurucu niteliğindeki örgütsel bir yapılanma olarak tanımlanabilir. Ancak sivil toplum devletten bağımsız olsa da ondan uzaklaşmayı zorunlu kılmaz. Diğer bir ifadeyle sivil toplum devlete karşı hassas ve ihtiyatlı, fakat saygılıdır (Şenlik, 2007: 10).

2. 4. Sivil Toplum Kuruluşu Kavramı

İnsanların daha fazla özgür olma kaygısı, devlete karşı olan güvenin sarsılması, iletişim ve ulaşım imkanlarının gelişmesiyle birlikte toplumlara ulaşmanın kolaylaşması gibi unsurlar, zaman içerisinde sivil inisiyatifin güçlenmesine yol açmıştır (Samancı, 2017). Güçlenen bu sivil inisiyatifin somutlaşmış hali olarak ifade edilebilecek sivil toplum kuruluşları; bireylerin, grupların ve toplumların kendilerini, dertlerini anlatmak ve toplumsal problemler için “bir seçenek daha var” mesajı vererek devletle kurulacak iletişimde onlara anlamlı bir kanal açmaktadır (Karadağ, 2017: 11).

Sivil toplum kuruluşu kavramı dünyanın farklı yerlerinde farklı şekillerde ifade edilmektedir. Avrupa’da daha çok Non Governmental Organizations (NGOs) olarak ifade edilirken, ABD’de Public Voluntary Organizations (PVOs) olarak tanımlanmaktadır. Bu örgütlenmeler Türkiye’de ise sivil toplum örgütü (STÖ) ya da sivil toplum kuruluşları (STK) kavramlarıyla anılmaktadır (Özan, Polat ve Şener, 2015). Bu farklı adlandırmaların yanında günümüzde artık dernekler, vakıflar, sendikalar, konfederasyonlar, işveren kuruluşları, profesyonel federasyonlar, meslek kuruluşları, birlikler, odalar, yerel birlikler, kooperatifler ve medya gibi tüzel

kuruluşlar da sivil toplum kuruluşu olarak adlandırılmaktadır. Bu aşamada sivil toplum kuruluşlarının tanımıyla alakalı olarak farklı özelliklerine ve ilkelerine vurgu yapan pek çok görüşe rastlamak mümkün olmuştur (Gündüz ve Kaya, 2014).

Kaya (2008: 23) sivil toplum kuruluşlarını, “*vatandaşların ortak bakış, ortak çıkar, ortak duyarlılık, ortak talep vb. temelinde gönüllü olarak bir araya gelerek, devletin hukuki, idari, üretici ve kültürel organlarının dışındaki alanda meydana getirdikleri dernek, vakıf, sivil girişim, platform, ilişki ağı gibi adlarla tanımlanan yapılar ve etkinlikler*” olarak tanımlamıştır.

Erdoğan (2011: 68)’a göre; kamusal bir alanda kamusal bir amaç için hizmet görmek, bu kamusal hizmet ve amaçların gerçekleştirilebilmesi için gönüllü bir birliktelik yaratarak, hukuksal bir statü ve demokratik bir yapılanma içinde işlerlik göstermek; sivil toplum kuruluşu olarak sayılmanın esas ölçütleridir.

Sivil toplum kuruluşları, büyük veya küçük, laik veya inanca dayalı, bağış yapan ya da bağış alıcı olarak sınıflandırılabilir. Bazıları yardıma ihtiyacı olanlara hizmet ederken, bazıları ulusal, bölgesel ve hatta uluslararası düzeyde çalışabilmektedirler. Bazı sivil toplum kuruluşlarının çalışma alanlarını ise sadece kendi üyelerine hizmet etmek oluşturmaktadır (Kapucu, Aydın ve Şiriner, 2005: 250). Sivil toplum kuruluşlarının tanımlarından yola çıkarak sivil toplum kuruluşlarının özellikleri şu şekilde ifade edilebilir (Oktay ve Pekküçükşen, 2009: 176);

- Genel olarak kamusal alandaki tüm bireylerin katılımına açık kuruluşlar, dernekler, sivil oluşumlar gibi yurttaşların gönüllü katılımı ile oluşan birlikteliklerdir.
- Sivil toplum kuruluşlarının siyasal iktidar karşısında özerk ya da bağımsız olmaları esastır.
- Tek renkli değil, heterojen yapıdadırlar.
- Sivil toplum kuruluşları yasal kurumlardır. Bu nedenle bu kuruluşların kendi iç işlerinde insan haklarına saygı, kurumsal düzeyde garanti altındadır.
- Sivil toplum kuruluşlarında üyeler arasında sivil davranış ruhu egemendir. Bu nedenle aralarında karşılıklı saygı ve dayanışma ruhu ile hareket ederler.

- Sivil toplum kuruluşları aynı zamanda ütöpik bir potansiyeli bünyesinde barındırır. Bu kuruluşlar kendiliğinden oluşmuşlardır.

Sivil toplum kuruluşlarının hayatlarını devam ettirmesi yaptıkları faaliyetlere bağlıdır. Çevre olayları, ekonomik değişkenler, halk sağlığı, kadın sorunları, sosyal problemler ve eğitim aktiviteleri gibi faaliyetler sivil toplum kuruluşlarını hayatta tutan faaliyetler olarak gruplandırılabilir (Talas, 2014). Topluma sosyal yarar sağlayarak sosyal bir değer oluşturmayı amaçlayan sivil toplum kuruluşları, yaptıkları faaliyetleri diğer özel kuruluşlar gibi kâr gözeterek değil, hizmet odaklı yapmaktadırlar. Maddi kaynaklarını hayırseverlerden veya gönüllülerden toplanan bağışlarla elde eden sivil toplum kuruluşları yine bu kaynaklarını varoluş nedenleri çerçevesinde kullanmakla sorumludurlar (Coşkun, 2006). Bu çerçevede, sivil toplum kuruluşlarının hem ulusal düzeyde hem de uluslararası düzeyde sahip oldukları fonksiyonları 3 başlık altında toplamak mümkündür (Erözden, 1998 :15).

- Sivil toplum kuruluşları, kamuoyu oluşturarak bireylerin taleplerini dile getirmesine ve bu talepleri ilgili mercilerce dikkate alınmasına yardımcı olurlar.
- Sivil toplum kuruluşları, benzer isteklere sahip olan ancak çözüme ulaşmada birbirinden zıt seçenekleri savunan kişileri bir araya getirerek toplum nezdinde çoğulculuk kültürünün yerleşmesine katkıda bulunurlar.
- Sivil toplum kuruluşları, pilot projeler oluşturmak, bu projeleri destekleyecek kaynaklar bulmak ve bu projeleri gerçekleştirmek adımlarıyla istihdam, adalet, çevre ve eğitim gibi konularda hükümet kararlarıyla benzerlik gösteren ya da bu kararlardan farklı sorumluluklar alabilirler.

Sivil toplumu, devletin vatandaşlar üzerindeki hegemonyasını engelleyen bir denge unsuru olarak tanımlamak, sivil toplum kuruluşlarını, devletle kişi arasında kurulan bir köprüye dönüştürecektir. Çünkü sivil anlayışın toplum içerisinde kendine yer bulması, toplumsal duyarlılığı arttırarak katılımcı demokrasi uygulamalarını da etkinleştirmektedir (Betil, 2010).

2. 4. 1. Sivil Toplum Kuruluşlarının İşlevleri

Nüfus artışının doğurduğu kentleşme, ekonomik ve sosyal değişimler, çevre düzensizlikleri, altyapı yetersizlikleri, yönetsel baskıların neden olduğu doğal

afetlerin yıkıcı etkileri ve insanlık bağlamında AIDS gibi bir takım salgın hastalıkların patlak vermesi gibi olumsuzluklar çok boyutlu yardımların gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Sivil toplum kuruluşlarının bu olumsuzluklarla başa çıkabilmesindeki başarısı onu, bulunduğu yerlerde etkilerini hissettiren bir olgu haline getirmiştir (Ryfman, 2006). Siyasi iktidar ile vatandaş arasında iletişimi sağlayan sivil toplum kuruluşları, kamu kuruluşlarının ve özel sektörün uzanamadığı alanlarda çeşitli görevler üstlenmektedir (Markal, 2014). Wedel, hem ulusal düzeyde hem de uluslararası düzeyde faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarının işlevlerini şu şekilde sıralamaktadır (Yatkın, 2013: 165);

- Sivil toplum kuruluşları, toplumsal demokrasinin gerçekleşmesine neden olur.
- Sivil toplum kuruluşları, hükümet düzeyinde alınan kararları kişilerin ortak istek ve dilekleri doğrultusunda kamuoyu oluşturarak etkiler.
- Sivil toplum kuruluşları, hükümet faaliyetlerinin sivil toplum aracılığıyla kontrol edilmesine olanak sağlar. Böylelikle toplumla devlet arasında koruyucu bir bariyer işlevi görmektedir.
- Sivil toplum kuruluşları, bireylerin istek ve dileklerini kamuoyu yoluyla ifade etmelerini sağlamaktadır. Çeşitli konularda kamuoyu duyarlılığının oluşturulması, hükümetleri faaliyete geçiren siyasi baskıları oluşturmaktadır.
- Sivil toplum kuruluşları, toplumsal düşünce yapısını geliştirerek baskın aktörlere karşı denge unsuru sağlayan çoğulcu bir rol oynamaktadır
- Sivil toplum kuruluşları, ayrıca bireylerin siyasi kültürlerini geliştirir. Yani katılımcı ve çoğulcu bir kültürel yapıyı geliştirir ve pekiştirir, bu sayede bireylere yönetim deneyimi de kazandırılabilir.
- Sivil toplum kuruluşları sorunlara, esnek yapılarından dolayı çok daha işlevsel çözümler geliştirebilir. Dolayısıyla projeler üretip bu projelere gerekli kaynakları da bulabilir. Özellikle eğitim, sosyal refah ve istihdam konularında hükümet politikalarına paralel ya da alternatif sorumluluklar alabilirler.

Sivil toplum kuruluşlarının yüklendiği görevler, demokratik yapıya sahip siyasi kültürün oluşmasına katkı sağlamakta ve bu örgütlerdeki karşılıklı etkileşim sürecinden edilen kazanımlar demokrasinin istikrarlı gelişmesine önayak olmaktadır. Çünkü sivil toplum kuruluşları, toplumun siyaset öznelerinden biri olmak için

çabalamaktadır. Bunu yaparken de kendi doğrularını insanlara dayatmak yerine kamu yararını düşünürler ve temsil mekanizmalarını geliştirmek için çaba gösterirler (Tosun, 2013).

2. 4. 2. Sivil Toplum Kuruluşları Türleri

Sivil toplum kuruluşları, kişilerin ortak menfaat ve fikirlerini ifade edebilecekleri devletten bağımsız bir örgütlenme biçimidir (Özer, 2008). Bu örgütlenme; dernekler, vakıflar, sendikalar ve meslek kuruluşları olarak farklı şekillerde yapılanmaktadır. Söz konusu bu yapılanmalar hukuki yapıları, işlevleri, nitelikleri ve devletle ilişkileri yönüyle birbirinden ayrılmaktadır (Tosun, 2013).

Dernekler

5253 Sayılı Dernekler Kanunu'nun 2. maddesinde dernek tanımına değinilmiştir. Bu maddeye göre dernek; *“kazanç paylaşma dışında, kanunlarla yasaklanmamış belirli ve ortak bir amacı gerçekleştirmek üzere, en az yedi gerçek veya tüzel kişinin, bilgi ve çalışmalarını sürekli olarak birleştirmek suretiyle oluşturdukları tüzel kişiliğe sahip kişi toplulukları”* olarak tanımlanmaktadır (Dernekler Dairesi Başkanlığı, 2004). Dernekler; mesleksel, kültürel, dinsel, sportif, sanatsal, bilimsel ve siyasal amaçlarla kurulabilirler. Gönüllülük anlayışının baskın olduğu derneklerin işlevleri arasında bireyi toplumla bütünleştirme ve gerekli toplumsal beceriyi verme gibi kişiye yönelik işlevlerin yanında devletle üyeleri arasında arabuluculuk yapma, diğer çıkar kesimlerini ortak paydalar altında buluşturma, değerlerin onanması ve değişimin gerçekleştirilmesi gibi topluma yönelik olan işlevleri de bulunmaktadır (Yavuziğit, 1995: 424).

Derneklerin etkin bir kimliğe sahip olması, sahip oldukları üyelerinin aktif katılımı ile gerçekleşmektedir. Derneklerin belirlenen hedeflere ulaşması; üyelerin sorumluluğu, isteklilikleri ve katılımları ile doğru orantılıdır (Akın, 1994). Herhangi bir sivil toplum kuruluşuna üye olmamanın ayıp kabul edildiği İsveç'te, her İsveçli'nin en az dört farklı dernekte üyeliği bulunmaktadır (Ergür, 2006: 24). 2017 yılında 111.840 adet faal derneğin bulunduğu Türkiye'de ise toplam nüfusun sadece %14'ü herhangi bir derneğe üyeyken, geri kalan %86'sının hiçbir dernekte üyeliği bulunmamaktadır (Dernekler Dairesi Başkanlığı, 2017a).

Vakıflar

Vakıflar, tarihi eskilere dayanan özellikle Selçuklu ve Osmanlı döneminde birçok alanda çok etkin şekillerde boy göstermiş kurumlardır (Markal, 2014: 46). Günümüz modern toplumlarının tüm toplumu korumaya yönelik sistem ve uygulamaları, geçmişte vakıflar aracılığıyla yerine getirilmiştir (Ertem, 2011: 60). Bir mülkü kamu yararına ebedi olarak tahsis etmek anlamında kullanılan vakıf, ferdi çalışma ve gayretle elde edilen mal varlığının gönül rızasıyla paylaşılmasını öngören hukuki ve sosyal bir sistemdir. Bu sistemde her türlü hırs ve tamahtan uzak bir şekilde şahsi mal varlığı, kamunun kullanımına aktarılmakta böylece şahsi imkanlar kamu hizmetine dönüştürülmektedir (Bayartan, 2008: 157). Sivil toplum kuruluşlarının büyük çoğunluğunu oluşturan bu kuruluşlar, farklı kuruluş amaçlarına sahip olsa da temelde; zor durumda olanlara yardım etme, arkasında topluma örnek teşkil edecek bir iz bırakma ve dayanışma çatısı altında kurulmaktadır (Erol, 2007: 341).

Sendikalar

2821 Sayılı Sendikalar Kanunu'nun 2. maddesinde yer alan tanıma göre sendikalar; işçilerin veya işverenlerin çalışma ilişkilerinde, ortak ekonomik ve sosyal hak ve menfaatlerini korumak ve geliştirmek için meydana getirdikleri tüzel kişiliğe sahip kuruluşlardır (Dayı, 2008: 32). Sendikalar, yoksulluğun önlenmesi konusunda üretim materyallerinin ana unsuru olan emeği temsil etmelerinden dolayı yaptırım gücü çok fazla olan sivil toplum kuruluşlarıdır. Kanundan kaynaklanan hakları kullanarak greve gitmeleri, üretimi kısmi ya da tamamen durdurmaları ve yapmış oldukları işi yavaşlatmaları, hükümeti ve ekonomik politikaları doğrudan etkilemektedir (Öztürk, 2015: 85). Sendikalar işçi ve işveren yönünden önemli hakları barındırdığı ve iki tarafı da koruduğu için haksızlığa ve adaletsizliğe karşı en önemli caydırıcı güç olarak kabul edilmektedir. Ayrıca küçük bir kartopunun dağın tepesinden inerken hızla büyümesi gibi sivil toplumun gelişmesini de sağlayarak sosyal kalkınmanın önemli kilometre taşı oluşturabilmektedir (Karadağ, 2017: 50). T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın Temmuz 2017 verilerine göre Türkiye'deki 13.581.554 işçinin sadece 1.623.638 tanesi sendikalı işçi olarak görünmektedir (T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, 2017).

Meslek Kuruluşları

Meslek kuruluşları, anayasanın 135. maddesiyle düzenlenmiş olup belli bir mesleğe mensup olanların müşterek ihtiyaçlarını karşılamak üzere kanunla kurulan, organları kendi üyeleri tarafından, kanunda gösterilen usullere göre yargı gözetimi altında gizli oyla seçilen kamu tüzel kişilikleridir. Devletin idari ve mali denetimine tabi tutulurlar (T.C. Devlet Personel Başkanlığı, 2017). Mesleki kuruluşlar; dürüst davranış, üretim kalitesi ve iş güvenliği gibi konularda üyelerinin uymalarını umdukları standartlar oluşturmak için kendi düzenleyici mekanizmalarını tesis ederek kurumsal sosyal sorumluluğun gelişimine katkı sağlar (Ersöz, 2009: 89). 1941 yılında ABD’de kurulmuş olan IIA (The Institute of Internal Auditors), dünya genelinde faaliyet gösteren en büyük meslek kuruluşudur. Dünya genelinde 185 bini aşan üyesiyle IIA; iç denetim, risk yönetimi, yönetim, bilgi teknolojisi denetimi, eğitim ve güvenlik konularında çalışan dünya çapında lider kurum konumundadır (IIA, 2017). 19 Eylül 1995 tarihinde Türkiye’de kurulmuş olan TİDE (Türkiye İç Denetim Enstitüsü), 3000’e yakın üyesi ile 900’den fazla kurumu temsil eden uluslararası standartlarda iç denetim mesleğinin gelişimi için çalışan bir meslek kuruluşudur. TİDE; mesleğini başarıyla icra eden profesyonellerin yetkinlikleri, finans sektörünü temsil eden işletmeler ile kamu kuruluşlarının kurumsal yönetim niteliğinin artırılması ve mesleklerin akademik gelişimine yönelik pek çok hizmet sunmaktadır (TİDE, 2017).

2. 2. 3. Dünya’da ve Türkiye’de Sivil Toplum Kuruluşları

20. yüzyıl boyunca özellikle Avrupa ülkelerinde devlet, toplumsal refahı en etkin şekilde sağlamıştır. Ancak küreselleşmenin ortaya çıkışı ve liberal felsefenin önem kazanmasıyla birlikte, uzun zaman boyunca tek başına toplumsal refahı sağlayan devletin bu işlevi zayıflayıp önemini yitirerek toplumsal refahın sağlanmasında devlete yardımcı olacak yeni bir yöntem olarak sivil toplum kuruluşlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur (Özdemir, Başel ve Şenocak, 2010). 1370’lerin sonunda köylü ayaklanmalarının öncüsü olan Joan Ball’un ayaklanma sonrası 1381 yılında söylediği ve Londra’nın Blackheat kentinde bulunan Ascension isimli ibadethanenin duvarında yazan şu sözleri, sivil toplum kuruluşu düşüncesinin ilk tanımı olduğu söylenebilir (Ergür, 2006: 12): [*Dostluk ve arkadaşlık yaşamdır, dostluğun olmadığı*

yerse ölümdür ve orada cehennemde dostluk, arkadaşlık değil, insanların tek tek kendileri vardır.]

Sivil toplum kuruluşları; çevre, yoksulluk, işsizlik, kalkınma, insan hakları, ayrımcılık ve yaşam kalitesinin artırılması gibi konularda toplumların düşünce ve dileklerine tercüman olmaktadır (Elibol, 2008: 47). 24 Haziran 1859'da Solferino Muharebesi sırasında İsviçreli idealist bir iş adamı olan Henry Dunant sayesinde yaralılara yardım dernekleri kurulmaya başlamıştır. Savaşların asker ve sivil kurbanlarına yardım etmeyi amaçlayan bu dernekler, önce Avrupa'da ve ABD'de daha sonra Osmanlı İmparatorluğu ve Japonya'da Ulusal Kızılhaçlar ismini almıştır. Ardından da günümüzdeki Kızılay'a dönüşmüştür. 1980'lerin başından itibaren çevre sorunlarının artmasıyla birlikte o döneme kadar sadece bilim çevrelerinde sınırlı kalan ekosistem, yaşamın çeşitliliği ya da sera etkisi gibi kavramların popülerleşmesi sivil toplum kuruluşları aracılığıyla olmuştur. Sözcüme 1971'de ABD'de kurulan Greenpeace, çevre alanında beş milyon üyeli, yerel partnerleri ve bölgesel büroları olan uluslararası bir örgüt olan WWF (World Wildlife Fund) ile birlikte ilk sırada yer almaktadır (Ryfman, 2006). Sivil toplum örgütleri; Avrupa sanayi devriminden sonra daha da etkisini artırmaya başlamış; daha etkili, daha yaygın ve örgütlü bir düzeye ulaşmış, günümüzde toplumu, siyasal sistemi ve iktidarları yönlendirecek kadar güçlenmişlerdir. Sivil toplum kuruluşları Avrupa'da; demokratik, şeffaf, hesap verebilir bir siyasal sistem, farklı çıkar gruplarının görüşlerinin uzlaştırılması, yeni iletişim teknolojileri ve küreselleşme ile birlikte başlayan değişime ayak uydurmanın sağlanması ve hükümetlerin dolduramadığı kamusal alanın doldurulması açısından önem kazanmıştır (Tosun, 2013: 51)

Sivil toplum kuruluşlarının Türkiye'de ortaya çıkması daha çok 1980'li yıllardan sonra olmaya başlamıştır. Türkiye'de sivil toplum kuruluşlarının gelişimi, Osmanlı Dönemi ve Cumhuriyet Dönemi olarak iki dönemde incelenmektedir (Ocak, 2009). 13. yüzyılda Ahi Evran öncülüğünde gelişen Ahilik teşkilatları, Osmanlıda sivil toplum kuruluşuna dair ilk yapılanmalar olarak kabul edilmektedir. İlk bakışta ekonomik bir yapılanmamış gibi anlaşılan ahilik teşkilatları, sosyal özellikleri de içerisinde barındırarak toplumun kalkınmasını öncelikli hedefi olarak belirlemiş bir yapılanmadır. Gönüllülük esasına dayanan sivil toplum kuruluşlarına benzer olarak Ahilik teşkilatları da toplumun bütün kesimini kucaklayıp büyük adımlar atmak

mantığına dayanan dayanışmacı bir ruh yapısına sahiptir (Durak, 2016: 110-111). 19. yüzyılın başlarından itibaren ön plana çıkan Batıya açılma eğilimi ile ilk kez 1847’de Osmanlı’da bireysel girişim örneği olarak vatandaşların arz-ı hal (dilekçe) yazarak hükümete bizzat başvurabilmesi sağlanmıştır. Bununla birlikte temsili hükümet fikrinin kabul edilerek, hem yerel hem de imparatorluk çapında yasama organlarının hayata geçirilmesi, özellikle 19. yüzyıl sonlarına doğru yer altı örgütleri olarak ortaya çıkan siyasi dernekler gibi gelişmeler sivil toplum kuruluşlarının örgütlenmesini ve gelişmesini hazırlamıştır (Avcı, 2007: 33).

1923 yılında kurulan cumhuriyet, beraberinde çağdaş kalkınma düşüncesini getirmiştir. Süreç içerisinde sosyal, kültürel ve ekonomik kalkınmanın yoksulluğu azaltacağı öngörülmüştür. Bu doğrultuda 1928 yılında yetim ve öksüz çocuklara yardım eli uzatma amacıyla Yardım Severler Derneği kurulmuş, 1983 yılında ise Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu’na dönüşmüştür (Gündüz, 2006: 46). 1970’li yıllarda sağ veya sol siyaset içerisinde kontrolsüzce siyasallaşan öğrenci dernekleri, sendikalar, mühendis odaları ve çeşitli çıkar grupları gibi pek çok sivil toplum kuruluşunun kendilerine mahsus kimlikleri, hükümet düzeyinde siyasi gücü elde etmeye çalışan totaliter rejimlerin baskısıyla tamamen susturulmuştur (Bayhan, 2002: 8). Bu gelişmelerin sonucunda da Türkiye’deki sivil toplum kuruluşlarının sayısı, dünyadaki sivil toplum kuruluşlarının çok altında kalmıştır. Ancak 12 Eylül 1980 askeri darbesinin hemen ardından ortaya çıkan ve toplumun her kesiminin dikkatini çeken “kişi, devlet için vardır yoksa devlet, kişi için mi” tartışması, Türkiye’nin sivil toplum alanını genişleten bir başlangıç olmuştur (Bulut, 2016). Bu dönemde sivil toplum kuruluşlarının %56’dan fazlası kurulmuş, böylelikle 1980’li yılların sonuna yaklaşıldığında merkez sağ ve merkez sol partilere olan toplumsal destek azalmıştır. Yaşanan bu gelişme, sivil toplum kuruluşlarına kendilerini siyasal ve sosyal değişimin etkili aktörlerine dönüştürecek gerekli gücü vermiştir (Oktay ve Pekküçükşen, 2009). Kısacası, Türkiye’de 1980 ile birlikte siyasi düzene kement vurulması sonucunda süratle kurumsallaşan sivil toplum kuruluşları, katılımcı demokrasinin önemli görevlerini üstlenen bir unsur olarak toplumda yer almaya başlamıştır (Aslan ve Kaya, 2004: 222). 2000’li yıllara gelindiğinde ise 20 bine yakın insanın ölümüyle sonuçlanan Marmara Depremi ve onu izleyen 12 Kasım Düzce Depremi sonrasında, toplumda sivil toplum kuruluşlarına olan ilgi ve güven artmıştır.

Sivil toplum kuruluşları, arama ve kurtarma çalışmalarının yanı sıra insani yardımlar temelinde gösterdiği çaba ile bu zor zamanların etkin kuruluşları olmuşlardır (TÜSEV [Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı], 2006).

2. 2. 4. Sivil Toplum Kuruluşlarının Faaliyet Alanları

Gönüllülük ve dayanışma dürtüsü ile bir araya gelen bireylerin şikayetlerini, ilgi alanlarındaki taleplerini veya ihtiyaçlarını ilgili yerlere ulaştırmak amacıyla oluşturulan sivil toplum kuruluşları, toplumda “kamuoyu oluşturma” ve “gündem belirleme” işlevini üstlenmektedir (Kydyralieva, 2011). Dünya çapında yürüttükleri üretim, tüketim ve bölüşüm sürecine etki edebilecek kampanyalar aracılığıyla faaliyet gösterdikleri alana dair farkındalık yaratmayı amaçlayan sivil toplum kuruluşları, faaliyetlerini gerçekleştirirken ihtiyaç duyduğu finansmanı üyelerinden, bağışlardan ya da fon veren kuruluşlardan sağlamaktadır (Öztimur, 2008: 25).

Toplumun sosyal gereksinimlerini karşılama görevi üstlenen sivil toplum kuruluşları, faaliyet alanlarına göre kimi zaman “kamunun ihtiyaçlarını karşılayan ve kamu yararına çalışan kuruluş” olma görevini tercih ederken, kimi zaman da “özel ilgi ve ihtiyaçları karşılamayı ya da belli bir meslek mensuplarının ihtiyaçlarını karşılama” görevini tercih edebilmektedir (Karataş, 2008: 37). Üstlenilen bu görevler doğrultusunda sivil toplum kuruluşlarının faaliyet alanları; pratik konulara, belirli vakalara ve insan dayanışmasının somut ifadelerine odaklanmaktadır. Özellikle açlık sorununa dikkat çekerek çocuk ölümlerine engel olmak, siyasi mahkumları serbest bırakmak, kadına şiddeti durdurmak ve sürdürülemez kalkınmanın yerli kültürler üzerindeki etkisini hafifletmek bu faaliyet alanlarından başlıcalarıdır (Castells, 2008: 85). Sivil toplum kuruluşlarının kâr amacı gütmeme özelliği ona, ekonomik etkileşim yöntemlerin ortaya çıkmasında çeşitli faaliyet alanları açmaktadır. Özellikle kalkınma ve gelişme amacı güden sivil toplum kuruluşları bu alanın başlıca örnekleridir. Bu sivil toplum kuruluşları; benzer faaliyetler sürdüren diğer topluluk ve teşkilatlarla toplumsal hareketler gerçekleştirerek kalkınma projelerinin değerlendirilmesi, düzenlenmesi ve uygulamaya konulmasıyla bireysel olarak uğraşır (Özer, 2008: 95).

Gelişmekte olan ülkelerde sivil toplum kuruluşları; insan hakları, cinsiyet ayrımı, sağlık, tarımsal kalkınma, sosyal refah ve çevrenin korunması gibi faaliyet

alanlarında çalışan hayırsever vakıflar, dini yapıları geliştirme ajansları ve akademik düşünce kuruluşlarından oluşmaktadır. Bu ülkelerden biri olan Brezilya'da 1993'ten bu yana 110 bin, Hindistan'da ise 100 bine yakın sivil toplum kuruluşu faaliyet göstermektedir (Clarke, 1998: 36-37). Devletten bağımsız sektör, kâr amacı taşımayan ve zorunluluk gütmeyen kuruluş olarak da adlandırılan sivil toplum kuruluşları, farklı alanlarda faaliyetler gerçekleştirse de temelde bazı ortak özellikler barındırmaktadır. Bunlar kurumsallık, bağımsızlık, kâr amacı gütmemek, özerklik ve gönüllülüktür (Salamon ve Anheiner, 1999: 3).

İçinde bulunduğu toplumun ortak kültüründen ve sosyal yapısından etkilenen sivil toplum kuruluşları, toplumdaki demokratik geleneğin varlığıyla ilişkili olarak güçlü veya zayıf demokratik eğilimler içinde olmaktadır (Kurt, 2005: 71). Bu nedenle faaliyet gösterdikleri alanlarla ilgili olarak düzenledikleri kampanyaları gerçekleştirirken gerek devlet kuruluşlarıyla gerekse kendi içlerinde bir takım sorunlarla karşılaşmaktadır. Yıldırım, sivil toplum kuruluşlarının karşılaştıkları bu sorunları şu şekilde sıralamıştır (Çabuk, 2009: 58-59):

- Sivil toplum kuruluşlarının devlet nezdinde güven sağlayamaması,
- Devlet ile iletişimde kopukluklar yaşanması,
- Sivil toplum kuruluşlarının devlet tarafından kabul görmemesi,
- Devletin sivil toplum kuruluşlarını doğrudan ilgilendirecek politikaları oluşturmaması,
- Oluşturulan projelerinin hassas değerlendirmelerinin usulüne uygun şekilde yapılamamasıdır.

Bu sorunları toplumsal iyiye yönelik amaçlar doğrultusunda yurttaşlık bilinciyle aşan sivil toplum kuruluşları, kendi faaliyet alanlarında farklı çözüm yollarını savunarak çoğulculuk kültürünün toplum içerisinde kendine yer bulmasında doğrudan görev alırlar. Böylece toplumun kültürü, baskıcı ve itaatkar bir özellik gösteren yapıdan özgür ve çoğulcu bir yapıya doğru yeniden oluşmaya başlar (Kaya, 2002).

2. 5. Sürdürülebilir Turizm ve Sivil Toplum Kuruluşları İlişkisi

Ekonomik, sosyal ve kültürel alanda sayısız getirisi keşfedilen turizm sektörü, bu yönüyle tarihi süreç içerisinde pek çok dünya devletinin dikkatini çekmiştir. Ancak ekonomik, sosyal ve kültürel alanlar bir bütün olarak değerlendirilmeden sadece maddi getirisi düşünülerek inşa edilen turizm sektörü, büyük oranda doğal kaynak kullanımına neden olan kitlelerin turizmüne dönüşmüştür. Turizmin bu dönüşümünün götürüsü ise doğal güzelliklerin, tarihi değerlerin ve kıyı alanlarının hızla tahrip edilmesi olmuştur (Mansuroğlu, 2006). 1980'lerde ortaya çıkan sürdürülebilir turizm kavramı, turizmin inşa sürecinin yarattığı toplumsal, ekonomik ve doğal tüm götürülerin giderilmesini ve yaşamın tüm alanlarında sürdürülebilirliğin sağlanarak faydalarının artırılmasını hedeflemektedir (Duran ve Özkul, 2012). Sürdürülebilir turizmin hedeflerine ulaşabilmesinin yolu ise turizmle uzak veya yakın ilişkisi bulunan kişi ve kuruluşlardan oluşan bütün paydaşların koordinasyonu ve ahenkli çalışmasından geçmektedir (Genç, Atay ve Eryaman, 2014). Bu paydaşların içinde belki de en büyük lobi faaliyetini sağlayan, kitleleri peşinden sürükleyen ve önemli işletmeler adına karar vererek uygulamalarda bulunan sivil toplum kuruluşlarıdır (Bayram, Bayram ve Sürücü, 2016: 427). Sivil toplum kuruluşları; toplumları turizmin olumsuz etkilerine karşı uyarmak, insanları turizmin söz konusu etkileri hakkında bilgilendirmek ve alınan çeşitli kararları lobi ve protesto yöntemleriyle engellemek gibi görevler üstlenen önemli bir turizm paydaşdır (Aslan, 2008: 74).

Çevrenin korunması ve sürdürülebilirliğinin sağlanmasına yönelik olarak ulusal ve uluslararası ölçekte faaliyetler gerçekleştiren sivil toplum kuruluşlarının sayısı hayli fazladır. Özellikle Greenpeace ve WWF, dünya çapında sesini duyuran ve çeşitli ülkelerden milyonlarca gönüllüsü bulunan sivil toplum kuruluşlarından bazılarıdır (Sümer, 2007). Türkiye'de kurulmuş yerel sivil toplum kuruluşları içinde en önemlilerinden biri, 1992 yılında Birleşmiş Milletler tarafından gerçekleştirilen Çevre ve Kalkınma Konferansı'nın bir sonucu olan Gündem 21'e bağlı olarak oluşturulan Yerel Gündem 21'lerdir. Sivil halk meclisi olarak da adlandırılan bu çok katılımlı sivil toplum örgütleri; birçok il, ilçe ve meclislerde oluşturulmuş sürdürülebilir gelişme felsefesi temeline dayalı olarak örneğin kıyı yerleşim yerlerinde halk plajlarına mavi bayrak alınması, doğal ve kültürel değerlerin korunup geliştirilmesi gibi birçok konuda gönüllü faaliyetler gerçekleştirmektedir (Çevirgen, 2003: 119-120).

Bahsi geçen sivil toplum kuruluşları, doğaya ve çevreye yönelik gerçekleştirdiği faaliyetler aracılığıyla turizme sürdürülebilir bir özellik kazandırmanın yanı sıra turizm potansiyeli olan destinasyonların daha çekici hale getirilmesinde de bir takım görevler üstlenmektedir. Bu görevler sürdürülebilir turizm açısından değerlendirildiğinde şu şekilde sıralanabilir (Aydın, 2011: 25-26);

- Turizm destinasyonlarının sahip olduğu doğal ve kültürel kaynakların korunmasını önayak olmak,
- Çevrenin korunmasıyla ilgili olarak turistlerin, yerel halkın ve işgörenlerin gönüllülüğünü artırmak. Bu konuda ilgili paydaşlarla işbirliği içerisinde olmak,
- Çevreye yönelik konularda duyarlı turistlerin, yerel halkın ve işgörenlerin yetiştirilmesini sağlamak. Bu hususta ulusal ve uluslararası düzeyde konferanslar, sempozyumlar ve yürüyüşler düzenlemek,
- Turizm işletmelerinde temiz ve doğru enerji kaynaklarının kullanımını teşvik etmek,
- Toplumda önde gelen, tanınmış, sevilen turizm destinasyonlarını ve işletmelerini çevre konusunda gönüllü çalışmaya teşvik etmek.

Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Komisyonu'nun 1999 yılında hazırlanmış olduğu "Sürdürülebilir Turizm: Sivil Toplum Örgütleri Perspektifi" raporu incelendiğinde turizmin, doğal çevre üzerindeki olumsuz etkilerinin en aza indirilmesinde sivil toplum kuruluşlarına önemli görevler düştüğü belirtilmektedir (Harman, 2014: 348). Lovelock (2003: 10-11), yaptığı çalışmada sürdürülebilir turizm için vazgeçilmez bir unsur olan "doğanın korunması ilkesi" ile ilgili sivil toplum kuruluşlarının üstlendiği görevleri şöyle ifade etmektedir:

- Yerel halkın eğitimi.
- Basın bültenleri hazırlayarak yayınlamak.
- Politikacılara ve kamu kurumlarını ilgilendiren lobi çalışmaları düzenlemek.
- Toplumsal boyutlarda protestolar gerçekleştirmek.
- Şikayet dilekçeleri ve mektup yazma kampanyaları düzenlemek.
- Turizm sektörünün temsilcileri ile müzakereler yapmak.
- Turizm ve kamu otoritesine karşı yasal yollara başvurmak.

- Diğer çevreci sivil toplum kuruluşlarıyla işbirliği içerisinde olmak.

Sivil toplum kuruluşlarının turizm sistemi içerisinde üstlendiği pozitif sorumluluklar topluluklara; yerel halkın yeteneklerinin geliştirilmesi hususunda projeler geliştirilmesi ve yatırımların yapılması, destinasyon yönetimi konusunda danışmanlık hizmeti verilmesi ve yerel halkın şikayetleri konusunda savunuculuk yapılması gibi çok sayıda faydalar sunmaktadır. Böylelikle turizmin yönetimi ve geliştirilmesi sürecine dahil edilen sivil toplum kuruluşları, topluluklara daha sürdürülebilir bir turizm sistemine sahip olmalarında yardımcı olmaktadır (Simpson, 2008: 7).

Tatil bölgelerinde limanlar, havaalanları ve otel inşaatlarının yapımı için çok geniş alanlara ihtiyaç duyulduğu düşünüldüğünde yeni hizmet yolları ve altyapı gereksinimleri nedeniyle alan kayıplarının yaşanacağı olasıdır (Atik, Altan ve Artar, 2006: 166). Bu hususta sivil toplum kuruluşları, doğaya ve çevreye zarar veren projelerin durdurulup daha sürdürülebilir projeler hazırlanmasını sağlamak amacıyla savunma görevi de benimsemektedir. Örneğin gelişmekte olan ülkelerde yerel toplumların hizmetine sunulan toprak ve suyu istismar eden golf sahalarının inşa edilmesine karşı çıkmışlar, ayrıca bu ülkelerdeki turizm gelirlerinin nasıl oluştuğunu ve dağıtımının ne kadar adil olduğunu incelemişlerdir (Holden ve Mason, 2005: 421).

2. 5. 1. Sivil Toplum Kuruluşlarının Sürdürülebilir Turizm Faaliyetlerinden Örnek Projeler

Sivil toplum kuruluşlarının sürdürülebilir turizme yönelik gerçekleştirmiş oldukları faaliyetlerden bazıları aşağıda verilmiştir.

Yeşil Nesil Restoran Programı – WWF

Yeşil Nesil Restoran Programı, yiyecek-içecek sektöründe süreçleri daha sürdürülebilir hale getirmek ve dönüşüme öncülük etmek için Boğaziçi Üniversitesi ve WWF-Türkiye işbirliğiyle 2014 yılında oluşturulan Türkiye'ye özgü bir sertifika sistemidir. Şuanda sadece 6 restoran tarafından uygulanan programın amacı, yurtdışında sık rastlanan restoran derecelendirme sistemlerini Türkiye şartlarına uyarlamak ve Türkiye'deki yiyecek-içecek sektöründe çevre bilincinin gelişmesine katkı sağlamaktır. Yeşil Nesil Restoran Programı'nın işletmelere faydaları; daha düşük

enerji tüketimi ve işletme maliyetlerinde düşüş sağlanması, kamuoyunda bilinirlik ve itibar artışı, sektöre öncülük etmek ve çalışanların işe bağlılığının artmasıdır (Yeşil Nesil Restorancılık, 2017):

Kaçkar Dağları Sürdürülebilir Orman Kullanımı ve Koruma Projesi - TEMA

Kaçkar Dağları Sürdürülebilir Orman Kullanımı ve Koruma Projesi, Kaçkar dağlarının sahip olduğu biyolojik çeşitliliği ve yaban hayatını korumak amacıyla 2007 yılında Avrupa Birliği ve TEMA Vakfı finansmanıyla hayata geçirilmiştir. Yaklaşık 5 yıl süren ve 2 milyon Euro harcanan proje kapsamında kamu kurumlarıyla birlikte bu değerleri koruyacak ve artıracak araçları geliştirirken, diğer yandan yöre halkına da bu değerlere sahip çıkarak gelirlerini artırmanın yollarını gösterilmiştir. Gerçekleştirilen çalışmalarda Kaçkarlar'ın doğa turizmi için büyük bir potansiyele sahip olduğu tespit edilmiştir. Bu doğrultuda fotoğrafçılık, kuş, kelebek ve yaban hayatı gözlemciliği gibi doğa dostu etkinliklerin yanı sıra trekking, rafting, dağ bisikleti gibi gelir getirici doğa turizmi ürünleri geliştirilmiştir (TEMA Vakfı, 2018).

Kaş Böyle Güzel İmza Kampanyası – WWF

2016 yılında Antalya Büyükşehir Belediyesi tarafından Kaş için hazırlanan yeni bir çevre düzeni planı hazırlanmıştı. Bu çevre düzeni planı, bölgede bulunan sivil toplum kuruluşlarının ve WWF-Türkiye'nin de desteğiyle Kaş'ın ekolojik turizm yapısına uygun, yerel ekonomiyi ve yerel halkını kalkındırmayı hedefleyen sürdürülebilir turizm hamlesine olası etkileri gerekçe gösterilerek gündeme getirilmişti. Türkiye'nin önemli deniz koruma alanlarından birine ev sahipliği yapan Kaş'ı yapılaşma tehlikesiyle karşı karşıya bırakacak yeni Çevre Düzeni Planı'nın iptali için başlatılan kampanya kapsamında toplanan 17 bine yakın imza ses getirmiş ve Antalya 4. İdare Mahkemesi'nin aldığı kararla Kaş'ı yapılaşmaya açacak yeni Çevre Düzeni Planı iptal edilmiştir (WWF, 2016).

TaTuTa (Ekolojik Çiftliklerde Tarım Turizmi ve Gönüllü Bilgi Tecrübe Takası) – Buğday Ekolojik Yaşamı Destekleme Derneği

TaTuTa Projesi, projenin oluşturulması, koordinasyonu ve izleme sorumluluğunu gönüllü olarak üstlenen Buğday Ekolojik Yaşamı Destekleme Derneği'nin öncülüğüyle 2003 yılında hayata geçirilmiştir. Projenin amacı,

Türkiye’de ekolojik tarım faaliyetleri gerçekleştiren çiftlik sahiplerine ekonomik, gönüllü işgücü ve eğitim desteği sağlayarak tarım faaliyetlerinin sürdürülebilirliğini sağlamaktır. Projenin bir diğer amacı, kırsal yaşam anlayışından uzaklaşan tüketiciyi tarımsal faaliyetlerle bir araya getirerek kendini ve kırsal yaşamı tanımaya yardımcı olmaktır (Buğday Ekolojik Yaşamı Destekleme Derneği, 2018; TaTuTa, 2018).

Mavi Dalga Hareketi – DenizTemiz Derneği/TURMEPA

Turizm sektöründe faaliyet gösteren kişi, kurum ve turistlere, turizm faaliyetlerinin neden olduğu denize ve çevreye yönelik tehditleri anlatmayı ve bu konularda farkındalığı arttırmayı amaçlayan Mavi Dalga Hareketi, DenizTemiz Derneği (TURMEPA) tarafından 2015 yılında başlatılmış bir projedir. Yerel paydaşlar arasında güçlü ilişkiler kurarak, sürdürülebilir denizcilik uygulamalarını hayata geçirmeyi öncelik belirleyen bu projenin diğer ortakları Deniz Ticaret Odası Fethiye Şubesi, D-Marin Göcek, The Travel Foundation’dur. Proje Fethiye ve Göcek Bölgeleri’nde gerçekleştirilmeye başlandıktan sonra deniz turizmi faaliyetlerinin yüksek olduğu diğer benzer bölgelere de gerçekleştirilebileceği düşünülmektedir (Mavi Dalga, 2018).

Sonuç olarak sivil toplum kuruluşları, geliştirdikleri projeler ile sürdürülebilir turizm sisteminin oluşturularak geliştirilmesinde önemi yadsınamaz görevler üstlenmektedirler. Yukarıdaki projeler incelendiğinde bu görevlerin ekolojik ve biyolojik çeşitliliğin korunmasından yerel halkın turizm endüstrisinde istihdam edilmesine kadar uzandığı rahatlıkla görülebilmektedir.

2. 6. İlgili Araştırmalar

Yapılan literatür incelemesi sonucunda görülmüştür ki; sürdürülebilir turizm ile ilgili çalışmalar bir hayli fazladır. Ancak; turizmin önemli paydaşlarından biri olan sivil toplum kuruluşları ile sürdürülebilir turizm ilişkisini inceleyen çalışmaların yetersiz olduğu tespit edilmiştir. Sürdürülebilir turizm ve sivil toplum kuruluşları ilişkisini inceleyen çalışmaların büyük çoğunluğunun yerel sivil toplum kuruluşları ile kısıtlı kaldığı görülmüştür. Sivil toplum kuruluşu ve turizm kavramları eski kavramlar olmalarına rağmen yapılan literatür incelemesinde sivil toplum kuruluşu ve sürdürülebilir turizmle ilgili olanların 2000 yılından sonrasında yoğunlaştığı

belirlenmiştir. Çizelge 1’de yapılan literatür incelemesi sonucunda araştırmayla doğrudan ya da dolaylı ilişkisi olduğu belirlenen çalışmalar verilmiştir.

Çizelge 1. Sürdürülebilir Turizm ve Sivil Toplum Kuruluşu İlişkisini İrdeleyen Araştırmalara İlişkin Çizelge

<i>Araştırmanın Yazarı ve Yılı</i>	<i>Araştırmanın Adı</i>	<i>Araştırmanın Sonucu</i>
Shaun Finnetty (2000)	Analyzing the Roles of Local Non-Governmental Organizations (NGOs) in Sustainable Tourism: A Case Study of Belize	Araştırma sonuçları, sivil toplum kuruluşlarının sadece Belize'deki turizm sektörünün değil, ülke genelinin gelişmesinde de önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Ayrıca sivil toplum kuruluşları, finansal ve insan kaynakları kısıtlamaları yaşamaları, koordinasyon eksikliği ve devlet politikasını sürekli olarak etkileyememelerinden dolayı Belize’de sürdürülebilir turizmin sağlanmasında yetersiz kaldıkları belirlenmiştir.
Ekrem Aydın ve Murat Selim Selvi (2012)	Kırsal Turizmde Yerel Yerel Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü	Araştırma sonucunda, Düzce ilindeki yerel sivil toplum kuruluşlarının kırsal turizm üzerinde yeterince etkili olamadıkları belirlenmiştir. Ayrıca yerel sivil toplum kuruluşlarının kırsal turizm faaliyetlerine gereken desteği ve önemi veremedikleri tespit edilmiştir.
Müşerref Küçük ve Gül Güneş (2013)	Sivil Toplum Kuruluşları ve Çevresel Sürdürülebilirlik	Araştırma sonucunda, sivil toplum kuruluşları özellikle kapsamlı bir çevre politikasının gerekliliğine, sivil toplum kuruluşlarının güç birliğinin önemine ve bu sayede karar vericilere çözümler üretilmesinin gerektiğini vurgulamışlardır. Ayrıca, toplum genelinde küçük yaşlardan itibaren çevre bilincinin oluşması konusunda eksiklik olduğunu yani çevre bilincinin yetersizliğini aktarmışlardır.
Serhat Harman (2014)	Sivil Toplum Kuruluşlarının Turizm Sistemindeki İşlevleri Üzerine Bir İnceleme	Kuramsal inceleme niteliğindeki bu araştırmanın sonucunda, sivil toplum kuruluşlarının turizm politikası ve planlaması bakımından başta gelen işlevi, yerel halkın turizm planlaması sürecine dahil edilmesi iken, turizm pazarlaması açısından ise destinasyon tanıtımına katkı sağlamak olduğu belirlenmiştir. Çalışma kapsamında sivil toplum kuruluşlarının turizm eğitimi ve araştırmaları bakımından da önemli işlevleri olduğu tespit edilmiştir.

Çizelge 1-devam

Elif Acuner (2015)	Zigana Turizm Merkezi'nin Sürdürülebilir Turizm Kriterleri Çerçevesinde Yerel Destinasyon Yönetim Örgütleri Tarafından Değerlendirilmesi	Araştırma sonucunda, Zigana Turizm Merkezi'nde gerçekleştirilen turizm faaliyetlerinin sürdürülebilir turizm kriterleri açısından zayıf olduğu ortaya çıkmıştır.
Cemal Artun ve Onur Akbulut (2015)	Yönetsel Bir Olgu Olarak Sürdürülebilir Turizm: Fethiye'deki Yerel Yönetim ve Sivil Toplum Kuruluşlarının Görüşleri	Araştırma sonucunda, sürdürülebilir turizm kavramının çalışmaya katılan yerel yönetim ve sivil toplum kuruluşları tarafından bir turizm türü olarak değil bir bütün olarak algılandığı belirlenmiştir.
Gül Erkol Bayram, Ali Turan Bayram ve Özlem Sürücü (2016)	Sürdürülebilir Kalkınma İçin Turizm: Şanlıurfa'da Bulunan Sivil Toplum Kuruluşlarının Görüşleri	Araştırma sonucunda, sivil toplum kuruluşlarının turizmi bölgesel etkisi olan bir sektör olarak gördüğü ve bir takım yetersiz uygulamaların bu sektörün sürdürülebilir gelişimini sekteye uğrattığı sonucuna ulaşılmıştır.

3. YÖNTEM

Yapılan bu araştırma, nitel araştırma kural ve yöntemlerine göre hazırlanmıştır. Nitel araştırma, sosyal gerçekliğin açıklanarak betimlenmesi sürecinde akademik çevrenin sık başvurduğu bir araştırma yöntemidir (Özdemir, 2010). Bu yöntemin araştırma konuları arasında insanların yaşamları, tecrübeleri ve duyguları; aynı zamanda toplumsal hayat, kültürel olaylar ve uluslararası ilişkiler yer almaktadır (Yıldırım, 2010). Nitel araştırmalar, sosyal deneyimin nasıl yaratıldığını ve anlamlandırıldığını vurgulayan soruların cevaplarını vermektedir (Kuş, 2009).

Nitel araştırmada örneklem belirlenirken katılımcıların evreni temsil etmelerinden çok, amaca uygun şekilde belirlenmiş olmaları önemlidir. Bu nedenle nitel araştırmanın çalışma alanını küçük örneklem grupları oluşturmaktadır (Tanyaş, 2014: 28). Nicel araştırmalarda örneklemin tesadüflüğü, nitelik ve nicelik bakımından temsil gücü ön koşulken, nitel araştırmalarda nicelik temsiline bakılmaz. Nitel araştırmada örneklemin amacı, bir durumu netleştirerek derinleştirecek olan belirli durum veya olayları tespit etmektir. Dolayısıyla temsil gücünden çok, örneğin araştırmayla olan ilgisi belirleyici olmaktadır (İslamoğlu ve Alnaçık, 2014: 209).

Veri toplama yöntemi olarak gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi yöntemleri kullanan nitel araştırma, algıların ve olayların kendi ortamında gerçekçi ve bütüncül bir şekilde ele alınmasını sağlar (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 41). Yapılan bu araştırma için gerekli veriler, görüşme tekniği kullanılarak elde edilmiştir. Görüşme tekniği, bir hipotezi test etme amacı gütmeyen kişi veya kurumların tecrübelerini ve bu tecrübeleri nasıl anlamlandırdıklarını ortaya koymaya çalışmaktadır (Türnüklü, 2000: 544). Görüşülen kişi veya kurumlara kendilerini birinci elden ifade etme imkanı sunan görüşme tekniği, araştırmacıya da görüşmeyi gerçekleştirdiği kişi veya kurumların bakış açılarını, düşüncelerini ve deneyimlerini yine kendi ifadeleriyle anlama imkanı sunmaktadır (Tekin, 2006).

Nitel araştırmada veri analizi, yaşanan deneyimi ve bu deneyimden ne öğrenildiğini anlayabilmek amacıyla görüneni, duyulanı ve okunanı düzenlemeyi içermektedir (Glesne, 2011/2013). Yapılan bu araştırmanın verilerinin analiz edilmesinde betimsel analiz tekniğinden faydalanılmıştır. Bu bilgiler ışığında

araştırmanın konu ve kapsamı itibariyle nitel araştırma yöntemine uygun olduğu düşünülmektedir.

3. 1. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini İstanbul'da sürdürülebilir turizm kapsamında faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşları oluşturmaktadır. Dernekler Dairesi Başkanlığı'nın 2017 yılı "İllere ve Faaliyet Alanlarına Göre Dernekler" başlıklı istatistikleri incelendiğinde İstanbul, diğer illerle karşılaştırıldığında çevre ve doğal hayatı koruma kapsamında faaliyet gösteren 170 sivil toplum kuruluşuyla ilk sırada yer almaktadır (Dernekler Dairesi Başkanlığı, 2017b). Bu doğrultuda araştırma için gerekli örneklem sayısını elde edebilmek adına, çalışmanın İstanbul ilinde gerçekleştirilmesine karar verilmiştir. İstanbul'da çevre ve doğal hayatı koruma kapsamında faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşları arasından sürdürülebilir turizm kapsamında faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarını belirlemek amacıyla ilgili sivil toplum kuruluşlarının web siteleri incelenmiştir. Yapılan inceleme sonucunda 11 sivil toplum kuruluşunun sürdürülebilir turizm kapsamında faaliyet gösterdiği belirlenmiştir. Diğer yandan metropol bir şehir olması nedeniyle İstanbul, pek çok çevre sorununu barındıran bir şehir konumundadır. TMMOB (Çevre Mühendisleri Odası)'nin yayımlanmış olduğu 2017 Yılı Hava Kirliliği Raporu'nda İstanbul'da solunan hava insan sağlığına zarar verecek niteliktedir (TMMOB, 2017). Türkiye'ye gelen ziyaretçilerin en çok giriş yaptığı sınır kapılarının bağlı olduğu iller incelendiğinde İstanbul birinci sırada yer almaktadır. Türkiye'ye gelen ziyaretçilerin %33,11'i ülkeye İstanbul'dan giriş yapmaktadır (TÜRSAB, 2017). Bu doğrultuda araştırmaya veri sağlamak amacıyla hazırlanan yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla, 2018 yılı Mayıs ayında İstanbul'da sürdürülebilir turizm kapsamında faaliyet gösteren 5 sivil toplum kuruluşu ile görüşme sağlanmıştır. Araştırmanın örnekleme, amaçlı örnekleme yöntemlerinden biri olan benzeşik (homojen) örnekleme yöntemi kullanılarak belirlenmiştir. Amaçlı örnekleme yönteminde katılımcılar çalışma için en uygun özelliklerine göre belirlenmektedir. Katılımcıların çalışılan konu ile ilgili deneyimleri ve konu hakkındaki bilgileri bu örnekleme yönteminde belirleyici olmaktadır (Başkale, 2016: 26). Küçük, benzeşik bir örnekleme oluşturulmasıyla belirgin bir alt grubu tanımlamak benzeşik (homojen) örnekleme yöntemi ile sağlanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2016).

Yapılan bu araştırmanın örneklemini 5 sivil toplum kuruluşu oluşturmaktadır. Araştırmanın 5 sivil toplum kuruluşu ile sınırlı kalmasının nedenleri arasında; bazı sivil toplum kuruluşlarının yoğunluk nedeniyle müsait olmamaları, konu hakkında bilgi verebilecek uzmanın kurum içerisinde bulunmaması ve bazı sivil toplum kuruluşlarının çalışma alanlarında “sürdürülebilirlik” konusunun olmaması gibi pek çok sebep bulunmaktadır. Nitel araştırmada amacın nicel araştırmada olduğu gibi genelleme yapmak değil, bütüncül bir resim elde etmek (Yıldız, 2017) olduğu düşünüldüğünde bu örneklem sayısının çalışma için yeterli sayıda olduğu düşünülmektedir.

3. 2. Veri Toplama Araç ve Teknikleri

Faaliyet alanlarını sürdürülebilir turizmle ilgili alanlar oluşturan sivil toplum kuruluşlarının Türkiye’deki sürdürülebilir turizm faaliyetleri üzerindeki rollerini çeşitli yönleriyle inceleyerek, ne derece etkili ve bu hususta yeterli veya yetersiz olduklarını belirlemeyi amaçlayan bu çalışmaya yol gösterecek veriler, 10 sorudan oluşan yapılandırılmış görüşme formu ile elde edilmiştir. Yapılandırılmış görüşme, daha önceden belirlenerek standardize edilmiş soru setlerinden oluşmaktadır (Coşkun, Altunışık, Bayraktaroğlu ve Yıldırım, 2015: 94). Ardından bu sorular görüşme yapılacak kişiye sırasıyla sorulur ve cevaplar kayıt altına alınır (Kozak, 2017: 90).

Görüşme soruları hazırlanırken çalışmanın konusuyla ilgili olarak ayrıntılı bir alan yazın taraması yapılmıştır. Yapılan alan yazın çalışması sonucunda Finnetty (2000)’nin çalışmasında kullandığı görüşme soruları, çalışmanın amacına uygun veriler sağlayacağı düşünülerek Türkçeye çevrilmiştir. Bu soruların yapı geçerliliğini, anlaşılabilirliğini ve algılanma düzeylerini tespit etmek amacıyla konusunda uzman 6 kişinin görüşüne başvurulmuştur. Uzmanlardan gelen görüş ve değerlendirmeler sonucunda görüşme soruları Maxim (2013)’in çalışmasında kullandığı görüşme soruları da dahil edilerek revize edilmiştir. Revize edilen sorular, ikinci kez aynı uzmanların görüşüne sunulmuştur. Uzmanlardan gelen görüş ve değerlendirmeler sonucunda, görüşme sorularının çalışmanın amacına uygun veriler sağlayacağı konusunda görüş birliğine varılmıştır. Hazırlanan görüşme soruları EK 1’de verilmiştir.

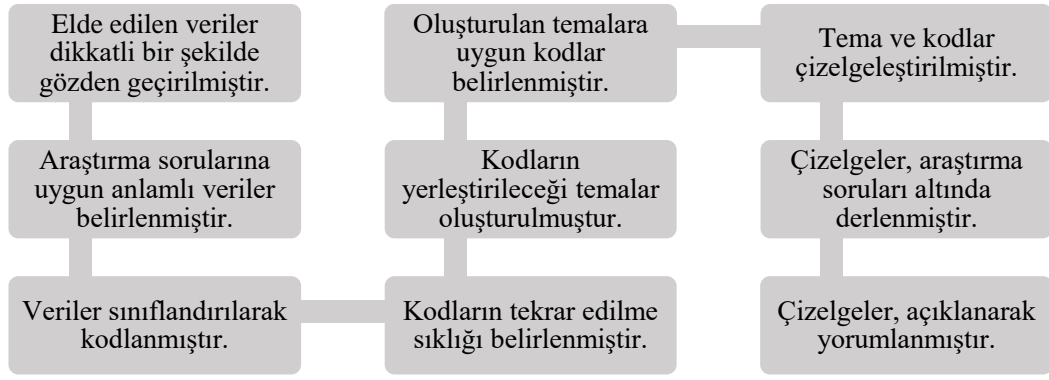

3. 3. Veri Toplama Süreci

Hazırlanan görüşme formunun uygulanabilirliği hakkında bilgi almak amacıyla 2018 yılı Mayıs ayında ilgili sivil toplum kuruluşlarıyla telefon aracılığıyla iletişime geçilmiştir. İletişime geçilen sivil toplum kuruluşları, görüşme formunda bulunan sorular hakkında ön inceleme yapmak istediklerini belirtmişlerdir. Bu doğrultuda görüşme formunun bir örneği ilgili sivil toplum kuruluşlarına e-posta aracılığıyla gönderilmiş ve inceleme yapmaları için yeterli süre tanımıştır. Ön inceleme süreci sonrasında ilgili sivil toplum kuruluşları ile 50-60 dakikalık görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Böylelikle, daha kapsamlı ve kurumsal açıdan doyurucu yanıtlar elde edilmiştir. Görüşmeler sırasında, görüşme formuna gerekli bilgiler işlenmiş ayrıca ses kaydı alınmıştır. Görüşme sonucunda sorulara verilen yanıtların kurum genel müdürü tarafından da onaylanmıştır.

3. 4. Verilerin Analizi

Araştırma verilerinin değerlendirilmesinde “betimsel analiz” tekniğinden yararlanılmıştır. Verilerin sınıflandırılması, özetlenmesi ve sonuçlara ulaşılması aşamalarından oluşan betimsel analizin amacı, ham haldeki verilerin anlaşılabilir ve istenildiği takdirde kullanılabilir şekle sokulmasıdır (Çoşkun ve diğerleri, 2015: 324). Betimsel analiz tekniğiyle yorumlanacak veriler, araştırma sorularından belirlenen temalara göre kodlanır. Yorumlanacak veriler, görüşme sürecinde hazırlanan sorular aracılığıyla da kodlanabilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 239). Bu çalışmada kullanılan temaların ve kodların belirlenmesinde, sivil toplum kuruluşlarının görüşme formunda yer alan sorulara verdiği cevaplar belirleyici olmuştur. Elde edilen formlar değerlendirilmiş, yorumlanmış ve birbiri ile karşılaştırılmıştır. Böylelikle araştırmanın amacına uygun olan temalar ve kodlar ortaya çıkmıştır. Merriam (2009/2013)’a göre çalışmaya uygun olarak oluşturulan tema ve kodlar, verilere en çok uyan, onlarla en alakalı tema ve kodlardır. Başka çalışmalardan alınacak tema ve kodları bulmak zor olabileceği gibi sayıca az da olabilirler. Amaca göre desenlenmedikleri ve konuyla alakasız olabilecekleri için bu tema ve kodlarla çalışmak daha zordur. Yapılan bu çalışmada izlenen veri analiz süreci Şekil 1’de verilmiştir.

Şekil 1. Elde Edilen Verilerin Analiz Süreci

Geçerlik ve güvenilirlik, araştırma sonuçlarının inandırıcılığının sağlanmasında iki önemli ölçütüdür (Başkale, 2016). Yöntemi gereği nitel araştırmalarda genellemeye varmanın güç olması nedeniyle nicel araştırmalarda kullanılan geçerlik ve güvenilirlik ölçütleri nitel araştırmalarda kullanılamamaktadır (Şener, Bahçeci, Doğru, Sel, Ertaş, Songür ve Tütüncü, 2017). Bu araştırmaya özgü olarak, araştırmanın geçerliliğini sağlamak amacıyla elde edilen verilerin analiz süreci detaylı bir şekilde açıklanarak çizelgeleştirilmiştir. Araştırmanın güvenilirliğinin sağlanması aşamasında, oluşturulan kodların söz konusu temayı ifade edip etmediğini belirlemek amacıyla uzman görüşüne danışılması kararı alınmıştır. Bu süreç içerisinde konusunda uzman kişilere, sivil toplum kuruluşları ile yapılan görüşme formlarının birer kopyası ile bu görüşme formları incelenerek oluşturulmuş tema ve kodların bir listesi verilmiştir. Uzmanlardan görüşme formlarını incelemesi ve oluşturulan kodların ilgili temalar için uygun olup olmadığı konusunda eşleştirme yapması istenmiştir. Daha sonra, uzmanlar tarafından yapılan eşleştirmeler araştırmacının kendi kod ve temalarıyla karşılaştırılmıştır. Karşılaştırma sonucunda kod ve temaların uygunluğu konusunda görüş birliğine varıldığı görülmüştür.

4. BULGULAR VE YORUMLAR

Bu bölümde araştırmaya dair elde edilen veriler değerlendirilerek yorumlanmıştır. Araştırmaya veri sağlamak amacıyla hazırlanan yapılandırılmış görüşme formu, sürdürülebilir turizm kapsamında faaliyet gösteren 5 sivil toplum kuruluşu yetkilisi ile gerçekleştirilmiştir. Bu doğrultuda elde edilen veriler değerlendirilirken isim ve kurum gizliliğini sağlamak amacıyla S1, S2, S3, S4 ve S5 şeklinde bir kodlama yapılması uygun görülmüştür. Araştırmaya katılan sivil toplum kuruluşlarına ilişkin bilgiler Çizelge 2’de verilmiştir.

Çizelge 2. Araştırmaya Katılan Sivil Toplum Kuruluşlarına İlişkin Bilgiler

<i>Sivil Toplum Kuruluşu</i>	<i>Görüşme Yapılan Yetkilinin Sivil Toplum Kuruluşundaki Görevi</i>
S1	Doğa Koruma Yönetmeni
S2	Proje Koordinatörü
S3	Kurumsal İşler Koordinatörü
S4	Ekolojist
S5	Şube Başkanı

Çizelge 2 incelendiğinde; S1 kodlu sivil toplum kuruluşunda görev yapan yetkilinin doğa koruma yönetmeni, S2 kodlu sivil toplum kuruluşunda görev yapan yetkilinin proje koordinatörü, S3 kodlu sivil toplum kuruluşunda görev yapan yetkilinin kurumsal işler koordinatörü, S4 kodlu sivil toplum kuruluşunda görev yapan yetkilinin ekolojist ve S5 kodlu sivil toplum kuruluşunda görev yapan yetkilinin ise şube başkanı olduğu görülmektedir.

4. 1. Birinci Araştırma Sorusuna İlişkin Bulgular ve Yorumlar

Araştırmanın birinci araştırma sorusu “Görüşme yapılan sivil toplum kuruluşlarının Türkiye’deki turizm sektörünü etkileyen çevresel sorunlar hakkındaki görüşü nedir?” sorusundan oluşmaktadır. Sivil toplum kuruluşlarının verdiği cevaplar doğrultusunda araştırmanın birinci araştırma sorusuna ilişkin 2 tema ve 11 kod geliştirilmiştir. Çizelge 3’te “Turizm Sektörünü Etkileyen Çevresel Sorunlar” teması ve bu temanın kodları verilmiştir.

Çizelge 3. Görüşme Yapılan Sivil Toplum Kuruluşlarına Göre Turizm Sektörünü Etkileyen Çevresel Sorunlar

TEMA	Kodlar	f
Turizm Sektörünü Etkileyen Çevresel Sorunlar	Atık Yönetimi	3
	Kıyı ve Deniz Alanlarındaki Kirlenme	3
	Ulaşım ve Trafik Sorunları	2
	Aşırı Yapılaşma ve Çarpık Kentleşme	2
	Artan Enerji İhtiyacı	1
	Altyapı Yetersizliği	1
	Turizmin Kendisi	1

Çizelge 3 incelendiğinde atık yönetimi ile kıyı ve deniz alanlarındaki kirlenme kodlarının ön plana çıktığı görülmektedir. Bahsi geçen kodlar, görüşme yapılan sivil toplum kuruluşları açısından Türkiye’deki turizm sektörünü etkileyen başlıca çevresel sorunlar olarak kabul edilmektedir. Özellikle bu iki kodun birbiriyle doğrudan ilişkili olduğu söylenebilir. WWF’in 2018 yılında hazırlamış olduğu “Plastik Kapanından Çıkış: Akdeniz’i Plastik Kirliliğinden Kurtarmak” adlı raporu da bu çıkarımı destekler niteliktedir. Bu rapora göre her yıl Akdeniz’i ziyaret eden 200 milyondan fazla turist yaz aylarında deniz kirliliğinde %40 artışa neden olmaktadır. Sadece Türkiye’nin Akdeniz’e bir günde boşalttığı plastik atık 144 tonu bulmaktadır (WWF, 2018). Atık yönetimiyle ilgili olarak gıda israfına da değinen bir sivil toplum kuruluşu yetkilisi şunu ifade etmiştir:

“Otellerin açık büfelerindeki israf ve ziyanın boyutu bir başka sorun. Bir otelde bir öğünde çöpe giden miktarı düşünün, bunu bölgedeki otel sayısıyla çarpın. Tonlarca gıda boşuna üretilmiş ve boşuna nakledilmiş oluyor veya adil dağıtıldığında açlığa çözüm olacakken bol miktarda atığa dönüşüyor (S2).”

Görüşme yapılan sivil toplum kuruluşlarının görüşlerine göre Türkiye’deki turizm sektörünü etkileyen bir diğer önemli çevresel sorun aşırı yapılaşma ve çarpık kentleşmedir. Marafa ve Chau (2014)’ya göre kıyı bölgelerinin nüfus yoğunluğu, dünya nüfusunun %50’sinden fazlasına denk gelmektedir. Bu bölgelerdeki nüfus yoğunluğu ve artan ziyaretçi sayısı, yapılaşma ve kentleşmeye olan ihtiyacı doğurmaktadır. Konaklama tesisleri, yiyecek-içecek işletmeleri ve eğlence mekanlarına olan ihtiyacın kitlesel turizm hareketlerinden kaynaklandığı düşünüldüğünde aşırı yapılaşma ve çarpık kentleşmenin nedeni anlaşılır

görülmektedir. Aşırı yapılaşma ve çarpık kentleşme sonucunda ortaya çıkan nüfus yoğunluğu, görüşme yapılan sivil toplum kuruluşlarının bahsettiği bir diğer sorun olan ulaşım ve trafik soruna işaret etmektedir. Özellikle 2017 yılı medya haberlerinde bu sorun oldukça sık gündeme gelmiştir. CNN Türk'ün yaptığı bir habere göre bayram tatili için Muğla'nın Bodrum ilçesini tercih eden ziyaretçiler, yaşanan trafik yoğunluğu sebebiyle 15 dakikalık yolu 4 saatte geçmiştir (CNN Türk, 2017).

Görüşme yapılan sivil toplum kuruluşları, Türkiye'deki turizm sektörünü etkileyen diğer çevresel sorunları artan enerji ihtiyacı, altyapı yetersizliği ve turizmin kendisi olarak ifade etmiştir. Sivil toplum kuruluşlarının turizmi bir çevresel sorun olarak nitelendirilmesi dikkat çekicidir. Bu konuda bir sivil toplum kuruluşu yetkilisinin görüşü şu şekildedir:

“Turizmin kendisi bir çevresel sorun. Özellikle kitle turizmin bileşenlerine baktığımızda her açıdan problemlidir. Güney sahillerimizdeki otelleri ele alalım. Bu otellerin artan enerji ihtiyacını karşılamak için yeni HESler inşa ediliyor, HESlerin bölge ekosistemi üzerindeki etkileri malum. Daha fazla klima çalışabilsin diye vadideki sular özgürce akıp vadiyi beslemek yerine borulara hapsolüyor (S2).”

Araştırmanın birinci araştırma sorusuyla ilgili olarak görüşme yapılan sivil toplum kuruluşları sürdürülebilir olmayan kalkınma anlayışı, yönetim ve denetim sorunu, plansızlık ve eğitim eksikliği olmak üzere 4 farklı soruna daha değinmiştir. Bu sorunlar “Turizm Sektörünü Etkileyen Yönetimsel Sorunlar” teması altında kodlanarak Çizelge 4'te verilmiştir.

Çizelge 4. Görüşme Yapılan Sivil Toplum Kuruluşlarına Göre Turizm Sektörünü Etkileyen Yönetimsel Sorunlar

TEMA	Kodlar	f
<i>Turizm Sektörünü Etkileyen Yönetimsel Sorunlar</i>	Sürdürülebilir Olmayan Kalkınma Anlayışı	2
	Yönetim ve Denetim Sorunu	2
	Plansızlık	1
	Eğitim Eksikliği	1

Çizelge 4 incelendiğinde görüşme yapılan sivil toplum kuruluşlarına göre Türkiye'deki turizm sektörünün sürdürülebilir olmayan kalkınma anlayışı ile geliştiğini söylemek olasıdır. Yine sivil toplum kuruluşlarına göre yönetim ve denetim

sorunu bu sektörün başlıca önemli sorunlarından biri olarak görülmektedir. Bu konu hakkında bir sivil toplum kuruluşu yetkilisinin görüşleri aşağıda yer almaktadır:

“Sürdürülebilir olmayan kalkınma anlayışı. Bunun yanında her türlü statüdeki korunan alanların etkin bir şekilde yönetilememesi ki doğal çevre turizmin en önemli kaynağıdır. Çevre düzeni planlarının doğal ve korunan alanların sürdürülebilir gelişimini sağlayacak şekilde geliştirilmemesi veya aleyhine olacak şekilde değiştirilmesi de bir diğer sorundur (S1).”

Somuncu ve Yiğit (2009)’in yaptığı çalışmanın sonuçları da sivil toplum kuruluşu yetkilisinin söylemini destekler niteliktedir. Araştırma sonuçları, UNESCO tarafından “Dünya Mirası” listesine alınan Göreme Milli Parkı ve Kapadokya Kayalık Sitleri’nde yapılan turizmin sürdürülebilir özellikte olmadığından bahsetmektedir. Bunun nedeni olarak ise bölgenin bütününde toplum nezdinde turizme bağlı yaşam kalitesindeki artışının gerçekleşmemesi başta olmak üzere doğal ve kültürel kaynakların sürdürülebilir nitelikte korunamaması gösterilmektedir. Benzer bir çalışma da Demir (2002) tarafından yapılmıştır. Araştırmanın sonuçlarına göre turizm ve rekreasyon faaliyetleri, milli parkların ekolojik yapısına uygun olmayan etmenler arasındadır. Milli parkların sürdürülebilirliğinin sağlanması isteniyorsa, turizm ve rekreasyon faaliyetlerinin olası çevresel etkileri adım adım takip edilmelidir. Bu bağlamda değerlendirildiğinde sivil toplum kuruluşu yetkilisi, Türkiye’deki turizm sektörünü etkileyen önemli bir soruna değinmiş görünmektedir.

Görüşme yapılan sivil toplum kuruluşları, plansızlık ve eğitim eksikliği olmak üzere iki yönetsel sorundan daha bahsetmektedir. Altanlar ve Kesim (2011)’in yaptığı çalışmaya göre Akçakoca’nın turizm potansiyelini kısıtlayıcı nedenler arasında plansızlık başta gelmektedir. Bu sorun rekreasyon amaçlı açık ve yeşil alanların yetersiz kalmasından çöp ve katı atıkların düzensiz depolanmasına kadar geniş bir etkiye neden olmaktadır. Sadece turizm sektörünün değil, diğer birçok sektörün neden olduğu çevresel sorunların giderilmesinde atılacak ilk adım çevre bilincine sahip insanlar eğitmekten geçmektedir. Bu bilincin; doğal, tarihi ve kültürel kaynakları kendine araç edinen turizm sektöründe özellikle önem arz ettiği görüşme yapılan sivil toplum kuruluşlarının görüşlerinden rahatlıkla anlaşılabilir.

4. 2. İkinci Araştırma Sorusuna İlişkin Bulgular ve Yorumlar

Araştırmanın ikinci araştırma sorusu “Görüşme yapılan sivil toplum kuruluşları, bu sorunların çözümünde nasıl bir yol izlemektedir?” şeklindedir. Çizelge 5’te sivil toplum kuruluşlarının verdiği cevaplar “Örgüte Yönelik İzlenebilecek Yollar” teması altında değerlendirilerek kodlanmıştır.

Çizelge 5. Görüşme Yapılan Sivil Toplum Kuruluşlarının Turizm Sektörünü Etkileyen Çevresel Sorunların Çözümünde İzlediği Örgüte Yönelik Yollar

TEMA	Kodlar	f
Örgüte Yönelik İzlenebilecek Yollar	İlgili Taraflarla İşbirliği Yapmak	2
	Çeşitli Projeler Uygulamak	2
	Kıyı, Deniz ve Biyolojik Çeşitliliği Korumak	2
	Kirlilikle Mücadeleyi Özendirmek	1
	Eğitim Faaliyetleri Düzenlemek	1
	Gösteri ve Eylemler Yapmak	1

Çizelge 5 incelendiğinde ilgili taraflarla işbirliği yapma yolunun görüşme yapılan sivil toplum kuruluşları açısından öncelikli bir yol olduğu söylenebilir. Çoğunlukla sivil toplum kuruluşları aynı amaçlar doğrultusunda bağımsız olarak çalışmaktadır (Karataş, 2014: 865). Her ne kadar sivil toplum kuruluşlarının küçük parçalardan meydana gelen kuruluşlar olmaları onların hareket, esneklik ve proje gerçekleştirme yeteneğini olumlu olarak biçimlendirse de aynı görüş ve ideolojiyi paylaşan sivil toplum kuruluşları güçlerini birleştirerek Türkiye’de turizmin gelişimini etkileyen çevresel sorunların tespiti ve çözümünde daha etkin hale gelebilirler. İşbirliği sonucunda geliştirilecek projeler aracılığıyla turizm-çevre uyumu bağlamında başarılı sonuçlar alınabilir. Bu konuyla ilgili olarak bir sivil toplum kuruluşu yetkilisinin görüşleri aşağıda yer almaktadır:

“Sorunlara ilişkin uluslararası yönelimler (öncelikler, sözleşmeler vb.) gibi öncelikleri de gözeterek yerel çözümlerin geliştirilmesinde öncü olmaktadır. Bölgesel ve yerel işbirlikleri geliştirerek korunan alanların etkin yönetilmesi ve biyolojik çeşitliliğin korunması için çalışmaktadır. İyi örnekleri yaygınlaştırmak için seçilen pilot alanlarda ilgili tarafların (kamu, yerel toplum, akademi vb.) dahiliyetini sağlayarak çeşitli projeler uygulamaktadır (S1).”

Görüşme yapılan sivil toplum kuruluşlarının bahsettiği diğer iki yol, kirlilikle mücadeleyi özendirmek ve eğitim faaliyetleri düzenlemektir. Özer (2008) yaptığı çalışmada, sivil toplum kuruluşlarının gerçekleştirdiği etkinlik ve faaliyetler aracılığıyla toplumu bilinçlendirdiklerini ifade etmektedir. Bu bilinç, toplumun “ortak iyi” fikrinin çatısı altında kamuoyu oluşturarak bir baskı unsuruna dönüşmesini sağlamaktadır. Artan çevre sorunları sadece bireylerin değil, toplumların sorunu haline gelmiştir. Bu sebeple toplumda çevre bilincinin ve doğayı koruma anlayışının yaygınlaştırılmasında sivil toplum kuruluşlarına olan ihtiyaç göze çarpmaktadır. Çizelge 5’e göre gösteri ve eylemler yapmak, Türkiye’de turizm sektörünü etkileyen çevresel sorunların çözümünde sivil toplum kuruluşlarının izlemesi gereken yollardan bir başkasıdır. Gösteri ve eylemler aracılığıyla kitleleri peşinden sürükleyen sivil toplum kuruluşları, çeşitli yaptırımlara neden olabilmektedir. Bu konuda başarılı bir örnek olarak WWF’in 2016 yılında gerçekleştirdiği “Kaş Böyle Güzel İmza Kampanyası” gösterilebilir. Türkiye’nin önemli deniz koruma alanlarından birine ev sahipliği yapan Kaş’ı yapılaşma tehlikesiyle karşı karşıya bırakacak yeni Çevre Düzeni Planı’nın iptali için başlatılan kampanya kapsamında toplanan 17 bine yakın imza sayesinde Kaş’ı yapılaşmaya açacak yeni “Çevre Düzeni Planı” iptal edilmiştir. Sivil toplum kuruluşlarının eğitim faaliyetleri düzenlemek, gösteri ve eylemler yapmak yollarıyla ilişkili olarak bir sivil toplum kuruluşu yetkilisi şunları ifade etmiştir:

“S5 Derneği olarak atık yönetimi konusunda bölgesel bazda kadınlara yönelik atık yönetimi eğitimleri verilmiştir. Ayrıca Türk Boğazları ve Marmara Denizi çevresinde tehlikeli madde taşımacılığı nedeniyle oluşabilecek bir felakete dikkat çekmek için her yıl haziran ayının ikinci haftasında bine yakın balıkçı teknesi ile eylem yapmaktadır (S5).”

Görüşme yapılan sivil toplum kuruluşlarından bir tanesi Türkiye’de turizm sektörünü etkileyen çevresel sorunların çözümünde herhangi bir yol izleyemediklerini belirtmiştir. Bunun nedeni olarak; kamu sisteminin entegrasyon sürecini sağlayacak somut adımlar atması ya da izleme ve denetim ayağının her daim zayıf olması gösterilmiştir. Ayrıca etik anlayışın yok edildiği ve olanın da ilkesel olarak korunmadığı eklenmiştir.

4. 3. Üçüncü Araştırma Sorusuna İlişkin Bulgular ve Yorumlar

Araştırmanın üçüncü araştırma sorusu “Bu sorunların çözümünde görüşme yapılan sivil toplum kuruluşlarının karşılaştığı sorunlar var mıdır, varsa nelerdir?” şeklindedir. Sivil toplum kuruluşlarının verdiği cevaplar doğrultusunda bu soruya yönelik 2 tema ve 7 kod oluşturulmuştur. Çizelge 6’da “Katılım ile İlgili Sorunlar” teması ve bu temanın kodları verilmiştir.

Çizelge 6. Turizm Sektörünü Etkileyen Çevresel Sorunların Çözümünde Görüşme Yapılan Sivil Toplum Kuruluşlarının Karşılaştığı Katılım ile İlgili Sorunlar

TEMA	Kodlar	f
<i>Katılım ile İlgili Sorunlar</i>	İlgili Taraflarla İşbirliği Sorunu	3
	Proje ve Etkinliklere Sivil Toplumun Katılım Sorunu	1
	Yetki Karmaşası	1
	Etik Sorunu	1

Çizelge 6 incelendiğinde ilgili taraflarla işbirliği yapma sorununun görüşme yapılan sivil toplum kuruluşları açısından en öncelikli sorun olduğu anlaşılmaktadır. YADA (Yaşama Dair Vakıf)’nın hazırlamış olduğu “Sivil Toplum Kuruluşlarına Yönelik Algı ve Yaklaşımlar” adlı rapora göre kamu ve sivil toplum kuruluşları arasındaki karşılıklı güvensizlik, işbirliğinin önüne geçerek katılımın yüzeysel bir düzeyde kalmasına yol açmaktadır (YADA, 2014: 39). Bu sorunla ilgili olarak bir sivil toplum kuruluşu yetkilisinin görüşü aşağıda yer almaktadır:

“Özellikle ilgili kamu kurumları arasındaki eşgüdüm ve işbirliğinin olmaması veya zayıf olması, zaman zaman işbirliği yapmak istememesi karşılaştığımız sorunlardan biri (S1).”

“Katılım ile İlgili Sorunlar” teması altında kodlanan bir diğer sorun proje ve etkinliklere sivil toplumun katılımının yetersiz düzeyde hatta hiç olmamasıdır. Bahsi geçen sorunla ilgili olarak YADA’nın hazırlamış olduğu raporda, sivil toplum kuruluşlarının valilik ve bakanlık düzeyinde katıldığı toplantıların yok denecek kadar az olduğundan söz edilmektedir (YADA, 2014: 33). Bir çevre sorununu çözmek için yola çıkan sivil toplum kuruluşları en çok kamu kuruluşları ile temas kurmalıdır. Çünkü belirlenen çevre sorununun çözümünde soruna neden olan faktörleri kaldırmak için karar alıcı, yasal düzenleme yapıcı ve politikaya dönüştürücü olan kamu

kuruluşlarıdır. Görüşme yapılan sivil toplum kuruluşlarına göre Türkiye’de turizm gelişimini etkileyen çevresel sorunların çözümünde yetki karmaşası ve etik sorunu yaşanmaktadır. YADA’nın hazırlamış olduğu Çevre Projelerinde Toplumsal Etki Rehberi’ne göre çevre sorunlarının çözümünde sivil toplum kuruluşlarının görevi çözüm önerileri üretmek ve çözüm için ilgili tarafları harekete geçirmek olabileceken birçok sivil toplum kuruluşu kendini yerel çevre sorununun tek çözücüsü ve sahiplenicisi olarak görmektedir. Ayrıca rehberde, sivil toplum kuruluşlarının ilgili otoriteleri harekete geçirmek yerine sorunu çözecek asıl kurumların işlerini yapmaya çalıştıklarından söz edilmektedir. Yerel ve merkezi otoriteleri göreve çağırma etkin bir kamuoyu oluşturamayan sivil toplum kuruluşları, kamu kuruluşları tarafından dikkate alınmamakta hatta tehdit unsuru olarak görülebilmektedirler (YADA, 2009: 16). Bu sorunlarla ilgili olarak bir sivil toplum kuruluşu yetkilisinin görüşleri aşağıdaki şekildedir:

“Ortak sorun aynıdır: ETİK. STK’lar sistemin bir parçasıdır. Sistem çökerse STK yapısı da çöker. STK oyun kurucu değildir, sorun sistemin kendisidir. Burada farklı teoriler tartışılabilir. Sorunu belirlemek makro düzeyde çözüm üretmeye yardımcı olamaz. Yaşadığımız kaotik dünya sisteminde her şey birbirine bağlıdır (S4).”

Çizelge 7’de Türkiye’de turizm sektörünü etkileyen çevresel sorunların çözümünde görüşme yapılan sivil toplum kuruluşlarının işleyiş ile ilgili karşılaştığı sorunlar verilmiştir. Bu sorunlar, “İşleyiş ile İlgili Sorunlar” teması altında kodlanmıştır.

Çizelge 7. Turizm Sektörünü Etkileyen Çevresel Sorunların Çözümünde Görüşme Yapılan Sivil Toplum Kuruluşlarının Karşılaştığı İşleyiş ile İlgili Sorunlar

TEMA	Kodlar	f
<i>İşleyiş ile İlgili Sorunlar</i>	Maddi Kaynak Sıkıntıları	1
	Donanımlı İnsan Bulmakta Zorluk	1
	Yerli Turistlerin Yerleşik Turizm Anlayışları	1

Çizelge 7’den hareketle sivil toplum kuruluşlarının işleyiş ile karşılaştığı sorunları; maddi kaynak sıkıntıları, donanımlı insan bulmakta zorluk ve yerli turistlerin yerleşik turizm anlayışları olarak sıralamak mümkündür. Sivil toplum kuruluşları, faaliyetlerini sürdürdüğünü toplumdan maddi kazanç elde etme amacı

gütmeden toplum yararına çalışan kuruluşlardır. Bu nedenle kaynaklarını gönüllü bağışçılarından sağlarlar. Görüşme yapılan sivil toplum kuruluşları, maddi kaynak sıkıntısı sorunuyla ilgili olarak detaylı bilgi vermemiştir. Ancak Türkiye’de sivil toplum kuruluşlarına olan güvensizliğin bu sorunun kaynağı olabileceği söylenebilir. Güven, sivil toplum kuruluşlarının gelişiminde önemli bir etkiye sahiptir (Çaha, Çaylak ve Tutar, 2013: 26).

Görüşme yapılan sivil toplum kuruluşlarının yerli turistleri bir sorun olarak görmeleri dikkat çekicidir. Bu sorunla ilgili olarak bir sivil toplum kuruluşu yetkilisinin görüşü aşağıda yer almaktadır:

“Yerli ziyaretçilerin yerleşik turizm anlayışı hala deniz, kum ve güneş odaklı olduğu için sunduğumuz çözümlerin yeterince karşılık bulmadığını düşünüyoruz (S2).”

Sivil toplum kuruluşunun verdiği bu bilgiden, yerli turistlerin ekolojik turizm çeşitlerine karşı daha duyarsız olduğu çıkarımı yapılabilir. Gülbahar (2009: 172)’a göre Türkiye’deki turizm sektörü, çoğunlukla deniz, kum ve güneş çemberinde gerçekleşmiştir. Özellikle 1980’li yılların sonuna kadar yapılan düzenlemeler, mevzuatlar ve planlamalar kitle turizmi anlayışının yaygın bir turizm anlayışı olmasında büyük rol oynamıştır. Aslında Türkiye, hemen hemen tüm ekolojik turizm türleri için yeterli altyapıya sahiptir. Ancak sahip olunan olanakların sürdürülebilirlik anlayışı içerisinde planlı bir şekilde değerlendirilmesi gerekmektedir.

4. 4. Dördüncü Araştırma Sorusuna İlişkin Bulgular ve Yorumlar

Araştırmanın dördüncü araştırma sorusu “Görüşme yapılan sivil toplum kuruluşları, Türkiye’de sürdürülebilir turizm kapsamında faaliyet gösteren diğer sivil toplum kuruluşlarının bu sorunların çözümünde nasıl bir yol izlemeleri gerektiğini düşünmektedir?” sorusundan oluşmaktadır. Sivil toplum kuruluşlarının verdiği cevaplar doğrultusunda bu soruya yönelik olarak 2 tema ve 7 kod oluşturulmuştur. Çizelge 8’de “Örgüte Yönelik İzlenebilecek Yollar” teması ve bu temanın kodları verilmiştir.

Çizelge 8. Görüşme Yapılan Sivil Toplum Kuruluşlarına Göre Türkiye’de Sürdürülebilir Turizm Kapsamında Faaliyet Gösteren Diğer Sivil Toplum Kuruluşlarının Turizm Sektörünü Etkileyen Çevresel Sorunların Çözümünde İzleyebileceği Örgüte Yönelik Yollar

TEMA	Kodlar	f
Örgüte Yönelik İzlenebilecek Yollar	Yönetim ve Denetim Konusunda İlgili Taraflarla İşbirliği Yapmak	4
	Model Projeler Oluşturmak	3
	Plan ve Politikaların Geliştirilmesi ve Uygulanması Aşamalarında Rol Almak	2
	Eğitim Faaliyetleri Düzenlemek	2

Çizelge 8’e göre görüşme yapılan sivil toplum kuruluşları, Türkiye’deki turizm sektörünü etkileyen çevresel sorunların çözümünde Türkiye’de sürdürülebilir turizm kapsamında faaliyet gösteren diğer sivil toplum kuruluşları için yönetim ve denetim konusunda ilgili taraflarla işbirliği yapanın birincil yol olduğu konusunda hemfikirdirler. Ayrıca tarafları teşvik edici ve özendirici model projelerin oluşturulması ise bir diğer yol olarak belirtilmiştir. Başarılı bir işbirliği ile yürütülen model bir proje olarak nitelendirilebilecek Mavi Bayrak Sertifikasyon Sistemi, bu yollara yönelik önemli bir örneği teşkil etmektedir. Mavi Bayrak Sertifikasyon Sistemi, T.C. Sağlık Bakanlığı ve T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı’nın öncülüğünde, TÜRÇEV’in eşgüdümünde 1996’dan beri yürütülmektedir. Konuyla ilgili olarak bir sivil toplum kuruluşu yetkilisinin görüşü aşağıda yer almaktadır:

“Deniz ve çevresinin korunması, iyileştirilmesi ile çevre kirliliğinin önlenmesine yönelik prensip ve politikaların tespit edilmesi, bu çerçevede eğitim, projelendirme, eylem planları ve kirlilik haritalarının oluşturulması önemlidir. Lobi çalışması ile arıtma sayılarının artırılması ve mevcut arıtma sistemlerinin işler hale getirilmesi gerekmektedir. Ayrıca tüm kıyı ve deniz alanlarının yönetim planları, kamu ve sivil toplum kuruluşlarının iş birliğiyle yapılmalıdır (S3).”

Türkiye’de turizm sektörünü etkileyen çevresel sorunların giderilmesinde turizmin planlanması ve gelişimi sürecinde daha emin adımlar atılabilmesinin yolu, kamu öncülüğünde özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarının ortak girişim ve işbirliklerden geçmektedir. Görüşme yapılan sivil toplum kuruluşlarına göre bunu sağlamanın yolu, sivil toplum kuruluşlarının plan ve politikaların geliştirilmesi ve uygulanması süreçlerinde görev almalarından geçmektedir. Görüşme yapılan sivil

toplum kuruluşları ayrıca, Türkiye’de sürdürülebilir turizm kapsamında faaliyet gösteren diğer sivil toplum kuruluşları için eğitim faaliyetleri düzenleme görevinin Türkiye’de turizm sektörünü etkileyen çevresel sorunların giderilmesinde etkin bir yol olduğunu belirtmektedir.

Çizelge 9’da Türkiye’de turizm sektörünü etkileyen çevresel sorunların çözümünde Türkiye’de sürdürülebilir turizm kapsamında faaliyet gösteren diğer sivil toplum kuruluşlarının turizm sektörüne yönelik izleyebilecekleri yollara ilişkin görüşler verilmiştir. Bu yollar, “Turizm Sektörüne Yönelik İzlenebilecek Yollar” teması altında kodlanmıştır.

Çizelge 9. Görüşme Yapılan Sivil Toplum Kuruluşlarına Göre Türkiye’de Sürdürülebilir Turizm Kapsamında Faaliyet Gösteren Diğer Sivil Toplum Kuruluşlarının Turizm Sektörünü Etkileyen Çevresel Sorunların Çözümünde İzleyebileceği Turizm Sektörüne Yönelik Yollar

TEMA	Kodlar	f
<i>Turizm Sektörüne Yönelik İzlenebilecek Yollar</i>	Ekolojik Turizm Çeşitlerini Özendirmek	2
	Turizm Paydaşları için Sürdürülebilir Turizm İlke ve Amaçları Belirlemek	1
	Yerel Katılımı Desteklemek	1

Çizelge 9 incelendiğinde Türkiye’nin turizm gelişimine etki eden çevresel sorunların çözümünde turizm sektörüne yönelik sivil toplum kuruluşlarının izlemesi gereken başlıca yolun ekolojik turizm çeşitlerinin özendirilmesi olduğu görülmektedir. Hiçbir turist doğal güzelliklere sahip bir çevrenin turistik tesislerle doldurulmasını, hiçbir seyahat organizasyonu kendi turizm ürünleriyle doğal çevrenin zarar görmesini, hiçbir ülke de turizm faaliyetleri ile doğal çekiciliklerinin bozulmasını istemez (Ovalı, 2007: 78). Ancak, Türkiye Turizm Eylem Stratejisi 2023 Eylem Planı’nda bu durumun aksi yönünde bir durumdan bahsedilmektedir. Türkiye; kırsal turizm, termal turizm, yayla turizmi ve kış turizmi gibi çok çeşitli ekolojik turizm çeşitlerine sahip olsa da bu potansiyelini yeterince kullanamamaktadır. Kitle turizmine yönelik yaşanan gelişmeler Akdeniz ve Ege kıyılarında yığılmaya neden olmaktadır (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2007: 1). Bu bilgiden hareketle ekolojik turizm çeşitlerini özendirme yolunun Türkiye’de sürdürülebilir turizm kapsamında faaliyet gösteren

sivil toplum kuruluşları için kilit bir yol olduğu söylenebilir. Bir sivil toplum kuruluşu yetkilisi bu yol hakkında şunu söylemiştir:

“Sivil toplum kuruluşları; biyoçeşitliliği ve ekosistemleri, yerel halkın refahını ve yaşam biçimini, yerel kültürü ve toplumsal yapıyı korumayı önceliklendiren; bölgedeki doğal ve kültürel değerlere dair eğitim ve öğrenme içeren; bölgedeki topluluklara ekonomik ve toplumsal fayda sağlayan; bu toplulukların doğal varlık tüketimine olan talebini azaltan; bu toplulukları alan yönetimi ve korumasında işbirlikçi yaklaşımlara davet eden sorumlu seyahati desteklemelidir (S4).”

Görüşme yapılan sivil toplum kuruluşlarının bahsettiği diğer iki yol, turizm paydaşları için sürdürülebilir turizm ilke ve amaçları belirlemek ve yerel katılımı desteklemektir. 2017 yılı itibarıyla turizmle doğrudan ya da dolaylı iş gücü, Türkiye'nin istihdam gücünün yaklaşık %54'üne denk gelmektedir (ILO [International Labour Organization], 2018). Yüksek işsizlik oranlarından mustarip bölgelerde istihdamın sağlanması açısından turizm, özellikle kurtarıcılık görevi üstlenmektedir. Sivil toplum kuruluşları yerel katılımı destekleyen stratejiler geliştirerek bu sektörün istihdam olanaklarını geliştirebilirler.

4. 5. Beşinci Araştırma Sorusuna İlişkin Bulgular ve Yorumlar

Araştırmanın beşinci araştırma sorusu “Görüşme yapılan sivil toplum kuruluşlarının sürdürülebilir turizmdeki görevleri nedir?” şeklindedir. Çizelge 10'da sivil toplum kuruluşlarının verdiği cevaplar “Sürdürülebilirlik ile İlgili Görevler” teması altında değerlendirilerek kodlanmıştır.

Çizelge 10. Görüşme Yapılan Sivil Toplum Kuruluşlarının Sürdürülebilir Turizmdeki Sürdürülebilirlik ile İlgili Görevleri

TEMA	Kodlar	f
<i>Sürdürülebilirlik ile İlgili Görevler</i>	Sürdürülebilir Bir Kalkınma Anlayışı Yaygınlaştırmak	3
	Ekolojik Dengenin Korunmasını Sağlamak	3
	Yerel Halka Yönelik Dezavantajları Gidermek	1
	Eğitim Faaliyetleri Düzenlemek	1

Çizelge 10'a göre görüşme yapılan sivil toplum kuruluşları; sürdürülebilir bir kalkınma anlayışı yaygınlaştırmak ve ekolojik dengenin korunmasını sağlamak görevlerini, sürdürülebilir turizmdeki başlıca görevleri olarak ifade etmektedir.

Sürdürülebilir turizmin ilke ve amaçları incelendiğinde, bu görevlerin sürdürülebilir turizmin önemli ilke ve amaçlarıyla benzerlik gösterdiğini söylemek mümkündür. Sürdürülebilir turizm, turizm sektörüne kaynak oluşturan doğal çevreyi olumsuz yönde etkilemeden kalkınmanın sağlanmasını amaçlamaktadır (Akıncı ve Kasalak, 2016: 164). Bu görevlerle ilgili olarak bir sivil toplum kuruluşu yetkilisinin görüşü aşağıdaki gibidir:

“Biz en genel anlamıyla biyolojik çeşitliliğin korunması ve sürdürülebilir bir kalkınma modelinin yaygınlaşması için çalışıyoruz. Özellikle korunan ve koruma statüsü bulunmayan doğal alanların etkin korunması, bundan dolayı bu alanların çevresinde yaşayan yerel halkın dezavantajlarının giderilmesi de önemsemiğimiz bir konu. Dolayısıyla bu alanda iyi örneklerin yaygınlaşması temel rolümüz (S1).”

Görüşme yapılan sivil toplum kuruluşlarının bahsettiği iki diğer görev, yerel halka yönelik dezavantajların giderilmesi ve eğitim faaliyetlerinin düzenlenmesidir. Benzer şekilde bu görevlerin de sürdürülebilir turizm ilke ve amaçlarıyla ilişkili olduğu söylenebilir. Biçici (2013)'nin yaptığı çalışmaya göre yerel halk, kitle turizmi işletmelerine olumsuz bir tutum sergilerken alternatif turizm işletmelerine olan tutumları daha olumdur. Çalışmanın bulguları ayrıca, yerel halkın sürdürülebilir turizm gelişimi boyutlarına yüksek oranlarda katılım gösterdiğinden bahsetmektedir.

4. 6. Altıncı Araştırma Sorusuna İlişkin Bulgular ve Yorumlar

Araştırmanın altıncı araştırma sorusu “Görüşme yapılan sivil toplum kuruluşları, Türkiye’de sürdürülebilir turizm kapsamında faaliyet gösteren diğer sivil toplum kuruluşlarının sürdürülebilir turizmdeki görevleri için ne düşünmektedir?” şeklindedir. Görüşme yapılan sivil toplum kuruluşlarının verdiği cevaplar doğrultusunda bu soruya yönelik olarak 2 tema ve 8 kod oluşturulmuştur. Çizelge 11’de “Katılım ile İlgili Görevler” teması ve bu temanın kodları verilmiştir.

Çizelge 11. Görüşme Yapılan Sivil Toplum Kuruluşlarına Göre Türkiye’de Sürdürülebilir Turizm Kapsamında Faaliyet Gösteren Diğer Sivil Toplum Kuruluşlarının Sürdürülebilir Turizmdeki Katılım ile İlgili Görevleri

TEMA	Kodlar	f
Katılım ile İlgili Görevler	Çeşitli Projeler Düzenlemek	3
	İlgili Taraflarla İşbirliği Yapmak	2
	Planlama ve Yönetim Süreçlerine Katılım	2
	Turizm Paydaşları Arasında Koordinasyon Sağlamak	1
	Turizm Paydaşlarının Finansman Kaynaklarına Ulaşması Konusunda Kolaylaştırıcılık Yapmak	1

Çizelge 11 incelendiğinde görüşme yapılan sivil toplum kuruluşlarına göre çeşitli projeler düzenlemek görevinin, Türkiye’de sürdürülebilir turizm kapsamında faaliyet gösteren diğer sivil toplum kuruluşlarının sürdürülebilir turizmdeki başlıca görevi olarak ön plana çıktığı söylenebilir. Bu görev ile ilgili olarak bir sivil toplum kuruluşu yetkilisi şunları önermektedir:

“Denizler ve çevre konusunda sivil toplum kuruluşları, devlet kurumları, akademi, özel sektör arasında somut işbirliği geliştirilerek kıyı ve deniz araştırmaları yoğunlaştırılmalıdır. Uluslararası yürütülen kampanyaların ülkemizdeki sivil öncülüğünde de başlatılması kirlilikle mücadele açısından önemlidir. Kamu tarafından deniz kirliliğiyle mücadele konusunda vatandaşları bilinçlendirici projelere sivil toplum kuruluşları ortak edilmelidir (S3).”

Görüşme yapılan sivil toplum kuruluşları, Türkiye’de sürdürülebilir turizm kapsamında faaliyet gösteren diğer sivil toplum kuruluşlarının sürdürülebilir turizmdeki görevlerine yönelik olarak ilgili taraflarla işbirliği yapmak, planlama ve yönetim süreçlerine katılım görevinden de bahsetmiştir. Araştırmanın soruları incelendiğinde bu görevlerle ilgili olarak pek çok bilgiye rastlanılmaktadır. Örneğin araştırmanın üçüncü sorusunda bu görevler aynı zamanda sivil toplum kuruluşlarının karşılaştığı sorunlar olarak da atfedilmiştir. Turizm paydaşları arasında koordinasyon sağlamak ve turizm paydaşlarının finansman kaynaklarına ulaşması konusunda kolaylaştırıcılık yapmak, görüşme yapılan sivil toplum kuruluşları tarafından Türkiye’de sürdürülebilir turizm kapsamında faaliyet gösteren diğer sivil toplum kuruluşları için belirtilen diğer iki görevdir. Bu görevlerle ilgili olarak bir sivil toplum kuruluşu yetkilisi şunu söylemiştir:

“Sivil toplum kuruluşlarının bir turizm paydaşı olarak sürdürülebilir turizmde özel bir koordinasyon rolü bulunmaktadır. Bu rol yerel topluluklar, yerel hükümet, merkezi hükümet ve turizm sektörü arasında müzakereleri kolaylaştırma rolü üstlenebilir. Bu bağlamda sivil toplum kuruluşları, sürdürülebilir turizm sektörünün tanımlanması ve yönlendirilmesinde söz sahibi olabilirler. Özellikle bölge ve yereldeki paydaşlara finansman kaynaklarına ulaşım konusunda kolaylaştırıcılık sağlayabilirler (S4).”

Çizelge 12’de görüşme yapılan sivil toplum kuruluşlarının verdiği cevaplar doğrultusunda hazırlanan “Sürdürülebilirlik ile İlgili Görevler” teması verilmiştir. Bu temaya yönelik kodlar aşağıdaki gibidir:

Çizelge 12. Görüşme Yapılan Sivil Toplum Kuruluşlarına Göre Türkiye’de Sürdürülebilir Turizm Kapsamında Faaliyet Gösteren Diğer Sivil Toplum Kuruluşlarının Sürdürülebilir Turizmdeki Sürdürülebilirlik ile İlgili Görevleri

TEMA	Kodlar	f
<i>Sürdürülebilirlik ile İlgili Görevler</i>	Turizmin Ekolojik Sürdürülebilirliğini Sağlamak	1
	Turizm Paydaşları için Sürdürülebilir Turizm Standart ve Kılavuzları Oluşturmak	1
	Sürdürülebilir Turizm Sektörünün Tanımlanması ve Yönlendirilmesinde Söz Sahibi Olmak	1

Çizelge 12 incelendiğinde, bahsi geçen görevlerin sürdürülebilir turizm ilke ve amaçlarıyla benzerlik gösterdiğini söylemek mümkündür. Ekolojik dengeyi korumayı kendine görev edinen sürdürülebilir turizm, turizmin gelişimini doğal çevrenin korunarak yenilenmesi ile sağlamayı amaçlamaktadır. Ne var ki bu amacın yerine getirilmesi, tek bir paydaşın kendi başına altından kalkabileceği bir girişim değildir. Bu anlayışı bütün ülke genelinde yaygınlaştırmak için özel sektör ve kamu işbirliğinin yanı sıra sivil toplum kuruluşlarının da kendilerini göstermesine olanak sağlanmalıdır (TÜSİAD, 2012). Bunun nedenini turizmde sürdürülebilirliğin sağlanmasında sivil toplum kuruluşlarının üstlendiği görevlerden anlamak mümkündür.

4. 7. Yedinci Araştırma Sorusuna İlişkin Bulgular ve Yorumlar

Araştırmanın yedinci araştırma sorusu “Görüşme yapılan sivil toplum kuruluşlarının turizmin sürdürülebilir gelişimini teşvik etmek amacıyla gerçekleştirdiği girişimleri, projeleri ve faaliyetleri var mıdır, varsa nelerdir?”

şeklinde. Görüşme yapılan sivil toplum kuruluşlarının verdiği cevaplar doğrultusunda aşağıdaki çizelge oluşturulmuştur.

Çizelge 13. Görüşme Yapılan Sivil Toplum Kuruluşlarının Turizmin Sürdürülebilir Gelişimini Teşvik Etmek Amacıyla Gerçekleştirdiği Girişim, Proje ve Faaliyet Durumları

Girişim, Proje ve Faaliyet Durumu	f
Girişim, proje ve faaliyetleri var.	4
Girişim, Proje ve faaliyetleri yok.	1

Çizelge 13'e göre görüşme yapılan sivil toplum kuruluşlarının büyük çoğunluğu turizmin sürdürülebilir gelişimini teşvik etmek amacıyla girişim, proje ve faaliyetlerinin olduğunu ifade etmiştir. Bu girişim, proje ve faaliyetlerle ilgili olarak bir sivil toplum kuruluşu yetkilisi oldukça ayrıntılı bilgiler vermiştir:

“S3 Derneği, çözüme yönelik örnek projeler geliştirerek devlet kuruluşlarına, yerel yönetimlere yardımcı ve destek oluyor. Bu doğrultuda Mavi Kart'ı geliştirdik ve yaygınlaşması için Muğla Valiliği'nin hizmetine verdik. Şu anda Mavi Kart'ın uygulanmasına ilişkin mevzuatın düzenlenmesi, işletilmesi ve denetimi Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın yetkisinde bulunuyor ve ülkemizde bulunan tüm yat limanlarında Mavi Kart sistemi uygulanıyor. S3 Derneği'nin Ege ve Akdeniz'deki eşsiz koylarımızı korumak için başlattığı atık toplama tekneleri projesini birçok kıyı ilimiz örnek aldı. Göcek, Çeşme, Hisarönü Körfezi ve Fethiye'de hizmet veren teknelerimiz; denizlerimiz mavi kalsın diye yerel yönetimlerle kol kola çalışıyor. S3 Derneği'nin etkin lobi çalışması ve takibi sonucunda Saroz Körfezi resmen koruma bölgesi ilan edildi. Türkiye'de ilk defa Fethiye-Göcek bölgesinde hayata geçen uygulama projesiyle kıyı koruma alanları oluşturan dernek, örnek uygulama modelini diğer eşsiz koylarımız için de geliştiriyor. S3 Derneği, dört ayrı bölgede çalıştığı atık toplama tekneleriyle bölgelerin korunmasına katkı sağlıyor. Bu çalışmalarla 24 yılda 34 milyon litre sıvı atık topladık, 2 milyon 670 bin kilogram katı atığın denizlere karışmasını önledik. S3 Derneği'nin ilk kez Marmara Denizi'ne getirdiği Deniz Süpürgesi birçok kıyı belediyesi tarafından sahiplenildi. S3 Derneği, Akdeniz'i Temiz Turalım kampanyasına ve Uluslararası Kıyı Temizleme Günü'ne ev sahipliği yapıyor. Ülkemizin kıyı illerinde gerçekleştirilen etkinliklerle kamuoyunda farkındalık yaratıyor. (S3).”

Halihazırda kıyı ve denizlerin turizm sektörü için ne kadar önemli bir bileşen olduğu yadsınamaz bir gerçektir. S3 Derneği'nin verdiği bilgilerden daha çok kıyı ve denizlerin korunmasına yönelik çalışmaların yapıldığı anlaşılmaktadır. Bir sivil

toplum kuruluşu yetkilisi de girişim, proje ve faaliyetlerinin doğrudan turizmle ilgili olmadığını belirterek turizmin gelişiminde yerel katılıma yönelik gerçekleştirdikleri proje ile ilgili aşağıdaki şekilde görüş belirtmiştir:

“Öncelikli amacımız turizmin gelişimi değil fakat 2004’ten beri yürüttüğümüz ekolojik çiftliklerde tarım turizmini destekleyen programdan bu soru kapsamında bahsedebiliriz. Bu projenin ana amacı ekolojik tarımla geçinen çiftçi ailelerine mali, gönüllü işgücü ve/veya bilgi desteği sağlayarak ekolojik tarımı teşvik etmek ve sürdürülebilirliğini sağlamaktır (S2).”

Çizelge 13 incelendiğinde görüşme yapılan sivil toplum kuruluşlarından bir tanesinin turizmin sürdürülebilir gelişimini teşvik etmek amacıyla gerçekleştirdiği girişim, proje ve faaliyetlerinin olmadığı görülmektedir. Sivil toplum kuruluşu yetkilisi bu durumun nedenini kuruluşlarının doğrudan turizme yönelik bir misyonlarının olmadığı şeklinde belirtmiştir.

4. 8. Sekizinci Araştırma Sorusuna İlişkin Bulgular ve Yorumlar

Araştırmanın sekizinci araştırma sorusu “Bu girişimlerin, projelerin ve faaliyetlerin oluşturulması, geliştirilmesi ve uygulanması aşamalarında görüşme yapılan sivil toplum kuruluşlarının karşılaştığı sınırlamalar var mıdır, varsa nelerdir?” şeklindedir. Sivil toplum kuruluşlarının verdiği cevaplar doğrultusunda bu soruya yönelik olarak 2 tema ve 4 kod oluşturulmuştur. Çizelge 14’te “Katılım ile İlgili Sınırlamalar” teması ve bu temanın kodları verilmiştir.

Çizelge 14. Görüşme Yapılan Sivil Toplum Kuruluşlarının Girişim, Proje ve Faaliyetlerin Oluşturulması, Geliştirilmesi ve Uygulanması Aşamalarında Karşılaştıkları Katılım ile İlgili Sınırlamalar

TEMA	Kodlar	f
<i>Katılım ile İlgili Sınırlamalar</i>	İlgili Taraflarla İşbirliği Sorunu	2
	Süreklilik ve Denetim Eksikliği	1

Çizelge 14’te görüldüğü üzere görüşme yapılan sivil toplum kuruluşları; girişim, proje ve faaliyetlerin oluşturulması, geliştirilmesi ve uygulanması aşamalarında ilgili taraflarla işbirliği yapmakta sınırlanmaktadır. İşbirliği kavramına yönelik benzer verilere, araştırmanın diğer araştırma sorularında da rastlamak mümkündür. Örneğin araştırmanın üçüncü araştırma sorusunda Türkiye’de turizmin

gelişimini etkileyen çevresel sorunların çözümüyle ilgili olarak görüşme yapılan sivil toplum kuruluşlarının büyük çoğunluğu işbirliği sorununa değinmiştir. Bu bağlamda işbirliği kavramının sivil toplum kuruluşları için anahtar kavram olduğu söylenebilir. Çizelge 14 incelendiğinde görüşme yapılan sivil toplum kuruluşlarının karşılaştığı bir diğer sınırlamanın süreklilik ve denetim eksikliği olduğu görülmektedir.

Çizelge 15'te turizmin sürdürülebilir gelişimini teşvik etmek amacıyla girişim, proje ve faaliyetlerin oluşturulması, geliştirilmesi ve uygulanması aşamalarında karşılaşılan sınırlamalar verilmiştir. Bu sınırlamalar, "İşleyiş ile İlgili Sınırlamalar" teması altında kodlanmıştır.

Çizelge 15. Görüşme Yapılan Sivil Toplum Kuruluşlarının Girişim, Proje ve Faaliyetlerin Oluşturulması, Geliştirilmesi ve Uygulanması Aşamalarında Karşılaştıkları İşleyiş ile İlgili Sınırlamalar

TEMA	Kodlar	f
<i>İşleyiş ile İlgili Sınırlamalar</i>	Maddi Kaynak Sıkıntıları	2
	Donanımlı İnsan Bulmakta Zorluk	1

Çizelge 15 incelendiğinde görüşme yapılan sivil toplum kuruluşlarının maddi kaynak sağlama konusunda sınırlamalar yaşadığı görülmektedir. Araştıranın üçüncü araştırma sorusunda da benzer verilere rastlamak mümkündür. Donanımlı insan bulma konusunda yaşanan zorluklar, sivil toplum kuruluşları tarafından belirtilen bir diğer sınırlamadır.

Görüşme yapılan sivil toplum kuruluşlarından 3'ü turizmin sürdürülebilir gelişimini teşvik etmek amacıyla gerçekleştirdiği girişim, proje ve faaliyetlerin oluşturulması, geliştirilmesi ve uygulanması aşamalarında herhangi bir sınırlamayla karşılaşmadıklarını belirtmiştir. Ancak bir sivil toplum kuruluşu yetkilisinin bu sürecin sürdürülebilirliğiyle ilgili görüşü aşağıda verilmiştir:

"Oluşturulması, geliştirilmesi ve uygulanması aşamalarında sorun yok ama sürdürülebilirliği konusu oldukça zorlayıcı. Örneğin ekolojik çiftliklerde tarım turizmini destekleyen programımız bugün finansal olarak sıkıntı yaşamaktadır ve S2 Derneği'nin öz kaynaklarıyla destekleniyor olmasa sürdürülemezdi (S2)."

Buradan hareketle sivil toplum kuruluşlarının turizmin sürdürülebilir gelişimini teşvik etmek amacıyla gerçekleştirdiği girişim, proje ve faaliyetlerin oluşturulması, geliştirilmesi ve uygulanması aşamalarında karşılaştığı sınırlamaların bütün sivil toplum kuruluşları için geçerli olmadığı çıkarımı yapılabilir.

4. 9. Dokuzuncu Araştırma Sorusuna İlişkin Bulgular ve Yorumlar

Araştırmanın dokuzuncu araştırma sorusu “Bu girişimlerin, projelerin ve faaliyetlerin oluşturulması, geliştirilmesi ve uygulanması aşamalarında görüşme yapılan sivil toplum kuruluşları sürdürülebilir turizm kapsamında faaliyet gösteren diğer sivil toplum kuruluşlarıyla ortaklaşa çalışmakta mıdır?” şeklindedir. Görüşme yapılan sivil toplum kuruluşlarının verdiği cevaplara ilişkin çizelge aşağıda verilmiştir.

Çizelge 16. Görüşme Yapılan Sivil Toplum Kuruluşlarının Sürdürülebilir Turizm Kapsamında Faaliyet Gösteren Diğer Sivil Toplum Kuruluşlarıyla Ortaklaşa Çalışma Durumları

<u>Ortaklaşa Çalışma Durumu</u>	<u>f</u>
Ortaklaşa çalışmaktadır.	3
Ortaklaşa çalışmamaktadır.	2

Çizelge 16’ya göre görüşme yapılan sivil toplum kuruluşlarından 3’ü sürdürülebilir turizm kapsamında faaliyet gösteren diğer sivil toplum kuruluşlarıyla girişim, proje ve faaliyetlerin geliştirilmesi ve uygulanması aşamalarında ortaklaşa çalışmaktadır. Görüşme yapılan 2 sivil toplum kuruluşu ise ortaklaşa çalışmaların yapılmadığını ifade etmiştir. Bu durum kurumsal bir karar olabileceği gibi araştırmanın sekizinci araştırma sorusunda ifade edilen sorunlarla da ilgili olabilir.

4. 10. Onuncu Araştırma Sorusuna İlişkin Bulgular ve Yorumlar

Araştırmanın onuncu araştırma sorusu “Görüşme yapılan sivil toplum kuruluşları, Türkiye’de sürdürülebilir turizm kapsamında faaliyet gösteren diğer sivil toplum kuruluşları için turizminin gelecekteki sürdürülebilirliğine dair ne gibi stratejiler önermektedir?” şeklindedir. Çizelge 17’de sivil toplum kuruluşlarının verdiği cevaplar “Örgüte Yönelik Stratejiler” teması altında değerlendirilerek kodlanmıştır.

Çizelge 17. Görüşme Yapılan Sivil Toplum Kuruluşlarının Türkiye’de Sürdürülebilir Turizm Kapsamında Faaliyet Gösteren Diğer Sivil Toplum Kuruluşları İçin Turizminin Gelecekteki Sürdürülebilirliğine Dair Önerdiği Örgüte Yönelik Stratejiler

TEMA	Kodlar	f
Örgüte Yönelik Stratejiler	Planlama ve Yönetim Süreçlerine Katılım	3
	Ekonomik ve Ekolojik Hassasiyetin Dengelenmesi	2
	Özel Sektör ve Kamu Sektörü ile İşbirliği	1
	Yerel Katılımın Desteklenmesi	1

Çizelge 17 incelendiğinde planlama ve yönetim süreçlerine katılım stratejisinin görüşme yapılan sivil toplum kuruluşları tarafından birincil strateji olarak önerildiği görülmektedir. YADA’nın hazırlamış olduğu “Sivil Toplum Kuruluşlarına Yönelik Algı ve Yaklaşımlar” adlı rapora göre çevre sorunları, toplumun sivil toplum kuruluşlarından çözüm beklediği sorunların arasında 4. sırada yer almaktadır (YADA, 2014: 45). Çevre sorunlarının turizmin gelişmesini doğrudan etkilediği düşünüldüğünde sivil toplum kuruluşlarının planlama ve yönetim süreçlerine katılımı, turizmde sürdürülebilirliğin sağlanması adına gayet gerekli görünmektedir. Bir sivil toplum kuruluşu yetkilisinin, planlama ve yönetim süreçlerine sivil toplumun katılımı hakkındaki görüşleri aşağıda yer almaktadır:

“Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri ile uyumlu planlama geleneğinin gelişmesi ve yaygınlaşması gerekiyor. Bu kalkınma planlarından alan yönetim planlarına kadar tüm aşamalarda uygulanmalı. Sivil toplum kuruluşları bunun gözeticisi olmalı (S1).”

Ekonomik ve ekolojik hassasiyetin dengelenmesi, görüşme yapılan sivil toplum kuruluşları tarafından önerilen ikinci önemli stratejidir. Bu strateji, sürdürülebilir turizmin gerçekleşmesi adına ön plana çıkan hayati bir stratejidir. Çünkü ekonomik kaygılar ön planda tutularak gerçekleşen turizm, sadece ekolojik çevrenin zarar görmesiyle sonuçlanmayıp sosyal ve kültürel çevreye de zarar vermektedir. Sivil toplum kuruluşlarının ilgili taraflarla işbirliği yapmaları, bu sorunları bütüncül bir bakış açısıyla çözüme ulaştırarak süreci hızlandıracaktır. Bir sivil toplum kuruluşu yetkilisi bu konuyu şöyle izah etmiştir:

“Özel sektörün sürdürülebilirlik ve üretim süreçlerinin revizyonu konusunda işbirlikleri yapılması gerekiyor. Kar amacı güden anlayış yerine iyileştirme ve koruma amaçlı anlayışın yerleştirilmesi, yani para odaklı sistemin değişmesi ve bütüncül bir anlayışın benimsenmesi gerekiyor (S4).”

Çizelge 17 incelendiğinde görüşme yapılan sivil toplum kuruluşlarının yerel katılımın desteklenmesine ilişkin bir strateji önerdiği görülmektedir. Sürdürülebilir turizmin sadece ekolojik ve ekonomik sorunlara çözüm üreten bir anlayış olmadığı açıktır. Sürdürülebilir turizm, yerel halkın katılımını gerektiren sosyal bir anlayışı da içerir. Böylelikle turizm faaliyetlerinin gerçekleştiği destinasyonun turist harcamalarından en fazla oranda yararlanmasına olanak sağlarken destinasyona özgü kaynakların korunmasına da yardımcı olur. Bu bağlamda görüşme yapılan sivil toplum kuruluşlarının sürdürülebilir turizmde kilit rol oynaması ihtimal olan önemli bir stratejiye de değindiğini söylemek mümkündür.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Yapılan bu araştırmanın amacı, sürdürülebilir turizm kapsamında faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarının sürdürülebilir turizm üzerindeki rollerini çeşitli yönleriyle inceleyerek, ne derece etkili ve bu hususta yeterli veya yetersiz olduklarını belirlemektir. Bu amaçla yapılan çalışmanın bu bölümünde elde edilen bulgular ışığında ulaşılan araştırma sonuçlarına ve bu sonuçlara yönelik olarak geliştirilen önerilere yer verilmiştir.

Görüşme yapılan sivil toplum kuruluşları Türkiye’de turizm sektörünü etkileyen 11 farklı soruna işaret etmektedir. Bu sorunlar çevresel sorunlar ve yönetsel sorunlar olarak iki grupta toplanmıştır. Çevresel sorunlardan atık yönetimi ile kıyı ve deniz alanlarındaki kirlenme en büyük sorunlardır. Ağırlıklı olarak kitle turizmine ev sahipliği yapan Türkiye’de, sürdürülebilir turizmin sağlanmasının önündeki en önemli engellerden biri söz konusu çevresel sorunlardır. Ayrıca, yapılan araştırma sonucunda Türkiye’de turizmin sürdürülebilir olmaktan uzak bir kalkınma anlayışı ile geliştiği belirlenmiştir. Turizmin sürdürülebilir olarak gelişmesini engelleyen birçok çevre sorununun kaynağı sayılabilecek bu kalkınma, denetsel ve yönetsel olarak da yetersizdir.

Görüşme yapılan sivil toplum kuruluşlarının turizmin sürdürülebilir olarak gelişmesini engelleyen sorunların çözümünde 6 farklı yol izlediği belirlenmiştir. Tamamı örgüte yönelik olan bu yollardan, ilgili taraflarla işbirliği yapmak ve çeşitli projeler uygulamak, sivil toplum kuruluşları tarafından belirtilen en önemli iki örgütsel yoldur. Sürdürülebilir turizmin sadece tek bir paydaşın altından kalkabileceği bir anlayış olmadığı göz önünde bulundurulduğunda, sivil toplum kuruluşlarının üstlendiği bu çabaların önemi rahatlıkla anlaşılmaktadır.

Turizmin sürdürülebilir olarak gelişmesini engelleyen sorunların çözümünde sivil toplum kuruluşlarının karşılaştığı 7 farklı sorun belirlenmiştir. Belirlenen sorunlar katılımı ilgili olanlar ve işleyişle ilgili olanlar şeklinde birbirinden ayrılmaktadır. Sivil toplum kuruluşlarının katılımı ilgili olarak karşılaştıkları en mühim sorunun ilgili taraflarla işbirliği yapmak olduğu ortaya çıkmıştır. Çevre koruma yükümlülüklerini yerine getiren sivil toplum kuruluşlarının ne kadar etkin

olabilecekleri, içinde buldukları ilişkiler ağının niteliğine ve tarafların işbirliğine bağlıdır. Sivil toplum kuruluşlarının işleyiş ile karşılaştığı sorunların ise maddi kaynak sıkıntıları, yetişmiş insan bulmakta zorluk ve yerli turistlerin yerleşik turizm algıları olduğu tespit edilmiştir. Bu sorunlar, sivil toplum kuruluşlarının işleyişlerini sekteye uğratarak verimliliklerini azaltmaktadır.

Görüşme yapılan sivil toplum kuruluşları, turizmin sürdürülebilir olarak gelişmesini engelleyen sorunların çözümünde Türkiye’de sürdürülebilir turizm kapsamında faaliyet gösteren diğer sivil toplum kuruluşları için 7 çözüm yolu izlemeleri gerektiğini belirtmiştir. Söz konusu bu yollar, örgüte yönelik olanlar ve turizm sektörüne yönelik olanlar olarak birbirinden ayrılmaktadır. Örgüte yönelik olarak belirtilen yollardan ilgili taraflarla işbirliği yapmak ve model projeler oluşturmak yolları ön plana çıkmaktadır. Ekolojik turizm çeşitlerinin özendirilmesi yolu, Türkiye’de sürdürülebilir turizm kapsamında faaliyet gösteren diğer sivil toplum kuruluşlarının turizm sektörüne yönelik olarak izlemesi gereken ilk yoldur. Türkiye’de kalkınma temellerinin kitle turizmi üzerine atıldığı düşünüldüğünde, bu çabaların sivil toplum kuruluşları tarafından üstlenilmesi, sivil toplum kuruluşlarının turizm paydaşları arasındaki etkin önemini göstermektedir.

Sürdürülebilir turizmde görüşme yapılan sivil toplum kuruluşlarının bireysel olarak üstlendiği 4 farklı görev belirlenmiştir. Bunlar; sürdürülebilir bir kalkınma anlayışı yaygınlaştırmak, ekolojik dengenin korunmasını sağlamak, yerel halka yönelik dezavantajları gidermek ve eğitim faaliyetleri düzenlemektir. Sürdürülebilir bir kalkınma anlayışı yaygınlaştırmak ve ekolojik dengenin korunmasını sağlamak ise sivil toplum kuruluşları tarafından üstlenilebilecek birincil görevler olarak tespit edilmiştir.

Araştırma sonucunda görüşme yapılan sivil toplum kuruluşları, Türkiye’de sürdürülebilir turizm kapsamında faaliyet gösteren diğer sivil toplum kuruluşlarının sürdürülebilir turizme yönelik 8 farklı görevinin olduğu ifade etmişlerdir. Bu görevler, katılımı ilgili görevler ve sürdürülebilirlikle ilgili görevler olarak birbirinden ayrılmaktadır. Katılımla ilgili olan görevlerden çeşitli projeler düzenlemek görevi, belirtilen diğer görevler içerisinde ön plana çıkmıştır. Sürdürülebilirlikle ilgili olarak

ifade edilen görevlerin daha çok turizmin ekolojik sürdürülebilirliğine yönelik olduğu belirlenmiştir.

Turizmin sürdürülebilir gelişimini teşvik etmek amacıyla görüşme yapılan sivil toplum kuruluşlarının gerçekleştirdiği girişimlerin, projelerin ve faaliyetlerin içerisinde kıyı ve deniz alanlarını korumaya yönelik çabaların yoğun olduğu belirlenmiştir. Kitle turizminin, kıyı ve deniz alanları üzerindeki baskı ve tahribatı arttırdığı göz önüne alındığında sivil toplum kuruluşlarının gerçekleştirdiği girişim, proje ve faaliyetlerin kıyı ve deniz alanlarında yoğunlaşması doğal bir sonuçtur.

Görüşme yapılan sivil toplum kuruluşları açısından söz konusu girişimlerin, projelerin ve faaliyetlerin oluşturulması, geliştirilmesi ve uygulanması aşamalarında 4 farklı sınırlama bulunmaktadır. Bu sınırlamalar, katılımı ilgili olanlar ve işleyişle ilgili olanlar şeklinde birbirinden ayrılmaktadır. İlgili taraflarla işbirliği sorunu, görüşme yapılan sivil toplum kuruluşlarının katılım ile ilgili karşılaştığı sınırlamalardan en dikkat çekenidir. İşleyiş ile ilgili karşılaşılan birincil sınırlamanın ise maddi kaynak sıkıntıları olduğu belirlenmiştir. Girişim, proje ve faaliyetlerin gerçekleştirilmesi aşamalarında gerekli işbirliğinin yapılamaması, sivil toplum kuruluşlarını birçok yönden sekteye uğratarak sınırlı kalmalarına neden olmaktadır. Sivil toplum kuruluşları, kısıtlı maddi ve insani güce sahip olan kar amacı gütmeyen kuruluşlardır. Bu nedenle bütün sorumluluğu tek bir sivil toplum kuruluşunun üstlenmesi beklenmemelidir. Araştırmaya katılan sivil toplum kuruluşlarından 3'ü girişim, proje ve faaliyetlerin gerçekleştirilmesi aşamalarında herhangi bir sınırlamayla karşılaşmadıklarını ifade etmiştir. Bu bulgudan hareketle yukarıda sözü edilen sorunların, bütün sivil toplum kuruluşları için geçerli olmadığını söylemek mümkündür.

Araştırma sonucunda görüşme yapılan sivil toplum kuruluşlarının turizmin sürdürülebilir gelişimini teşvik etmek amacıyla gerçekleştirdikleri girişim, proje ve faaliyetlerde sürdürülebilir turizm kapsamında faaliyet gösteren diğer sivil toplum kuruluşlarıyla zaman zaman ortaklaşa çalıştıkları görülmüştür. Ancak daha iyi organize olup ortak yürütülen faaliyetlerin sayısı arttırılmalıdır. Sivil toplum kuruluşları, gerek örgütsel yapısı gerekse toplumsal amaçları düşünüldüğünde birbirlerini kolayca tamamlayan kurumlardır. Sivil toplum kuruluşlarının birlikte

çalışmaları, turizmin sürdürülebilir gelişimini teşvik etme amacıyla kitlesel sonuçlar elde etmelerine olanak sağlayacaktır.

Görüşme yapılan sivil toplum kuruluşlarına göre planlama ve yönetim süreçlerine katılım stratejisi, Türkiye’de sürdürülebilir turizm kapsamında faaliyet gösteren diğer sivil toplum kuruluşları için turizmin gelecekteki sürdürülebilirliğinin sağlanması yönünde uygulanabilecek en temel stratejidir. Ekonomik ve ekolojik hassasiyetin dengelenmesi, özel sektör ve kamu sektörü ile işbirliği, yerel katılımın desteklenmesi önerilen diğer stratejilerdir. Araştırma sonucunda görüşme yapılan sivil toplum kuruluşlarının Türkiye’de sürdürülebilir turizm kapsamında faaliyet gösteren diğer sivil toplum kuruluşları için önerdiği stratejilerin tamamının sürdürülebilir turizm ilke ve amaçlarıyla benzerlik gösterdiği görülmüştür. Bu açıdan değerlendirildiğinde sivil toplum kuruluşlarının turizmde sürdürülebilirliğin sağlanmasında etkin bir rol oynayacakları elde edilen bir sonuçtur.

Sonuç olarak, sürdürülebilir turizm kapsamında faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarının turizmin doğal çevreye verdiği olası zararların farkındadır. Özellikle atık yönetimi, sivil toplum kuruluşlarına göre Türkiye’de turizmin sürdürülebilir olarak gelişmesini engelleyen sorunların başında gelmektedir. Bu sorunlar, sivil toplum kuruluşlarına göre ancak ilgili taraflarla işbirliği yapılırsa aşılacaktır. İşbirliği sonucunda ortaya çıkacak örnek proje, girişim ve faaliyetler, Türkiye’de turizmin sürdürülebilir nitelik kazanmasında anahtar rol oynayacaktır. Ancak araştırma sonucunda durumun öyle olmadığı ve bu ifadenin havada kaldığı görülmüştür. Aslında araştırma sonucunda görüşme yapılan sivil toplum kuruluşlarının büyük çoğunluğunun turizmin sürdürülebilir gelişimini teşvik etmek amacıyla girişim, proje ve faaliyetlerinin var olduğu tespit edilmiştir. Ancak sivil toplum kuruluşların karşılaştığı bir takım kısıt ve sınırlamalar bu durumun önüne geçmektedir. Elde edilen bulgular, bahsi geçen kısıt ve sınırlamaların ilgili taraflarla işbirliği sorunundan maddi kaynak sıkıntısına kadar uzandığını göstermiştir. Bu nedenle sivil toplum kuruluşları, turizmin sürdürülebilir olarak geliştirilmesinde sorumluluk alamamakta ve dolayısıyla yetersiz kalmaktadır. Araştırma sonuçlarından yola çıkılarak aşağıdaki öneriler geliştirilebilir:

- Turizmin neden olduğu çevresel sorunları çözüme ulaştırmak için sivil toplum kuruluşları başta olmak üzere tüm turizm paydaşlarının güç ve etkileri değerlendirilmelidir. Özellikle sivil toplum kuruluşları, çözüm sürecinin etkin katılımcısı haline getirilerek pozitif önerilerin geliştirilmesi ve örnek çalışmaların oluşturulması aşamalarında aktif sorumluluk alabilirler.
- Turizmin sürdürülebilir gelişimini engelleyen çevresel sorunların çözümüne yönelik olarak sivil toplum kuruluşları tarafından başlatılacak girişimler, etkileşim ve işbirliği içerisinde yürütülmelidir. Girişimler, yerel halkın da katılımını destekleyerek kapasitelerini artırmayı amaçlamalıdır. Sivil toplum kuruluşları ise bu sürecin takipçisi olmalıdır.
- Turizmin tüm paydaşları, belirli bir dayanışma içerisinde turizmin neden olduğu çevresel sorunları sahiplenmelidir. Bu sorunların çözümünü amaç olarak edinmeleri, turizmin sürdürülebilir nitelik kazanması adına büyük önem taşımaktadır. Sürdürülebilir turizm kapsamında faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarının bu amaç doğrultusunda hareket ettikleri söylenebilir. Ancak daha sağlıklı adımların atılması adına, çevre alanında faaliyet gösteren bütün sivil toplum kuruluşları birbirini desteklemeli ve bir araya gelerek sürdürülebilir turizm konusunda koordineli çalışmalar yapmalıdır.
- Her şeyden önce ilgili tarafların bir araya geldiklerinde, önerilen ya da yapılabilecek projelerin finansmanı konusunda fikir üretmeleri ve fiilen toplumu harekete geçirebilecek somut adımlar atması gerekmektedir.
- Sivil toplum kuruluşlarının turizmde sürdürülebilirliği sağlamak amacıyla yaptıkları çalışmalar çoğunlukla kıyı ve deniz kirliliğini önlemeye yöneliktir. Sadece koruyucu ve önleyici çalışmaların yeterli olmayacağı unutulmamalıdır. Yapılacak çalışmalar, kamu kuruluşlarının çalışmalara ne tür katkılar sağlayabileceği ve bir sınır ya da kısıt olup olmadığı irdelenerek çok yönlü bir hale getirilmelidir.
- Sivil toplum kuruluşlarının çalışmaları, kurulma amaçları ve turizmin sürdürülebilir gelişimine nasıl katkıda bulunabilecekleri ile ilgili bilgilendirme faaliyetlerinin düzenlenmesi, kamunun ve toplumun sivil toplum kuruluşlarına karşı olan güvenini sağlayacaktır. Sivil toplum kuruluşlarının toplumu sürdürülebilir turizmin sağlanması adına bilinçlendirecek ve yapılması

gerekenler hakkında yol gösterecek çalışmaları, medya tarafından desteklenmeli ve daha büyük kitlelere ulaşımı sağlanmalıdır.

- Sivil toplum kuruluşları, turizmin sürdürülebilir gelişimini teşvik etmek amacıyla gerçekleştirdiği girişim, proje ve faaliyetlerin oluşturulması, geliştirilmesi ve uygulanması aşamalarında birtakım kısıt ve sınırlamalarla karşı karşıya kalmaktadır. Bu kısıt ve sınırlamalar; ülke yöneticileri, siyasetçiler ve ilgili kişilerce incelenmeli ve ortak bir çözüm yolu bulunmalıdır.
- Yapılan bu araştırma bundan sonra yapılacak araştırmalara da yol gösterebilir. Araştırma, çevre alanında faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşları ile sınırlı tutulmuştur. Bundan sonraki araştırmalarda farklı çalışma alanlarından sivil toplum kuruluşları ve yerel yönetimler de dahil edilebilir.

KAYNAKÇA

- Acuner, Elif. (2015). Zigana Turizm Merkezi'nin Sürdürülebilir Turizm Kriterleri Çerçevesinde Yerel Destinasyon Yönetim Örgütleri Tarafından Değerlendirilmesi. *Gazi Üniversitesi Turizm Fakültesi Dergisi*. Sayı: 1, 62-93.
- Akdemir, Alper. (2006). Sivil Toplum Kuruluşları ve İnsan Hakları Antakya'da Örgütlenmiş STK Yöneticilerinin Sivil Toplum ve İnsan Hakları Tartışmalarına İlişkin Görüşleri Üzerine Bir Alan Araştırması. Yüksek Lisans Tezi, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hatay.
- Akın, Mehmet Ali. (1994). Bilgi Toplumu ve Dernekler. *Türk Kütüphaneciliği*. Cilt: 8, Sayı: 1, 5-7.
- Akıncı, Zeki ve Kasalak, Murad Arpaslan. (2016). Sürdürülebilir Turizm Yönetimi Açısından Özel İlgi Turizminin Yeri ve Önemi. *Çatalhöyük Uluslararası Turizm ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*. Sayı: 1, 161-182.
- Akşit, Selahattin. (2007). Doğal Ortam Duyarlılığı Açısından Sürdürülebilir Turizm. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. Sayı: 23, 441-460.
- Akyol, Ayhan ve Uygun, Ahmet Anıl. (2017). Sürdürülebilir Turizm Uygulamaları Kapsamında Ziyaretçi Tercihleri: Pastoral Vadi Ekolojik Yaşam Çiftliği Örneği. *Türkiye Ormancılık Dergisi*. Cilt: 18, Sayı: 2, 133-139.
- Alagöz, Gürkan, Güneş, Erkan ve Uslu, Abdullah. (2015). Otel İşletmeleri ve Seyahat Acentaları Yöneticilerinin Sürdürülebilir Turizme Bakış Açısı: Bir Alan Araştırması. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi*. Cilt: 6, Sayı: 14, 83-98.
- Alkan, Ceylan. (2015). Sürdürülebilir Turizm: Alaçatı Destinasyonuna Yönelik Bir Uygulama. *Journal of Yasar University*. Cilt: 10, Sayı: 40, 6692-6710.
- Altanlar, Aslı ve Kesim, Güniz Akıncı. (2011). Sürdürülebilir Turizm Planlaması İçin Yöre Halkı ve Yerli Turistlerin Davranış ve Beklentilerini Anlamaya Yönelik Bir Araştırma; Akçakoca Örneği. *Ankara Üniversitesi Çevre Bilimleri Dergisi*. Cilt: 3, Sayı: 2, 1-20.
- ARLEM [The EU's Assembly of Regional and Local Representatives (Avrupa Birliği'nin Bölgesel ve Yerel Temsilciler Meclisi)]. (2013). Akdeniz'de Sürdürülebilir Turizmle İlgili Rapor. <http://cor.europa.eu/en/activities/arlem/activities/meetings/Documents/sudev-report2012-tourism-tr.pdf> adresinden 19 Kasım 2017'de alınmıştır.
- Artun, Cemal ve Akbulut, Onur. (2015). Yönetimsel Bir Olgu Olarak Sürdürülebilir Turizm: Fethiye'deki Yerel Yönetim ve Sivil Toplum Kuruluşlarının Görüşleri. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi*. Cilt: 6, Sayı: 14, 25-38.

- Aslan, Alper. (2008). Turizm Planlamasına Yerel Toplumun Katılımı: Saklı Bahçe Akyaka Üzerine Bir İnceleme. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*. Cilt: 19, Sayı: 1, 71-83.
- Aslan, Mehmet ve Kaya, Gazanfer. (2004). 1980 Sonrası Türkiye’de Siyasal Katılımda Sivil Toplum Kuruluşları. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. Cilt: 5, Sayı: 1, 213-223.
- Aslan, Seyfettin. (2010). Sivil Toplum ve Demokrasi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. Cilt: 15, Sayı: 2, 357-374.
- Atik, Meryem, Altan, Türker ve Artar, Mustafa. (2006). Turizm ve Doğa Koruma “Güney Antalya Bölgesi”: Genişlemeler ve Sonuçları. *Akdeniz Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*. Cilt: 19, Sayı: 2, 165-177.
- Atik, Meryem. (2003). Güney Antalya Bölgesindeki Turizm Gelişmelerinin Doğal Çevre Üzerine Etkileri ve Sürdürülebilir Turizm Olanakları. Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Adana.
- Avcı, Mücahit. (2007). Yönetişim Çerçevesinde Sivil Toplum Kuruluşlarının Değişen Rolü ve Sivil Toplum Kuruluşları Üzerine Bir İnceleme: Isparta İli Örneği. Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Ayan, Murat. (2014). Çevre Kalite Yönetim Sistemlerinin Bir Konusu Olarak Mavi Bayrak Projesi ve Haliç’te Uygulanmasına Yönelik Bir Çalışma. 2. *Uluslararası Çevre ve Ahlak Sempozyumu Sempozyum Kitabı*. ss. 509-522.
- Ayaş, Necla. (2007). Çevresel Sürdürülebilir Turizm Gelişmesi. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. Cilt: 9, Sayı: 1, 59-69.
- Aydın, Ekrem ve Selvi, Murat Selim. (2012). Kırsal Turizmde Yerel Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü: Düzce İli Örneği. *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi*. Cilt: 2, Sayı: 2, 145-155.
- Aydın, Ekrem. (2011). Yerel Sivil Toplum Kuruluşlarının Turizme Etkilerini Belirlemeye İlişkin Bir Araştırma: Düzce İli Örneği. Yüksek Lisans Tezi, Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Düzce.
- Balcı, Velittin ve Koçak, Funda. (2014). Spor ve Rekreasyon Alanlarının Tasarımında ve Kullanımında Çevresel Sürdürülebilirlik. *Spor ve Performans Araştırmaları Dergisi*. Cilt: 5, No: 2, 46-58.
- Baran, Nurcan ve Sat, Necibe Aydan. (28-30 Mayıs 2015). Sürdürülebilir Turizm Planlaması: Teoriden ve Uygulamadan Örnekler. 2. Uluslararası Sürdürülebilir Yapılar Sempozyumu’nda Sunuldu. Ankara.
- Bardakoğlu, Ö. (2014). Sürdürülebilir Turizm ve Planlama. Kozak, Metin. (Editör). *Sürdürülebilir Turizm Kavramlar – Uygulamalar*. Ankara: Detay Yayıncılık. ss. 116-133.

- Başkale, Hatice. (2016). Nitel Araştırmalarda Geçerlik, Güvenilirlik ve Örneklem Büyüklüğünün Belirlenmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi*. Cilt: 9, Sayı: 1, 23-28.
- Bayartan, Mehmet. (2008). Osmanlı Şehirlerinde Vakıflar ve Vakıf Sisteminin Şehre Kattığı Değerler. *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*. Cilt: 10, Sayı: 1, 157-175.
- Bayhan, Vehbi. (2002). Demokrasi ve Sivil Toplum Örgütlerinin Engelleri: Patronaj ve Nepotizm. *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. Cilt: 26, No: 1, 1-13.
- Baykal, Derya ve Çimen, Hürriyet. (2015). Sürdürülebilir Turizm ve Ekoturizm Sertifikaları. Akdu, Uğur ve Çalık, İsmail. (Editörler). *Doğu Karadeniz Bölgesi Sürdürülebilir Turizm Kongresi Bildiri Kitabı*. Gümüşhane: Gümüşhane Üniversitesi Yayınları, ss. 10-21.
- Bayram, A. T. ve Erkol Bayram, G. (2016). Sürdürülebilir Turizm Politikası ve Planlaması. Yaylı, Ali ve Sürücü, Özlem. (Editörler). *Özel İlgi Turizmi*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Bayram, Gül Erkol, Bayram, Ali Turan ve Sürücü, Özlem. (2016). Sürdürülebilir Kalkınma İçin Turizm: Şanlıurfa'da Bulunan Sivil Toplum Kuruluşlarının Görüşleri. ÜNİDAP Uluslararası Bölgesel Kalkınma Konferansı (Muş-2016). 426-44.
- Baysan, Ozan. (2003). Sürdürülebilirlik Kavramı ve Mimarlıkta Tasarıma Yansıması. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Baytok, Ahmet, Pelit, Elbeyi, Gökçe, Faruk, ve Gökçe Yusuf. (2015). Sürdürülebilirlik Kapsamında Termal Otel İşletmelerinde Atık Yönetimi Uygulamaları: Sandıklı Örneği. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi*. Sayı: 14, 1-11.
- Betil, İbrahim. (2010). Sivil Toplum, Sosyal Sermaye, *Sosyal Girişimcilik. Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*. Cilt: 5, Sayı: 1, 21-25.
- Beyhan, Şefika Gülin, ve Ünügür, S. Mete. (2005). Çağdaş Gereksinimler Bağlamında Sürdürülebilir Turizm ve Kimlik Modeli. *İTÜ Dergisi Seri: A: Mimarlık, Planlama, Tasarım*. Cilt: 4, Sayı: 2, ss. 79-87.
- Biçici, Fırat. (2013). Datça Yerel Halkının Sürdürülebilir Turizm Gelişimine ve Turizm İşletmelerine Yönelik Tutumları. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*. Cilt: 10, Sayı: 1, 19-36.
- Blekesaune, Arild, Brandth, Berit ve Haugen, Marit S. (2010). Visitors to Farm Tourism Enterprises in Norway. *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*. 10 (1), 54-73.

- Blue Flag. (2017). All Blue Flag Awarded Sites Per Country. <http://www.blueflag.global/all-bf-sites/> adresinden 22.03.2018'de alınmıştır.
- Bramwell, Bill ve Alletorp, Lone. (2001). Attitudes in the Danish Tourism Industry to the Roles of Business and Government in Sustainable Tourism. *International Journal of Tourism Research*. Volume 3, 91-103.
- Bricker, Kell S. ve Schultz, Jeremy. (2011). Sustainable Tourism in the USA: A Comparative Look at the Global Sustainable Tourism Criteria. *Tourism Recreation Research*. 36 (3), 215-229.
- Brokaj, Rezarta. (2014). Local Government's Role in the Sustainable Tourism Development of A Destination. *European Scientific Journal*. 10 (31), 103-117.
- Budeanu, Adriana. (2005). Impacts and Responsibilities for Sustainable Tourism: A Tour Operator's Perspective. *Journal of Cleaner Production*. Volume 13, 89-97.
- Buğday Ekolojik Yaşamı Destekleme Derneği. (2018). Buğday Hareketi'nin Dünü ve Bugünü. <http://www.bugday.org/blog/bugday-ekolojik-yasami-destekleme-dernegi/bugday-hareketinin-dunu-ve-bugunu/> adresinden 24 Şubat 2018'de alınmıştır.
- Bulut, Firdevs. (2016). Türkiye'de Sivil Toplum Kuruluşlarının Uluslararasılaşma Süreçleri. *Bilgi Analiz*. Sayı: 2, 1-15.
- Butler, Richard. W. (1999). Sustainable Tourism: A State of The Art Review. *Tourism Geographies*, 1 (1), 7-25.
- Byrd, Eric T. (2003). An Analysis of Variables That Influence Stakeholder Participation and Support for Sustainable Tourism Development in Rural North Carolina. Degree of Doctor of Philosophy, Graduate Faculty of North Carolina State University, Raleigh.
- Can, Emel. (2013). Turizm Destinasyonlarında Sürdürülebilir Turizmin Sürdürülebilir Rekabet Açısından Değerlendirilmesi. *Istanbul Journal of Social Sciences*. Sayı: 4, 23-40.
- Castells, Manuel. (2008). The New Public Sphere: Global Civil Society, Communication Networks, and Global Governance. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*. 616 (1), 78-93.
- Cengil, Muammer. (2016). Yozgat'ta Sosyal ve Dini Hayatın Şekillenmesinde Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü. *I. Uluslararası Bozok Sempozyumu 05-07 Mayıs 2016 Bildiri Kitabı*. Cilt: 3, ss. 134-146.
- Ceylan, Tülin. (2001). Turizm ve Sürdürülebilir Gelişme. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*. Yıl: 12, 169-177.
- Chan, Eric S. W. ve Wong, Simon C. K. (2006). Motivations for ISO 14001 in The Hotel Industry. *Tourism Management*. Volume 27, 481-492.

- Churugsa, Watcharee, McIntosh, Alison J. ve Simmons, David. (2007). Sustainable Tourism Planning and Development: Understanding the Capacity of Local Government. *Leisure/Loisir*. 31 (2), 453-473.
- Clarke, Gerard. (1998). Non-Governmental Organizations (NGOs) and Politics in the Developing World. *Political Studies*. 46 (1), 36-52.
- CNN Türk. (2017). Bodrum Doldu Taştı! 15 Dakikalık Yolu 4 Saatte Geçtiler. <https://www.cnnturk.com/turkiye/bodrum-doldu-tasti-15-dakikalik-yolu-4-saatte-gectiler> adresinden 23 Temmuz 2018'de alınmıştır.
- Coşkun, Ali. (2006). STK'ların Stratejik Performans Yönetiminde Yeni Bir Yaklaşım: Performans Karnesi. *Sivil Toplum*. Cilt: 4, Sayı: 15, 103-117.
- Coşkun, Recai, Altunışık, Rıza, Bayraktaroğlu, Serkan ve Yıldırım, Engin. (2015). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPPS Uygulmalı*. (8. Baskı). Sakarya: Sakarya Kitapevi.
- Cömert, Tamer. (2002). Türkiye'de Sürdürülebilir Turizm için Makro Plan Önerisi. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Cronin, Linda. (1990). A Strategy for Tourism and Sustainable Developments. *World Leisure & Recreation*. 32 (3), 12-18.
- CTR [International Certification & Auditing Co. Ltd. (Uluslararası Belgelendirme ve Denetim Ltd. Şti.)]. (2007). ISO 14001 Çevre Yönetim Sistemi. <http://belgelendirme.ctr.com.tr/iso-14001-nedir.html> adresinden 28 Kasım 2017'de alınmıştır.
- Çabuk, Didem. (2009). Türkiye'de Kurumsal Sosyal Sorumluluk: Sivil Toplum Kuruluşları Yöneticilerinin Tutumları Üzerine Bir Araştırma. Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Çaha, Ömer, Çaylak, Adem ve Tutar, Hüseyin. (2013). TRA2 Bölgesi Sivil Toplum Kuruluşları Profili. www.serka.gov.tr/store/file/common/d195519db5158e516ec2d2874c6adaf3.pdf adresinden 26 Temmuz 2018'de alınmıştır.
- Çaha, Ömer. (2005). Sivil Toplum Üstüne. Sunar, Lütfi. (Editör). *Sivil Toplum ve Demokrasi*. İstanbul: Kaktüs Yayınları, 9-22.
- Çalışkan, Caner. (2011). Sürdürülebilir Turizm Gelişiminin Nesillerarası Etki Boyutunun Algılanması: Alanya Örneği. Yüksek Lisans Tezi, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hatay.
- Çevirgen, Aydın. (2003). Sürdürülebilir Turizm Kapsamında Ekoturizm ve Edremit Yöresi İçin Bir Model Önerisi. Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Dayı, Tolunay. (2008). Sivil Toplum Kuruluşları ve Çevrecilik: Tema Vakfı Örneği. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

- Demir, Cengiz ve Çevirgen, Aydın. (2006). *Ekoturizm Yönetimi*. Ankara: Nobel Yayın.
- Demir, Cengiz. (2002). Turizm ve Rekreasyon Faaliyetlerinin Olumsuz Çevresel Etkileri: Türkiye'deki Milli Parklara Yönelik Bir Uygulama. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. Cilt: 17, Sayı: 2, 93-117.
- Demiral, Mehmet. (2007). Türkiye'de Sosyal Sermaye Kapsamında Sivil Toplum Kuruluşları (STK)'nın Sürdürülebilir Sosyo-Ekonomik Kalkınma Sürecindeki Rolü. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*. Sayı: 13, 1-26.
- Demircioğlu, Ayşe Güzin. (1997). Turizm-Çevre Etkileşimi Bakımından Sürdürülebilir Turizm Planlaması. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. Cilt: 12, Sayı: 11, 135-147.
- Demirtaş, Diler. (2012). Türkiye'de Sürdürülebilir Turizm Kapsamında Su Altı Dalış Turizmi ve Rafting Turizmi. *13. Ulusal Turizm Kongresi Bildiri Kitabı*. Antalya: Kutlu & Avcı Ofset, ss. 1081-1104.
- Dernekler Dairesi Başkanlığı. (2004). 5253 Sayılı Dernekler Kanunu. <https://www.dernekler.gov.tr/tr/mevzuat/kanun/5253-dernekler-kanunu.aspx> adresinden 18.12.2017'de alınmıştır.
- Dernekler Dairesi Başkanlığı. (2017a). Dernek Üye Sayılarının Türkiye Nüfusuna Oranı. <https://www.dernekler.gov.tr/tr/AnasayfaLinkler/dernek-uye-sayilarinin-turkiye-nufusu.aspx> adresinden 18.12.2017'de alınmıştır.
- Dernekler Dairesi Başkanlığı. (2017b). İllere ve Faaliyet Alanlarına Göre Dernekler. <https://www.dernekler.gov.tr/tr/AnasayfaLinkler/illere-gore-faal-dernekler.aspx> adresinden 21.04.2018'de alınmıştır.
- Diamond, Larry. (1994). Rethinking Civil Society Toward Democratic Consolidation. *Journal of Democracy*. 5 (3), 4-17.
- Doğan, Oğuz ve Yağmur, Yenal. (2017). Yabancı Turistlerin Sürdürülebilir Destinasyon Algıları: Kemer Destinasyonuna Yönelik Bir Araştırma. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*. Cilt: 13, Sayı: 2, 487-506.
- Dönmez, Dilek ve Çevik, İlknur. (2010). İşletmelerde Yeniliklerin Kaynağı Olarak Paydaş Diyalogları: Seyahat Acentaları Üzerine Nitel Bir Araştırma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. Cilt: 24, 189-202.
- Dönmez, Filiz Gümüş. (2016). Sürdürülebilirlik Kavramı, Tanımı ve Sürdürülebilirliğin Tarihsel Gelişimi. Çeken, Hüseyin. (Editör). *Sürdürülebilir Turizm Temel Kavramlar ve İlkeler*. Ankara: Detay Yayıncılık, ss. 1-10.

- Durak, İbrahim. (2016). Sosyal Girişimcilik ve Ahilik Teşkilatı: Teorik Çerçeve. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. Sayı: 47, 101-120.
- Durak, Şahin. (2014). Tarihi Çevrelerde Sürdürülebilir Turizm Planlaması: Diyarbakır Tarihi Sur İçi Bölgesi Örneği. Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Diyarbakır.
- Duran, Erol ve Özkul, Emrah. (2012). Residents' Attitudes Toward Tourism Development: A Structural Model via Akcakoca Sample. *International Journal of Human Sciences*. 9 (2), 500-520.
- Duran, Erol. (2011). Turizm, Kültür ve Kimlik İlişkisi; Turizmde Toplumsal ve Kültürel Kimliğin Sürdürülebilirliği. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. Yıl: 10, Sayı: 19, 291-313.
- Ekici, Remziye ve Çizel, Beykan. (2014). Yerel Halkın Turizm Gelişimi Desteğine İlişkin Tutumlarının Destinasyonların Gelişme Düzeylerine Göre Farklılıkları. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*. Cilt: 11, Sayı: 3, 73-87.
- Elibol, Bağrı. (2008). Türkiye'de Sivil Toplum Kuruluşlarının Ormancılık Politikası Üzerine Etkileri. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Er, Özlem. (2016). Kültürel Değerlerin Sürdürülebilir Turizm Kapsamında Turistik Ürün Çeşidi Olarak Değerlendirilmesi: Edirne Örneği. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Ercan, Pınar. (2014). Sürdürülebilir Turizm Çerçevesinde Kitle Turizmi ve Otel Tasarımlarının İrdelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü. İstanbul.
- Erdoğan, Nazmiye. (2012). Seyahat Acentelerinin Çevresel İlgilerinin Sürdürülebilirlik Bağlamında Değerlendirilmesi. *Karabük Üniversitesi Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*. Cilt: 1, Sayı: 4, 247-265.
- Erdoğan, Ümran. (2011). Sivil Toplum Kuruluşlarının Yerel Yönetimlerin Karar Alma Sürecindeki Rolü Aydın İli Örneği. Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Eren, Erol. (1979). *İşletmelerde Stratejik Planlama (Teknikler ve Araştırmalar)*. İstanbul: Fatih Yayınevi.
- Ergür, Eyüp Dursun. (2006). Sivil Toplum Kuruluşları ve Kültürel Etkinlikleri. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Erol, Mikail. (2007). Sivil Toplum Kuruluşlarından (STK) Vakıflar ve Vakıflarda Muhasebe Kayıt Sistemi. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 3, 333-348.

- Erözden, Ozan. (1998). STK'lar ve Hukuki Çerçeve de Yenilik Talepleri Üzerine Notlar. Ulaş, Taciser. (Editör). *Merhaba Sivil Toplum*. İstanbul: Helsinki Yurttaşlar Derneği Yayınları, 13-22.
- Ersöz, Halis Yunus. (2009). İşletmelerin Sosyal Sorumluluk Anlayışının Gelişiminde Meslek Kuruluşlarının Rolü. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*. Sayı: 57, 87-123.
- Ertem, Adnan. (2011). Osmanlıdan Günümüze Vakıflar. *Vakıflar Dergisi*. Sayı: 36, 25-65.
- Evcil, Ayten ve Akova, Orhan. (2016). Sürdürülebilirlik ve Jeoturizm; Manisa Kula Örneği. Doğdubay, Murat. (Editör). *15. Geleneksel Turizm Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. Ankara: Detay Yayıncılık, ss. 305-323.
- Fışkın, Remzi, Çakır, Erkan ve Özkan, Emin Deniz. (2016). Mavi Bayrak Uygulamasının Önemi, Ölçütleri ve Ülkelere Göre Durum Analizi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. Cilt: 8, Sayı: 15, 224-247.
- Finnetty, Shaun. (2000). Analyzing the Roles of Local Non-Governmental Organizations (NGOs) in Sustainable Tourism: A Case Study of Belize, Central America. Master Thesis, Wilfrid Laurier University, Canada.
- Font, Xaiver, Sanabria, Ronald ve Skinner, Elizabeth. (2003). Sustainable Tourism and Ecotourism Certification: Raising Standards and Benefits. *Journal of Ecotourism*. 2 (3), 203-218.
- Garda, Betül ve Temizel, Metehan. (2016). Sürdürülebilir Turizm Çeşitleri. *Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi*. Sayı: 12, 83-103.
- Garrod, Brian ve Fyall, Alan. (1998). Beyond The Rhetoric of Sustainable Tourism?. *Tourism Management*. 19 (3), 199-202.
- Genç, Koray, Atay, Lütfi ve Eryaman, Mustafa Yunus. (2014). Sürdürülebilir Destinasyon Yaratma Sürecinde Örgütlenmenin Önemi: Çanakkale Turizmi Üzerine Bir Araştırma. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*. Cilt: 25, Sayı: 1, 49-61.
- Giritlioğlu, İbrahim ve Bulut, Elmas. (2015). Yerel Halkın Bakış Açısına Göre Gaziantep Turizmi ve Sürdürülebilirlik. *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi*. Cilt: 5, Sayı: 1, 25-31.
- Glesne, Corrine. (2013). *Nitel Araştırmaya Giriş*. (Çev. Ali Ersoy ve Pelin Yalçinoğlu). Ankara, Anı Yayıncılık. (Eserin orijinali 2011'de yayımlandı).
- Godfrey, Kerry B. (1998). Attitudes Towards "Sustainable Tourism" in the UK: A View from Local Government. *Tourism Management*. 19 (3), 213-224.

- Gök, Cengiz ve Sarı, Yaşar. (2010). Turizm Sivil Toplum Kuruluşları (STK) ve Turizm İşletmelerinin Bu STK'na Bakışı Üzerine Bir Araştırma: Fethiye Örneği. Çolakoğlu, Osman Eralp. (Editör). *11. Ulusal Turizm Kongresi Bildiriler Kitabı*. Ankara: Detay Yayıncılık, ss. 554-563.
- Göktepe, Sevinç. (2011). Sürdürülebilir Turizm Kapsamında İstanbul'daki 4 ve 5 Yıldızlı Otellerde Enerji Verimliliği Uygulamaları. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Gössling, Stefan. (1999). Ecotourism: A Means To Safeguard Biodiversity And Ecosystem Functions?. *Ecological Economics*. Volume 29, 303-320.
- GRA [Green Restaurant Association (Yeşil Restoranlar Birliği)]. (2017a). About Us. <http://www.dinegreen.com/about> adresinden 29 Kasım 2017'de alınmıştır.
- GRA [Green Restaurant Association (Yeşil Restoranlar Birliği)]. (2017b). Green Restaurant Certification Standards. <http://www.dinegreen.com/certification-standards> adresinden 29 Kasım 2017'de alınmıştır.
- Green Globe. (2017). Green Globe Certification. <https://greenglobe.com/green-globe-certification/> adresinden 22 Kasım 2017'de alınmıştır.
- Green Key. (2017). About Green Key. <http://www.greenkey.global/history/> adresinden 27 Kasım 2017'de alınmıştır.
- GSTC [The Global Sustainable Tourism Council (Küresel Sürdürülebilir Turizm Konseyi)]. (2016). Industry Criteria for Hotels. https://www.gstccouncil.org/wp-content/uploads/2015/11/GSTC-Hotel_Industry_Criteria_with_hotel_indicators_21-Dec-2016_Final.pdf adresinden 27 Kasım 2017'de alınmıştır.
- GSTC [The Global Sustainable Tourism Council (Küresel Sürdürülebilir Turizm Konseyi)]. (2018). About GSTC. <https://www.gstccouncil.org/about/about-us/> adresinden 25.03.2018'de alınmıştır.
- Gülbahar, Onur. (2009). 1990'lardan Günümüze Türkiye'de Kitle Turizminin Gelişimi ve Alternatif Yönelimler. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. Cilt: 14, Sayı: 1, 151-177.
- Gündüz, Ali Yılmaz ve Kaya, Mehmet. (2014). Küresel Dünyada Sivil Toplum Kuruluşlarının Ekonomik Kalkınmadaki Rollerini Üzerine Bir Değerlendirme. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*. Yıl: 6, Sayı: 10, 130-169.
- Gündüz, Ali Yılmaz. (2006). Türkiye'de Yoksullukla Mücadele Üzerine Bir İnceleme. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*. Cilt: 5, Sayı: 15, 34-55.
- Gündüz, Cemil. (2016). Sürdürülebilir Turizm Kavramı ve Gelişimi. Çeken, Hüseyin. (Editör). *Sürdürülebilir Turizm Temel Kavramlar ve İlkeler*. Ankara: Detay Yayıncılık, ss. 103-116.

- Gündüz, Fuat. (1999). Turizmin Çevresel Etkilerinin Değerlendirilmesi ve Çevre Duyarlı Sürdürülebilir Turizm Modeli. Doktora Tezi. İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Gündüz, Fuat. (2004). Çevre ve Turizmin Sürdürülebilirliği. *TMMOB Şehir Plancıları Odası Planlama Dergisi*. Sayı: 1, 58-66.
- Gürlük, Serkan. (2010). Sürdürülebilir Kalkınma Gelişmekte Olan Ülkelerde Uygulanabilir mi?. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. Cilt: 5, Sayı: 2, 85-99.
- Gürsoy, Sena. (2006). Merkezi İdare ve Yerel Yönetimler Açısından Bölgesel Turizm Planlaması. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Hahn, Tobias ve Scheermesser, Mandy. (2006). Approaches to Corporate Sustainability among German Companies. *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*. Volume 13, 150-165.
- Harman, Serhat. (2014). Sivil Toplum Kuruluşlarının Turizm Sistemindeki İşlevleri Üzerine Bir İnceleme. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. Cilt: 11, Sayı: 26, 343-360.
- Harris, Rob, Griffin, Tony ve Williams, Peter. (2002). *Sustainable Tourism: A Global Perspective*. United Kingdom: Butterworth-Heinemann.
- Haşlak, İrfan ve Güleler, Serdar. (2006). Sosyal ve Siyasal Düşüncede Sivil Toplum Tartışmaları ve Toplulukçu Düşüncede Topluluk, Birey ve Devlet Anlayışı. *III. Uluslararası STK'lar Kongresi 9-10 Aralık 2006 Bildiriler Kitabı*. ss. 3-8.
- Hich, Thomas D. (1996). Urban Tourism: Perspectives on Sustainability. *Journal of Sustainable Tourism*. 4 (2), 95-110.
- Holden, Andrew ve Mason, Peter. (2005). Special Issue: NGOs and Sustainable Tourism. *Journal of Sustainable Tourism*. 13 (5), 421-519.
- Hunter, Colin. (1997). Sustainable Tourism as an Adaptive Paradigm. *Annals of Tourism Research*, 24 (4), 850-867.
- IIA [The Institute of Internal Auditors (Uluslararası İç Denetçiler Enstitüsü)]. (2017). About The IIA. <https://na.theiia.org/about-us/Pages/About-The-Institute-of-Internal-Auditors.aspx> adresinden 19.12.2017'de alınmıştır.
- ILO [International Labour Organization (Uluslararası Çalışma Örgütü)]. (2018). ILOSTAT Country Profiles. <https://www.ilo.org/ilostatcp/CPDesktop/?list=true&lang=en&country=TUR> adresinden 23 Temmuz 2018'de alınmıştır.

- ISO [International Organization for Standardization (Uluslararası Standartlar Teşkilatı)]. (2017). ISO 14001 Enviromental Management Systems Requirements with Guidance for Use. <https://www.iso.org/obp/ui/#iso:std:iso:14001:ed-3:v1:en> adresinden 28 Kasım 2017’de alınmıştır.
- Issı, Yasemin. (1989). Türkiye Turizminin Yapay ve Doğal Çevre Üzerindeki Etkileri. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*. Cilt :47, Sayı: 1-4, 115-131.
- İbiş, Salim. (2013). Sürdürülebilir Turizm Açısından Acarlar Longozunun Yerel Paydaşlar Tarafından Değerlendirilmesine Yönelik Bir Araştırma. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- İnam, Ersin Acar. (2009). Sürdürülebilir Turizm Bağlamında Yöre İmgesi: Antalya-Belek Turizm Merkezi Örneği. Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- İslamoğlu, A. Hamdi ve Alnıaçık, Ümit. (2014). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*. (4. Baskı). İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Kahraman, Nüzhet ve Türkay, Oğuz. (2009). *Turizm ve Çevre*. (3. Baskı). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Kahraman, Nüzhet ve Türkay, Oğuz. (2012). *Turizm ve Çevre*. (5. Baskı). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Kapucu, Hakan, Aydın, Murat ve Şiriner, İsmail. (2005). Sivil Toplum Kuruluşlarının Vergisel Kararlara Etkisi. *II. Ulusal Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi Bildiriler Kitabı*. 249-263.
- Karacan, Sami, Karacan, Esin ve Güngör, Yüksel. (2015). Türkiye Turizmine Yeni Bakışlar: Sürdürülebilir Turizm Ekseninde Çevre Sorunları. *I. Avrasya Uluslararası Turizm Kongresi Kongre Bildiri Kitabı*. Konya: Aybil Yayınları.
- Karadağ, Esra Yağmur. (2017). Sosyal Hizmet Disiplini ve Sivil Toplum İlişkisi. Yüksek Lisans Tezi, Üsküdar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Karakaş, Ayhan ve Şengün, Halil İbrahim. (2016). Yerel Halkın Turizm Faaliyetlerine Yönelik Tutumları. *Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. Cilt: 8, Sayı: 15, 183-202.
- Karakurt, Resul. (2011). Avrupa Birliği’ne Uyum Sürecinde Türkiye’de Sivil Toplum Kuruluşlarıyla İlgili Yapısal ve Yasal Düzenlemeler ve Sivil Toplum Kuruluşlarının Farkındalığı. Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.
- Karaman, Aykut. (2009). Sürdürülebilir Kentsel Gelişme Eşikleri Bağlamında İstanbul Üzerine Notlar. *Tasarım + Kuram Dergisi*. Cilt: 5, Sayı: 8, 1-13.

- Karataş, Abdullah. (2014). Toplumda Çevre Bilincinin Yaygınlaştırılmasında Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü: Türkiye Örneği. *Turkish Studies*. 9 (2), 855-867.
- Karataş, İbrahim Hakan. (2008). Türk Eğitim Sisteminde Sivil Toplum Kuruluşları: Konumları ve İşlevleri. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Karayılan, Eyüp. (2014). Gelişmekte Olan Ülkelerde Sürdürülebilir Turizm Politikaları ve Toplumsal Katılım İlişkisinin Kurumsal Bakış Açısıyla İncelenmesi: Türkiye Örneği. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Karğı, Süleyman. (2010). Kıyı Turizminden Alpinizme Sürdürülebilir Turizm (Burhaniye-Edremit-Kaz Dağı Örneği). Yüksek Lisans Tezi, Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uşak.
- Kaya, Gazanfer. (2002). Sivil Toplum Kuruluşları Tartışmaları - Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği Örneği. Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- Kaya, Özer. (2008). Sivil Toplum Kuruluşları ve Kalkınma. Yeterlilik Tezi, T.C. İç İşleri Bakanlığı Dernekler Dairesi Başkanlığı, Ankara.
- Kaypak, Şafak. (2012). Ekolojik Turizm ve Sürdürülebilir Kalkınma. *Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*. Cilt: 14, Sayı: 22, 11-29.
- Kervankıran, İsmail. (2011). Afyonkarahisar İlinin Başlıca Doğal, Tarihi ve Kültürel Kaynaklarının Sürdürülebilir Turizm Açısından Değerlendirilmesi. Doktora Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.
- Kından, Almıla. (2006). Bir Eko-Etiket Olarak Mavi Bayrak'ın Türkiye Kıyı Turizminde Bir Pazarlama Unsuru Olabilirliğinin Araştırılması. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kocaboyun, Hasibe. (2009). Antalya Kaleiçi Yerleşiminin Doğal, Kültürel ve Tarihi Miras Olarak İncelenmesi ve Alanın Turizm Açısından Sürdürülebilir Kullanımı. Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Isparta.
- Kocapınar, Abdullah. (2009). Sürdürülebilir Turizm ve Çevresel Kuznets Eğrisinin Türkiye Turizmi İçin Geçerliliği. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Koçoğlu, Pınar. (2008). Ekoturizmin Sürdürülebilir Turizm Politikasındaki Yeri: Dünyadaki Ekoturizm Destinasyonlarının İncelenmesi. Uzmanlık Tezi, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Tanıtma Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Kozak, Metin. (2017). *Bilimsel Araştırma: Tasarım, Yazım ve Yayım Teknikleri*. (3. Baskı). Ankara: Detay Yayıncılık.

- Kulakoğlu, Nur ve Dilek, Sebahattin Emre. (2011). Sürdürülebilir Turizm Sürecinde Birlikler, Belgeler ve Kriterleri: İber Otel Sarıgerme Park Örneği. Öncü, Mehmet Akif. (Editör). *12. Ulusal Turizm Kongresi Bildiriler Kitabı*. İzmir: Sidas Medya, ss. 458-471.
- Kurt, Hatice. (2005). Yurttaşlık Kültürünün Gelişmesi ve Sivil Toplum Kuruluşları (Bodrum Turgutreis Gönüllüleri Platformu Örneği). Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Kuş, Elif. (2009). *Nitel-Nitel Araştırma Teknikleri*. (3. Baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Küçük, Müşerref ve Güneş, Gül. (2013). Sivil Toplum Kuruluşları ve Çevresel Sürdürülebilirlik. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*. Cilt: 5, No: 2, 298-311.
- Kydyralieva, Nargis. (2011). Sovyet Sonrası Kırgızistan'da Sivil Toplum Kuruluşları ve Toplumsal Etkileri: Sverdlovsk Örneği. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Liu, Zhenhua. (2003). Sustainable Tourism Development: A Critique. *Journal of Sustainable Tourism*. 11 (6), 459-475.
- Lordkipanidze, Maia, Brezet, Han ve Backman, Mikael. (2005). The Entrepreneurship Factor In Sustainable Tourism Development. *Journal of Cleaner Production*. 13 (8), 787-798.
- Lovelock, Brent. (2003). A Comparative Study of Environmental NGOS' Perspectives of The Tourism Industry and Modes of Action In The South and South-East Asia and Oceania Regios. *Asia Pacific Journal of Tourism Research*. 8 (1), 1-14.
- Mansuroğlu, Sibel. (2006). Turizm Gelişmelerine Yerel Halkın Yaklaşımlarının Belirlenmesi: Akseki/Antalya Örneği. *Akdeniz Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*. Cilt: 16, Sayı: 1, 35-46.
- Marafa, Lawal M. ve Chau, K. C. (22-24 Nisan 2013). Framework Sustainable Tourism Development on Coastal and Marine Zone Environment. 6th Tourism Outlook Conference'nda Sunuldu. Malezya.
- Markal, Bedrigül. (2014). Sivil Toplum Kuruluşları ve Büyükşehir Belediyelerinin Ortak Çalışmaları. Yüksek Lisans Tezi, Çankaya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Marriam, Sharan B. (2013). *Nitel Araştırma Desen ve Uygulama için Bir Rehber*. (Çev. Selahattin Turan). Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık. (Eserin orijinali 2009'da yayımlandı.)
- Masara, Locadia Leona. (2015). Sürdürülebilir Turizm Kapsamında Ortaya Çıkan Stratejiler. Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.

- Mathieson, Alister ve Wall, Geoffrey. (1982). *Tourism: Economic, Physical and Social Impacts*. United Kingdom: Longman Scientific & Technical.
- Mavi Bayrak Türkiye. (2017). Mavi Bayrak'lı Plajlarımız. http://www.mavibayrak.org.tr/tr/icerikDetay.aspx?icerik_refno=14 adresinden 23 Kasım 2017'de alınmıştır.
- Mavi Dalga. (2018). Mavi Dalga Projesi Nedir?. <http://mavidalgaprojesi.com/mavidalga-projesi-nedir/> adresinden 21 Şubat 2018'de alınmıştır.
- Maxim, Cristina. (2013). *Sustainable Tourism Planning By Local Authorities: An Investigation of The London Boroughs*. Doctoral Thesis, London Metropolitan University, United Kingdom.
- Maxwell, Joseph A. (2018). *Nitel Araştırma Tasarımı – Etkileşimli Bir Yaklaşım* (Çev. Mustafa Çevikbaş ve diğerleri). Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık. (Eserin orijinali 2013'de yayımlandı).
- Mercan, Şefik Okan ve Özkök, Ferah. (2013). Sürdürülebilir Turizmde Yerel Yönetimlerin Önemi, Bozcaada Örneği. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*. Cilt: 5, No: 1, 409-418.
- Mercan, Şefik Okan. (2010a). Sürdürülebilir Turizm Kapsamında Bölgesel Planlama ve Turistik Ürün Oluşumu. Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Mercan, Şefik Okan. (2010b). Turizmde Bölgesel Planlama ve Sürdürülebilirlik: Altınoluk Örneği. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. Cilt: 2, Sayı: 2, 35-47.
- Mitlin, Diana. (1992). Sustainable Development: a Guide to the Literature. *Environment and Urbanization*, 4 (1), 111-124.
- Moffatt, Ian. (1996). *Sustainable Development: Principles, Analysis and Policies*. United Kingdom: Parthenon Publishing.
- Molvalı, Murat. (2003). Alaçam Dağları'nda (Batı Kesimi) Dağ Turizmi Potansiyeli ve Sürdürülebilirliği. Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
- Mowforth, Martin ve Munt, Ian. (2003). *Tourism and Sustainability New Tourism in the Third World*. (E-Book). New York: Routledge.
- Najdeska, Katerina Aangelevska ve Rakicevik, Gabriela. (2012). Planning of Sustainable Tourism Development. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*. Volume 44, 210-220.
- Nemli, Esra. (2001). Çevreye Duyarlı Yönetim Anlayışı. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*. Cilt: 0, Sayı: 23-24, 211-224.

- Neto, Frederico. (2003). A New Approach to Sustainable Tourism Development: Moving Beyond Environmental Protection. *Natural Resources Forum*. 27 (3), 212-222.
- Ocak, Emine. (2009). Avrupa Birliği Giriş Sürecinde Erzurum'da Sivil Toplum Kuruluşları Tarafından Doğal Kaynaklarla İlgili Yürütülen Projelerin Değerlendirilmesi. Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Oktay, Ercan ve Pekküçükşen, Şerife. (2009). Yerel Yönetimlerin Demokratikleşmesinin Bir Aracı Olarak Sivil Toplum Kuruluşları Türkiye İçin Kısa Bir Değerlendirme. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Yıl: 11, Sayı: 16, 172-186.
- Oku, Onur. (2013). Konaklama İşletmelerinin Sürdürülebilir Turizm Performanslarının Küresel Sürdürülebilir Turizm Kriterlerine Göre Analizi: Alanya Üzerine Bir Çalışma. Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Olalı, Hasan ve Timur, Alp. (1988). *Turizm Ekonomisi*. İzmir: Ofis Ticaret Matbaacılık.
- Ovalı, Pınar Kısa. (2007). Kitle Turizmi ve Ekolojik Turizmin Kavram, Mimari ve Çevresel Etkiler Bakımından Karşılaştırılması. *Megaron Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi E-Dergisi*. Cilt: 2, Sayı: 2, 64-79.
- Önen, M. Oğuzhan. (2008). Dünya ve Türkiye'de Turizm. http://www.kalkinma.com.tr/data/file/raporlar/ESA/GA/2008-GA/Dunyada_ve_Turkiyede_Turizm.pdf adresinden 17 Ekim 2017'de alınmıştır.
- Özan, Mukadder Boydak, Polat, Hakan ve Şener, Gönül. (2015). Sivil Toplum Kuruluşlarının Eğitimdeki Yeri. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. Cilt: 25, Sayı: 1, 59-70.
- Özbey, Funda Rana. (2002). Küreselleşme Sürecinde Sürdürülebilir Turizm Kalkınması. *Anadolu Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*. Cilt: 8, Sayı: 1, 68-84.
- Özdemir, Gökçe. (2006). Resort Planlaması: Turizm Planlaması İçindeki Yeri ve Önemi. *Journal of Yasar University*. Cilt: 1, Sayı: 3, 239-253.
- Özdemir, Murat. (2010). Nitel Veri Analizi: Sosyal Bilimlerde Yöntembilim Sorunsalı Üzerine Bir Araştırma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. Cilt: 11, Sayı: 1, 323-343.
- Özdemir, Süleyman, Başel, Halis ve Şenocak, Hasan. (2010). Sivil Toplum Kuruluşları (STK)'nın Artan Önemi ve Üsküdar'da Faaliyet Gösteren Bazı STK'lar Üzerine Bir Araştırma. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*. Sayı: 56, 151-234.

- Özer, Mehmet Halis. (2008). Günümüz İtibariyle Sivil Toplum Kuruluşlarının İktisadi ve Sosyal Fonksiyonları. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*. Cilt: 7, Sayı: 26, 86-97.
- Özer, Nazlı Beril. (2017). Uluslararası Kuruluşların Sürdürülebilir Kalkınma Politikaları. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. Cilt: 8, Sayı: 2, 120-149.
- Öztimur, Gizem. (2008). Devlet, Özel Sektör, Sivil Toplum İlişkisi: Bazı Uygulama Örnekleri. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Öztürk, Yıldray. (2015). Yoksullukla Mücadelede Sivil Toplum Örgütlerinin Rolü: İHH Örneği. Yüksek Lisans Tezi, Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Page, Stephen, J. (2016). *Turizm İşletmeciliği*. (Çev. Zafer Öter). Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık. (Eserin orijinali 2014'te yayımlandı.)
- Park, Eerang ve Boo, Soyoung, Boo. (2010). An Assessment of Convention Tourism's Potential Contribution to Environmentally Sustainable Growth. *Journal of Sustainable Tourism*. 18 (1), 95-113.
- Potoski, Matthew ve Prakash, Aseem. (2005). Green Clubs and Voluntary Governance: ISO 14001 and Firms' Regulatory Compliance. *American Journal of Political Science*. 49 (2), 235-248.
- Rondinelli, Dennis ve Vastag, Gyula. (2000). Panacea, Common Sense, or Just a Label? The Value of ISO 14001 Environmental Management Systems. *European Management Journal*. 18 (5), 499-510.
- Ryfman, Philippe. (2006). *Sivil Toplum Kuruluşları*. (Çev. İsmail Yerguz). İstanbul: İletişim Yayınları. (Eserin orijinali 2004'te yayımlandı.)
- Salamon, Lester M ve Anheier, Helmut K. (1999). Civil Society in Comparative Perspective. Bilzor, Mimi ve List, Regina. (Eds), *Global Civil Society Dimensions of the Nonprofit Sector* (p. 3-39). United States of America.
- Samancı, Mustafa. (2017). Türkiye-Afrika İlişkilerinde Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü: İnsan Hak ve Hürriyetleri İnsani Yardım Vakfı Örneği. Yüksek Lisans Tezi, Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yalova.
- Sarıkaya, Muammer ve Kara, Fatma Zişan. (2007). Sürdürülebilir Kalkınmada İşletmenin Rolü: Kurumsal Vatandaşlık. *Yönetim ve Ekonomi Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. Cilt: 14, Sayı: 2, 221-233.
- Sarkım, Mustafa. (2007). Sürdürülebilir Turizm Kapsamında Turistik Ürün Çeşitlendirme Politikaları ve Antalya Örneği. Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

- Satar, İsa. (2016). Türkiye’de Sürdürülebilir Turizm Açısından Sertifikasyon: Yeşil Yıldız ve Yeşil Anahtar Uygulamaları. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Savran, Gülnur Acar. (2013). *Sivil Toplum ve Ötesi Rousseau, Hegel, Marx*. Ankara: Dipnot Yayınevi.
- Selvi, Murat Selim ve Şahin, Sedat. (2012). Yerel Yönetimler Perspektifinden Sürdürülebilir Turizm: Batı Karadeniz Örneği. *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi*. Cilt: 2, Sayı: 2, 23-36.
- Seyhan, Güneş. (2010). Sürdürülebilir Turizm Kapsamında Konaklama İşletmelerinde Çevreye Duyarlı Uygulamalar ve Yeşil Pazarlama: Örnek Olay Çalışması (Calista Luxury Resort Hotel–Antalya). Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Sezer, Mustafa Serdar. (2010). Türkiye Turizm Sektöründe Müze Turizminin Payının Değerlendirilmesi. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Sezgin, Mete ve Kalaman, Abdullah. (2008). Turistik Destinasyon Çerçevesinde Sürdürülebilir Turizm Yönetimi ve Pazarlaması. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. Sayı: 19. 429-437.
- Simpson, Murray. C. (2008). Community Benefit Tourism Initiatives – A Conceptual Oxymoron?. *Tourism Management*. 29 (1), 1-18.
- Somuncu, Mehmet ve Yiğit, Turgut. (2009). Göreme Milli Parkı ve Kapadokya Kayalık Sitleri Dünya Mirası Alanı’ndaki Turizmin Sürdürülebilirlik Perspektifinden Değerlendirilmesi. *TÜCAUM V. Ulusal Coğrafya Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. ss. 387-402.
- Strange, Tracey ve Bayley, Anne. (2008). Sustainable Development Linking Economy, Society, Environment. http://www.oecd-ilibrary.org/environment/sustainable-development_9789264055742-en adresinden 30 Ekim 2017’de alınmıştır.
- Sungur, Zerrin. (2012). Sürdürülebilir Ekoturizmin Toplumsal Etkileri: Türkiye’den Örnekler. Sarı, Selahattin., Gencer, Alp H., Aşık, Bekir., ve Turdalieva, Aynura. (Editörler). *International Conference on Eurasian Economies 2012 Bildiriler Kitabı*. Kyrgyzstan: Turan University Press. ss. 338-344.
- Sümer, Gülizar Çakır. (2007). Türkiye’de Çevre Bilincinin Gelişimine Katkıları Bakımından Türkiye Çevre Vakfı. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. Cilt: 12, Sayı: 2, 279-297.
- Swarbrooke, John. (1999). *Sustainable Tourism Management*. United Kingdom: CABI Publishing.

- Şahin, Levent ve Öztürk, Mustafa. (2008). Küreselleşme Sürecinde Sivil Toplum Kuruluşları ve Türkiye'deki Durumu. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*. Cilt: 54, Sayı: 1, 3-29.
- Şahin, Süleyman Hilmi. (2013). Zamantı Çayı Havzası Ekoturizm Kaynaklarının Sürdürülebilir Turizm Açısından Değerlendirilmesi. Doktora Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.
- Şener, Sinan, Bahçeci, Volkan, Doğru, Hümeysra, Sel, Zehra Gökçe, Ertaş, Mehmet, Songür, Seren, Tütüncü, Özkan. (2017). Turizm Alanındaki Nitel Araştırmaların Güvenilirlik ve Geçerlik Ölçütleri Kapsamında Değerlendirilmesi. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*. Cilt: 28, Sayı: 1, 7-26.
- Şenlik, Mehmet. (2007). Kütahya'da Sivil Toplum ve Sivil Toplum Kurumları. Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- Şentürk, Murat. (2005). STK'larda Halkla İlişkiler Uygulamaları. *Sivil Toplum Düşünce ve Araştırma Dergisi*. Yıl: 3, Sayı: 9, 99-114.
- Şimşek, Neslihan ve Akdağ, Gürkan. (2017). Sürdürülebilir Gastronomi Turizmi Kapsamında Yeşil Restoranları İncelenmesi. *The Journal of Academic Social Science Studies*. Sayı: 60, 351-368.
- T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı. (2017). İşçi ve Sendika Üye Sayıları 2017 Temmuz Ayı İstatistiği. <https://www.csgb.gov.tr/media/5605/2017-temmuz-ay-i-istatistigi.pdf> adresinden 18.12.2017'de alınmıştır.
- T.C. Devlet Personel Başkanlığı. (2017). Kamu Kurumu Niteliğindeki Meslek Kuruluşları. <http://euuygulama.dpb.gov.tr/devletteskilati/kontrollu/Meslek.aspx> adresinden 19.12.2017'de alınmıştır.
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2007). Türkiye Turizm Stratejisi 2023 Eylem Planı 2007-2013. <http://www.kultur.gov.tr/Eklenti/906,ttstratejisi2023pdf.pdf?0> adresinden 23 Temmuz 2018'de alınmıştır.
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2017a). Çevreye Duyarlılık Kampanyası (Yeşil Yıldız). <http://yigm.kulturturizm.gov.tr/TR,11596/cevreye-duyarlilik-kampanyasi-yesil-yildiz.html> adresinden 23 Kasım 2017'de alınmıştır.
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2017b). Çevreye Duyarlı Konaklama Tesisleri Belgeli Tesisler. <http://yigm.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/53017,cdkt-30062017xls.xls?0> adresinden 23 Kasım 2017'de alınmıştır.
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2017c). Mavi Bayrak Hakkında Genel Bilgiler. <http://yigm.kulturturizm.gov.tr/TR,11570/mavi-bayrak-hakkinda-genel-bilgiler.html> adresinden 23 Kasım 2017'de alınmıştır.
- Talas, Mustafa. (2014). Sivil Toplum Kuruluşları ve Türkiye Perspektifi. *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*. Sayı: 29, 387-401.

- Tanyaş, Bahar. (2014). Nitel Araştırma Yöntemlerine Giriş: Genel İlkeler ve Psikolojideki Uygulamaları. *Eleştirel Psikoloji Bülteni*. Sayı: 5, 25-38.
- TaTuTa (Ekolojik Çiftliklerde Tarım Turizmi ve Gönüllü Bilgi Tecrübe Takası). (2018). TaTuTa Kılavuz. <http://www.tatuta.org/?p=2&lang=tr> adresinden 24 Şubat 2018’de alınmıştır.
- TDK (Türk Dil Kurumu). (2017). http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GT.S.59f4c8672a2524.70577100 adresinden 28 Ekim 2017’de alınmıştır.
- Tekin, Hasan Hüseyin. (2006). Nitel Araştırma Yönteminin Bir Veri Toplama Tekniği Olarak Derinlemesine Görüşme. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Dergisi*. Cilt: 3, Sayı: 13, 101-116.
- TEMA Vakfı. (2018). Kaçkar Projesi Sonuçlarıyla Umut Oldu!. http://tema.org.tr/web_149662_1/entitalfocus.aspx?primary_id=489&type=3&target=categorial1&detail=single&sp_table=&sp_primary=&sp_table_extra=&openfrom=sortial adresinden 25 Şubat 2018’de alınmıştır.
- Tıraş, Hacı Hayrettin. (2012). Sürdürülebilir Kalkınma ve Çevre: Teorik Bir İnceleme. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. Cilt: 2, Sayı: 2, 57-73.
- TİDE (Türkiye İç Denetim Enstitüsü). (2017). TİDE Hakkında Vizyon & Misyon & Stratejik Hedefler. <http://www.tide.org.tr/page/1/Hakkimizda> adresinden 19.12.2017’de alınmıştır.
- TMMOB (Çevre Mühendisleri Odası). (2017). Hava Kirliliği Raporu. https://www.tmmob.org.tr/sites/default/files/en_son_onarilan_hava_k.pdf adresinden 12.07.2018’de alınmıştır.
- Torres-Delgado, Anna ve Palomeque, Francesc López. (2014). Measuring Sustainable Tourism at The Municipal Level. *Annals of Tourism Research*, Volume 49, 122-137.
- Tosun, Cevat. (2001). Challenges of Sustainable Tourism Development in The Developing World: The Case of Turkey. *Tourism Management*. 22 (3), 289-303.
- Tosun, Elif Karakurt. (2009). Sürdürülebilirlik Olgusu ve Kentsel Yapıya Etkileri. *Paradoks Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi*. Yıl: 5, Sayı: 2, 1-14.
- Tosun, Gülgün. (2001). Türkiye’de Devlet-Sivil Toplum İlişkisi Bağlamında Demokrasinin Pekişmesinin Önündeki Engellere İlişkin Kuramsal ve Pratik Bir Yaklaşım. *Ege Akademik Bakış Dergisi*. Cilt: 1, Sayı: 1, 224-243.
- Tosun, Mustafa. (2013). Sivil Toplum Kuruluşları ve Yerel Siyaset, Sivil Toplum Kuruluşları Yöneticileri Üzerine Bir Değerlendirme: Uşak Alan Araştırması. Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

- Tuğun, Öztan ve Karaman, Aykut. (2014). Çekirdek Köylerin Eko Turizme Kazandırılması İçin Sürdürülebilirlik Kavramı Çerçevesinde Bir Model. *Megaron Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi E-Dergisi*. Cilt: 9, Sayı: 2, 321-337.
- Turan, Emine Su, Balcı, Behzat., ve Erkurt, Fatma Elçin. (2017). Yeşil Yıldız Uygulamasının Sürdürülebilir Turizm ve Çevresel Açından Önemi. *Akademia Mühendislik ve Fen Bilimleri Dergisi*. Cilt: 1, Sayı: 3, 88-94.
- Tutar, Filiz Kutluay. (2015). Yeşil Ekonomi, Yeşil Turizm: Türkiye’de Turizm Sektöründe Yeni Trend Yeşillenen Oteller Projesi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*. Yıl: 3, Sayı: 13, 328-352.
- Tutulmaz, Onur. (2012). Sürdürülebilir Kalkınma: Sürdürülebilirlik İçin Bir Çözüm Vizyonu. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. Cilt: 11, Sayı: 3, 601-626.
- TUYUP (Turizm Sektöründe İşverenlerin ve Çalışanların Uyum Yeteneklerinin Artırılması Projesi) . (2018). Yeşil Yıldız Bilgi Broşürü. [http://www.tuyup.turizm.gov.tr/Yayinlar/Yesil%20Yildiz%20Bilgi%20Broşür ü.pdf](http://www.tuyup.turizm.gov.tr/Yayinlar/Yesil%20Yildiz%20Bilgi%20Brosur.pdf) adresinden 25.03.2018’de alınmıştır.
- TÜRÇEV (Türkiye Çevre Eğitim Vakfı). (2017). Yeşil Anahtar Ödülü Kriterleri. http://www.turcev.org.tr/v2/icerikDetay.aspx?icerik_id=15 adresinden 27 Kasım 2017’de alınmıştır.
- Türnüklü, Abbas. (2000). Eğitimbilim Araştırmalarında Etkin Olarak Kullanılabilecek Nitel Bir Araştırma Tekniği: Görüşme. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*. Cilt: 24, Sayı: 24, 543-559.
- TÜRSAB (Türkiye Seyahat Acentacıları Birliği). (2017). Incoming Turizm Raporu Aralık 2017. https://www.tursab.org.tr/dosya/16412/aramlik-2017_16412_5636555.pdf adresinden 12.06.2018’de alınmıştır.
- TÜSEV (Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı). (2006). Türkiye’de Sivil Toplum: Bir Değişim Süreci Uluslararası Sivil Toplum Endeksi Projesi Türkiye Ülke Raporu. <http://www.tusev.org.tr/userfiles/image/Uluslararası%20STEP%20Türkiye%20Ulke%20Raporu.pdf> adresinden 22.12.2017’de alınmıştır.
- TÜSİAD (Türk Sanayicileri ve İş İnsanları Derneği). (2012). Sürdürülebilir Turizm Raporu. https://tusiad.org.tr/yayinlar/raporlar/item/download/5431_ca87142f8c0aa0268f690530780f6cb1 adresinden 27 Temmuz 2018’de alınmıştır.
- TÜSİAD (Türk Sanayicileri ve İş İnsanları Derneği). (2012). Sürdürülebilir Turizm. www.getob.org/wp-content/uploads/dosyalar/SurdurulebilirTurizmRaporu.pdf adresinden 09 Kasım 2017’de alınmıştır.

- Uğur, Ayşe Gül. (2015). Sürdürülebilir Turizm, Yerel Değerler ile Turist Tatmini Arasındaki Yapısal İlişkilerin İncelenmesi: Bütünleşik Bir Yaklaşım. Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Nevşehir.
- UN [United Nations (Birleşmiş Milletler)]. (1987). Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future. <http://www.un-documents.net/our-common-future.pdf> adresinden 29 Ekim 2017'de alınmıştır.
- UN [United Nations (Birleşmiş Milletler)]. (1992). The Rio Declaration on Environment and Development. <http://www.un.org/documents/ga/conf151/aconf15126-1annex1.htm> adresinden 13 Ekim 2017'de alınmıştır.
- UN [United Nations (Birleşmiş Milletler)]. (2017). BM 2017'yi Kalkınma için Sürdürülebilir Turizm Uluslararası Yılı Olarak Kutluyor. <http://www.un.org.tr/bm-2017yi-uluslararası-surdurulebilir-turizm-yili-olarak-kutluyor/> adresinden 09 Ekim 2017'de alınmıştır.
- UNEP [United Nations Environment Programme (Birleşmiş Milletler Çevre Programı)] ve UNWTO [World Tourism Organization (Dünya Turizm Örgütü)]. (2005). Making Tourism More Sustainable A Guide for Policy Makers. www.unep.fr/shared/publications/pdf/DTIx0592xPA-TourismPolicyEN.pdf adresinden 7 Ekim 2017'de alınmıştır.
- UNWTO [World Tourism Organization (Dünya Turizm Örgütü)]. (2017). UNWTO Annual Report 2016. http://cf.cdn.unwto.org/sites/all/files/pdf/annual_report_2016_web_0.pdf adresinden 20.02.2018'de alınmıştır.
- Usta, Öcal. (2008). *Turizm Genel ve Yapısal Yaklaşım*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Uzun, Funda Varnacı. (2012). İhlara Vadisi Kültürel Peyzaj Alanında Sürdürülebilir Turizm. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Wehrli, Roger, Egli, Hannes, Lutzenberger, Martin, Pfister, Dieter, Schwarz, Jürg ve Stettler, Jürg. (2011). Is There Demand for Sustainable Tourism?. ITW Working Paper Series, Lucerne University of Applied Sciences and Arts, 1-153.
- White, Gordon. (1994). Civil Society, Democratization and Development (I): Clearing The Analytical Ground. *Democratization*. 1 (3). 375-390.
- Williams, Peter W. ve Ponsford, Ian F. (2009). Confronting Tourism's Environmental Paradox: Transitioning for Sustainable Tourism. *Futures*. 41 (6), 396-404.
- WWF [World Wildlife Fund (Dünya Doğayı Koruma Vakfı)]. (2016). Kaş'ın Geleceği Betonda Değil Doğada. <http://www.wwf.org.tr/?5900> adresinden 01.01.2018'de alınmıştır.

- WWF [World Wildlife Fund (Dünya Doğayı Koruma Vakfı)]. (2018). Plastik Kapanından Çıkış: Akdeniz'i Plastik Kirliliğinden Kurtarmak. https://d2hawiim0tjbd8.cloudfront.net/downloads/plastik_raporu_web_icin_1.pdf adresinden 21 Temmuz 2018'de alınmıştır.
- YADA (Yaşama Dair Vakıf). (2009). Çevre Projelerinde Toplumsal Etki Rehberi. <http://tr.yada.org.tr/pdf/4537ea420a0c48c9ca6acb81f5d58849.pdf> adresinden 26 Temmuz 2018'de alınmıştır.
- YADA (Yaşama Dair Vakıf). (2014). Sivil Toplum Kuruluşlarına Yönelik Algı ve Yaklaşımlar. <http://tr.yada.org.tr/pdf/4537ea420a0c48c9ca6acb81213hdsad2312da.pdf> adresinden 25 Temmuz 2018'de alınmıştır.
- Yalçın, Nermin. (2008). Sivil Toplum Kuruluşları ve Yoksulluk. Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Yatkın, Ahmet. (2013). Bölgesel Kalkınmada Sivil Toplum Kuruluşları ve Kadın Katılımı: Elazığ Örneğinin Çıkarılması. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. Cilt: 23, Sayı: 2, 163-188.
- Yavuziğit, Musa Hikmet. (1995). Dernekler ve Demokrasi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*. Cilt: 50, Sayı: 1, 415-439.
- Yeşil Nesil Restorancılık. (2017). Program Hakkında. <http://yesilnesilrestoran.org/program-hakkinda.php> adresinden 30.12.2017'de alınmıştır.
- Yeşiltaş, Özüm. (2005). Sivil Toplum'un "Diğer" Yüzü: Demokratikleşme Açısından Bir Değerlendirme. *Hukuk Gündemi Dergisi*. Sayı: 3, 94-97.
- Yıldırım, Ali ve Şimşek, Hasan. (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. (Onuncu Baskı). Ankara: Şeçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, Kasım. (2010). Nitel Araştırmalarda Niteliği Artırma. *İlköğretim Online*. Cilt: 9, Sayı: 1, 79-92.
- Yıldırım, Murat. (2003). Sivil Toplum ve Devlet. *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. Cilt: 27, No: 2, 226-242.
- Yıldız, Sevgi. (2017). Sosyal Bilimlerde Örnekleme Sorunu: Nicel ve Nitel Paradigmalarından Örnekleme Kuramına Bütüncül Bir Bakış. *Kesit Akademi Dergisi*. Cilt: 3, Sayı: 11, 421-442.
- Yılmaz, Gülşen ve Üçer, Zeynep Aslı Gürel. (2004). Türkiye'de Kentsel Koruma Sürecinde Kurumsal Yapı ve Sivil Kuruluşları Üzerine Bir Değerlendirme. *Ege Mimarlık Dergisi*. Sayı: 51, ss. 43-47.
- Yücel, Fatih. (2003). Sürdürülebilir Kalkınmanın Sağlanmasında Çevre Korumanın ve Ekonomik Kalkınmanın Karşılıklı ve Birlikteliği. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. Cilt: 11, Sayı: 11, 100-120.

EKLER

EK 1. Görüşme Soruları

1. Size göre Türkiye'deki turizm sektörünü etkileyen çevresel sorunlar nelerdir?
2. Bu sorunların çözümünde temsilcisi olduğunuz sivil toplum kuruluşu nasıl bir yol izlemektedir?
3. Bu sorunların çözüm sürecinde temsilcisi olduğunuz sivil toplum kuruluşunun karşılaştığı sorunlar var mıdır, varsa nelerdir? (Örn. Toplumda STK'ların işlevinin anlaşılabilmesi, STK'ların stratejik planlama süreçlerinde söz sahibi olamaması, STK'ların misyonlarının, uyguladıkları faaliyet ve projelerin toplumun ihtiyaçlarına uyum gösterememesi, diğer STK'larla ve kurumlarla iletişim ve işbirliği eksikliği vs. gibi...)
4. Bu sorunların çözümünde Türkiye'de sürdürülebilir turizm kapsamında faaliyet gösteren diğer sivil toplum kuruluşları nasıl bir yol izlemektedir?
5. Size göre temsilcisi olduğunuz sivil toplum kuruluşunun bir turizm paydaşı olarak sürdürülebilir turizmdeki görevi (politika ve kalkınma) nedir/neler olmalıdır?
6. Size göre Türkiye'de sürdürülebilir turizm kapsamında faaliyet gösteren diğer sivil toplum kuruluşlarının bir turizm paydaşı olarak sürdürülebilir turizmdeki görevi (politika ve kalkınma) nedir/neler olmalıdır?
7. Turizmin sürdürülebilir gelişimini teşvik etmek amacıyla temsilcisi olduğunuz sivil toplum kuruluşunun girişimleri, projeleri ve faaliyetleri var mıdır, varsa nelerdir?
8. Bu girişimlerin, projelerin ve faaliyetlerin oluşturulması, geliştirilmesi ve uygulanması aşamalarını etkileyen sınırlamalar var mıdır, varsa nelerdir?
9. Bu girişimlerin, projelerin ve faaliyetlerin oluşturulması, geliştirilmesi ve uygulanması aşamasında temsilcisi olduğunuz sivil toplum kuruluşu sürdürülebilir turizm kapsamında faaliyet gösteren diğer sivil toplum kuruluşlarıyla ortaklaşa çalışmakta mıdır?
10. Türkiye'de sürdürülebilir turizm kapsamında faaliyet gösteren diğer sivil toplum kuruluşları için turizminin gelecekteki sürdürülebilirliğine dair ne gibi stratejiler önerirsiniz?